

पुणे महानगरपालिका

Pune Municipal Corporation

सार्वजनिक स्वच्छता व आरोग्य उपविधी २०१४

Public-Health & Sanitation Bye-laws 2014

Pune Municipal Corporation
‘Public-Health & Sanitation Bye-laws 2014’

पुणे महानगरपालिका

सार्वजनिक स्वच्छता व आरोग्य उपविधी २०१४

पुणे महानगरपालिका, सार्वजनिक स्वच्छता व आरोग्य उपविधी २०१४
(अंतिम मसुदा)
अनुक्रमणिका

क्र.	तपशील	पान क्रमांक
प्रकरण १		
सर्वसाधारण माहिती		
१.	लघु शिर्षक आणि प्रारंभ	५
२.	प्रायोज्यता आणि व्याप्ती	५
३.	अर्थ लावण्याचा हक्क	५
प्रकरण २		
व्याख्या ६-१४		
४.	व्याख्या	६
प्रकरण ३		
कचऱ्याची वर्गवारी १५-२२		
५.	कचऱ्याची वर्गवारी	१५
६.	राख	१५
७.	जैविक - विघटनशील कचरा / ओला कचरा	१५
८.	जैविक - वैद्यकीय कचरा	१६
९.	उद्याने आणि उद्यानविज्ञान कचरा	१७
१०.	अवजड कचरा	१७
११.	व्यापारी कचरा	१७
१२.	व्यापारी / घरगुती धोकादायक, जैविक-वैद्यकीय आणि स्वच्छतेशी निगडीत साधनांचा कचरा	१७
१३.	बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा	१८
१४.	मृत जनावरे	१९
१५.	ई-कचरा	१९
१६.	कचरा पेटीतील कचरा	२०
१७.	उद्यान कचरा	२०
१८.	धोकादायक कचरा	२०
१९.	घरकुल / निवासी कचरा	२१
२०.	औद्योगिक कचरा	२१
२१.	निष्प्रीय घनकचरा	२१
२२.	संस्थात्मक कचरा	२१
२३.	द्रव कचरा	२१
२४.	महानगरपालिका घनकचरा	२१
२५.	महानगरपालिका कचरा	२२

२६.	पुर्नर्वापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा	२२
२७.	सेप्टिक टँक अवमल कचरा	२२
२८.	घन मैला कचरा	२२
२९.	द्रव मैला कचरा	२२
३०.	रस्ते झाडण्यातून निर्माण झालेला कचरा	२२
३१.	सार्वजनिक बांधकामातून निर्माण झालेला कचरा / उपयुक्ततेतील कचरा	२२
प्रकरण ४		
कचरा निर्माण करणारे स्रोत		
३२.	कचरा निर्माण करणारे स्रोत	२३
प्रकरण ५		
घनकचरा विलगीकरण२७-२८		
३३.	अनुक्रमांक १,२,३,५,६ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२७
३४.	अनुक्रमांक ४,७,८,९,१०,१५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२७
३५.	अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२७
३६.	अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२७
३७.	अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२७
३८.	अनुक्रमांक १७ व १८ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२८
३९.	अनुक्रमांक १९ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२८
४०.	अनुक्रमांक २० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण	२८
प्रकरण ६		
घनकचऱ्याची साठवण२९-३१		
४१.	अनुक्रमांक १, ४ आणि ६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	२९
४२.	अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	२९
४३.	अनुक्रमांक ५ आणि ७ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	२९
४४.	अनुक्रमांक ८ आणि १० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या	३०

	घनकचऱ्याची साठवण	
४५.	अनुक्रमांक ९ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३०
४६.	अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३०
४७.	अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३०
४८.	अनुक्रमांक ११ (अ) मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण	३०
४९.	अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३०
५०.	अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३१
५१.	अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३१
५२.	अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण	३१
प्रकरण ७		
घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन ३२-३३		
५३.	अनुक्रमांक १, ४ आणि ६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३२
५४.	अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३२
५५.	अनुक्रमांक ८, १०, १५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३
५६.	अनुक्रमांक ५, ७ आणि १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३
५७.	अनुक्रमांक ९ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३
५८.	अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३
५९.	अनुक्रमांक १७ आणि १८, १९ आणि २० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३
६०.	अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे वितरण व संचयन	३३

प्रकरण ८

घनकचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट

६१.	अनुक्रमांक १,४,६ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्यावरील प्रक्रीया आणि त्याची विल्हेवाट	३४
६२.	अनुक्रमांक ५,७,९ आणि १४ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्यावरील प्रक्रीया आणि त्याची विल्हेवाट	३४
६३.	अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्यावरील प्रक्रीया आणि त्याची विल्हेवाट	३४
६४.	अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्यावरील प्रक्रीया आणि त्याची विल्हेवाट	३४
प्रकरण ९		
द्रव कचरा व्यवस्थापन		
६५.	अनुक्रमांक १-४, १४, १५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन	३५
६६.	अनुक्रमांक ५,६,७,१२ आणि १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन	३५
६७.	अनुक्रमांक ९ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन	३५
प्रकरण १०		
पाणी, व्हेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या आजारांचा प्रतिबंध ३७-३८		
६८.	सर्व स्रोतांनी पाणी, व्हेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे.	३७
६९.	अनुक्रमांक ९ मधील स्रोताने पाणी, व्हेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे.	३७
७०.	अनुक्रमांक ११ मधील स्रोताने पाणी, व्हेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे.	३७
७१.	अनुक्रमांक १९ मधील स्रोताने पाणी, व्हेक्टर आणि अन्न पदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे	३८
प्रकरण ११		
उपविधी अंतर्गत गुन्हा ३९-४०		
७२.१	उपविधी अंतर्गत गुन्हा	३९
७२.२	उपविधी अंतर्गत गुन्हा	४०
प्रकरण १२		
उपविधीमधील तरतुदीची अंमलबजावणी ४१-४६		
७३.	उपविधीमधील तरतुदीची अंमलबजावणी	४१
अनुसूची क्रमांक १ : तडजोड शुल्काची अनुसूची		

मुमादामु. (१९८९) ५००-८-१४

घनकचरा व्यवस्थापन

अधिसूचना

पुणे महानगरपालिका

अधिसूचना क्रमांक : _____ ,

दिनांक : _____

महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, प्रकरण २९, कलम ४५८, अन्वये प्रदान केलेल्या अधिकाराचा वापर करून पुणे महानगरपालिकेच्या महापालिका आयुक्तांनी खालील उपविधी तयार केले आहेत:-

प्रकरण - १

सर्वसाधारण माहिती

(१) लघुशिर्षक आणि प्रारंभ :

- १) या उपविधींना पुणे महानगरपालिका "सार्वजनिक स्वच्छता व आरोग्य उपविधी २०१४" असे संबोधता येईल.
- २) ही उपविधी मा.मुख्या सभा पुणे मनपा व महाराष्ट्र शासन यांची मान्यता मिळालेले दिनांकापासुन अंमलात येतील.
- ३) महानगरपालिका आयुक्त महापालिकेच्या संकेतस्थळावर आणि/किंवा सर्व महत्वाच्या वृत्तपत्रात वेळोवेळी पायाभूत सुविधांची उपलब्धता आणि नागरिकांमधील जाणीव लक्षात घेऊन सदर उपविधीच्या अंमलबजावणीचे विविध टप्पे आणि या उपविधीतील तरतूदी लागू होण्याची संबंधित तारीख आणि त्यांची व्याप्ती यासंबंधी माहिती अधिसूचित करून प्रकाशित करतील.

(सदर उपविधींना पुणे महानगरपालिका मुख्य सभा ठराव क्र. ११५, दि. २७-६-२०१४ अन्वये मान्यता दिलेली आहे.)

(२) प्रयोज्यता आणि व्याप्ती :

निःसंदिग्ध किंवा गर्भित असे दुसरे काही नमूद केले नसल्यास सदर उपविधी शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या महापालिकेच्या भौगोलिक क्षेत्रातील खालील कचऱ्याच्या स्रोतांना लागू होतील :-

- १) वापर लक्षात न घेता सार्वजनिक आणि खाजगी जागा म्हणजेच निवासी, व्यापारी, वाणिज्य, व्यावसायिक, औद्योगिक, शैक्षणिक, धार्मिक, मनोरंजनात्मक, सामाजिक आणि यामध्ये उल्लेख न केलेले इतर सर्व वापर.

२) गृहनिर्माण संस्थेतील प्रत्येक रहिवासी, वाणिज्य संकुल किंवा औद्योगिक सहकारी संस्था, त्यांची मालकी लक्षात न घेता म्हणजेच ती शासकीय निमशासकीय, स्थानिक स्वराज्य संस्था, निगम मंडळ अशा कोणत्याही प्रकारची संस्था असली तरी.

३. **अर्थ लावण्याचा हक्क** : जर या उपविधीचा अर्थ लावण्याचा कोणताही प्रश्न निर्माण झाला तर तो महापालिका आयुक्तांकडे विचारार्थ पाठवला जाईल आणि त्यासंबंधी आयुक्तांचा निर्णय अंतिम असेल.

प्रकरण - २

व्याख्या

जर संदर्भासाठी वेगळे आवश्यक नसेल तर :

- १) **"कायदा"** म्हणजे जर इतर काही विशिष्ट नमूद केले नसेल तर महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम.
- २) **"प्रशासकीय शुल्क"** म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, कलम ४७९ खाली या उपविधीचा भंग करणाऱ्या व्यक्तीकडून गोळा केलेला आकार. हे शुल्क वेळोवेळी आवश्यक ते बदल करण्याचा अधिकार आयुक्त पुणे महानगरपालिका यांना प्रदान केलेले आहेत.
- ३) **"अभिकरण/अभिकर्ता/कंत्राटदार/सेवापुरवठादार"** म्हणजे महापालिका आयुक्तांनी महानगरपालिकेच्यावतीने कचरा गोळा करणे, आकार/कर/दर गोळा करणे, विलगीकरण, प्रक्रिया, विल्हेवाट यासारखी कर्तव्ये किंवा कार्ये पार पाडण्यासाठी नियुक्त किंवा प्राधिकृत केलेली संस्था/व्यक्ती.
- ४) **"मान्यता प्राप्त/अधिकृत परवानगी/मंजुरी"** म्हणजे सदर उपविधीनुसार विहित प्राधिकाऱ्याने नगरपालिका घनकचरा निर्माण करणे, गोळा करणे, स्वीकृत करणे, साठवणे, वाहतुक करणे, प्रक्रिया करणे, विल्हेवाट लावणे आणि/किंवा इतर कोणत्याही प्रकारे तो हाताळणे आणि/किंवा सार्वजनिक आरोग्याशी निगडित इतर कोणत्याही बाबी यासाठी प्रदान केलेली अनुमती अथवा अधिकृत परवानगी.
- ५) **"प्राधिकृत पदाधिकारी"** म्हणजे या उपविधी अन्वये पुणे महानगरपालिकेने काम करणे, तपासणी करणे आणि निरीक्षण करणे या उपविधीचे अनुपालन करणे यासाठी प्राधिकृत केलेली व्यक्ती/कर्मचारी.
- ६) **"अधिकांक्ष घन कचरा उत्पादक"** म्हणजे गृहनिर्माण संस्थेतील/गृहनिर्माण संकुलातील मालक, भोगवटादार किंवा मालक आणि भोगवटादार यांचे प्रतिनिधित्व करणारी इतर कोणतीही व्यक्ती, उपहारगृहे, हॉटेल्स, बाजार, कंपनी, कॅन्टीन, हॉस्टेल्स, कॉलेज कॅन्टीन, औद्योगिक वसाहती आणि दुकान/व्यापारी संकुले/मॉल्स, शासकीय किंवा सार्वजनिक कार्यालयांच्या इमारती, क्लबस्, व्यायामशाळा (जिमखाने), विवाह दालने, मनोरंजन/करमणूक संकुले, रुग्णालये, इस्पितळे, शैक्षणिक संस्था, वाणिज्य आस्थापना आणि महापालिका आयुक्तांनी असे करण्याची शक्ती प्रदान केलेल्या सक्षम प्राधिकाऱ्याने शोधून काढलेली आणि अधिसूचित केलेली व इतर विशिष्ट आस्थापना, स्रोत/जागा.
- ७) **"उपविधी"** म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम कलम ४५८ खाली तयार करण्यात आलेले सार्वजनिक स्वच्छता व आरोग्य उपविधी २०१४.

- ८) "नागरी घनकचरा संकलन" म्हणजे नागरी विहित/विनिर्देशीत संकलन केंद्रे आणि अन्य कोणत्याही ठिकाणाहून उचलण्यात अथवा हलविण्यात आलेला नागरी घनकचरा गोळा करणे.
- ९) "उगमस्थानीचे संकलन" पुणे महानगरपालिकेने थेट इमारती किंवा इमारतीच्या समूहातील सामाईक जागेतून नगरपालिका घनकचऱ्याचे केंद्रा-केंद्रागणिक संकलन करणे. या व्याख्येत प्रत्येक घरातील कचरा गोळा करणे किंवा प्राथमिक संकलनदेखील अभिप्रेत आहे.
- १०) "समाज" म्हणजे परस्परांजवळ वास्तव्य करणाऱ्या आणि परस्परांवर आंतर्क्रिया करणाऱ्या लोकांचा समुह (याठिकाणी अवकाश आणि काळ यांच्याशी निगडित संबंध अभिप्रेत आहेत.) या याख्येत घरापेक्षा जास्त व्यापक आणि समानमूल्ये असणारे आणि सामाजिक एकता असलेले सामाजिक गट अभिप्रेत आहेत.
- ११) "गृहनिर्माण संस्था, बंगले, येथील सार्वजनिक कचराकुंडी" म्हणजे एक घनमीटरपेक्षा कमी क्षेत्रफळ असलेले आणि खाजगी रस्त्यांच्या बाजूला, उपगल्लीत किंवा गृहनिर्माण संस्था, अपार्टमेंट, बंगले इ. च्या जागेत कचरा साठवणीसाठी मंजूर करून ठेवण्यात आलेले पात्र, सदर कचराकुंडी गृहनिर्माण संस्थांचे मालक/व्यवस्थापन यांच्याकडून सदर उपविधीनुसार पुरविली जाईल.
- १२) "सक्षम प्राधिकारी" म्हणजे विहित प्राधिकार्याने या नियमावलीत विनिर्दिष्ट केलेली कार्ये पार पाडण्यासाठी यथास्थिती प्राधिकृत केलेली एक व्यक्ती/अनेक व्यक्ती किंवा एक प्राधिकारी/अनेक प्राधिकारी.
- १३) "कंपोस्ट" म्हणजे सूक्ष्मजीव/गांडुळ यांचा उपयोग करून जैविक विघटनशील कच-याचे खतामध्ये रूपांतर करण्याची प्रक्रिया.
- १४) **सार्वजनिक जागेतील सामुदायिक कचरा कुंड्या -**
- अ. जोपर्यंत उगमस्थानीच कचरा संकलन करण्यासाठी अथवा ठिकठिकाणी जाऊन ठराविक कालांतराने कचरा गोळा करण्यासाठी घंटगाडीची व्यवस्था पुणे महानगरपालिका करित नाही, तोपर्यंत अंतरिम व्यवस्था म्हणून सार्वजनिक जागा अथवा सार्वजनिक रस्त्यांवरील विहित ठिकठिकाणी कचराकुंड्या पुरविण्याचे व त्यांची देखभाल करण्याचे काम पुणे महानगरपालिकेतर्फे पालिकेने नेमलेल्या प्रतिनिधी मार्फत केले जाईल. त्यासंबंधीची माहिती संकेतस्थळांवर पुणे महानगरपालिकेने प्रसिध्द केले पाहिजे.
- ब. कचरा उत्पादन करणाऱ्याने कचऱ्याचे वर्गीकरण करून तो सार्वजनिक कचराकुंडीत टाकला पाहिजे व त्यानंतर तो कचरा पुणे महानगरपालिकेतर्फे संकलित केला जाईल. ह्या कचराकुंडीची देखभाल पुणे महानगरपालिका अथवा अभिकरणातर्फे केला जाईल, जेणेकरून वर्गीकरणाची पूर्तता होईल व सार्वजनिक उपद्रव अथवा आरोग्याचा धोका निर्माण होणार नाही याची दक्षता / खात्रीपूर्वक पूर्तता करता येईल. प्रत्येक सार्वजनिक कचरा कुंडीमध्ये जैविक विघटनशील व अविघटनशील कचऱ्यासाठी कमीत कमी दोन स्वतंत्र कचरा कुंड्या असतील. अशा सर्व जागांचे तसेच कचरा उचलण्याचे वेळापत्रक व व्यवस्था तपशिल विभाग कार्यालयात व महानगरपालिकेच्या संकेतस्थळांवर उपलब्ध असेल.
- क. कोणत्याही क्षणी सार्वजनिक कुंड्या भरून वाहणार नाहीत अथवा खुल्या वातावरणात कचरा उघड्यावर पडणार नाही, तसेच मोकाट जनावरे,पक्षी, कचरा गोळा करणारे इत्यादींकडून कचरा पसरविण्यास प्रतिबंध करण्याची खबरदारी संबंधीत वरिष्ठ अधिकारी यांनी घ्यावयाची आहे.

- १५) **"तडजोड शुल्क"** म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, कलम (४८१ ब) चा भंग करणाऱ्या व्यक्तीकडून वसूल केलेले शुल्क, सदर शुल्क या उपविधिच्या अनुसूची १ मध्ये समाविष्ट केलेल्या कोणत्याही अपराधाबद्दल वसूल करता येईल.
- १६) **"पुणेमहापानगरपालिका"** म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम खाली प्रस्थापित करण्यात आलेली पुणे महानगरपालिका.
- १७) **"हस्तांतरण"** म्हणजे कोणत्याही प्रकारचा घनकचरा महापालिकेच्या कामगाराला किंवा पुणे महापालिकेने नियुक्त केलेल्या, प्राधिकृत केलेल्या किंवा अनुज्ञप्ती मिळालेल्या इतर कोणत्याही व्यक्तीला सुपूर्द करणे, सदर व्यक्ती हा घनकचरा महापालिकेने पुरवलेल्या वाहनात किंवा महापालिकेने हे काम करण्यास अनुमती दिलेल्या व्यक्तीच्या वाहनात साठवून ठेवील.
- १८) **"प्रत्येक घरातून संकलन करण्याची प्रणाली"** म्हणजे घनकचऱ्याचे प्राथमिक संकलन करण्यासाठी महापालिकेने पुरवलेले घंटा वाजणारेवाहन (त्यामध्ये ट्रॅक्टर, टॅम्पो, व्हॅन, व्हिल बॅरो, ढकलगाडी, सायकल रिक्शा, ऑटो रिक्शा, मोटार वाहन आणि रस्त्यावर वापरण्यात येणारे किंवा वापर करण्याची क्षमता असणारे चाकाचे वाहनयांचा समावेश होतो.) व कचरा वेचकांमार्फत घरोघरीचा कचरा संकलनाकरीता अस्तित्वात असलेली प्रणाली.
- १९) **"विल्हेवाट"** म्हणजे नगरपालिका घनकचऱ्याची जमिनीचे, पाण्याचे, पृष्ठभागावरील पाण्याचे प्रदुषण रोखणे आणि सभोवतालच्या हवेची गुणवत्ता कायम राखण्यासाठी करावयाची विशिष्ट उपाययोजना म्हणून अंतिम विल्हेवाट लावणे.
- २०) **"मैला किंवा सांडपाणी वाहून नेणारी पाईप किंवा गटार"** म्हणजे घरगुती मैला किंवा सांडपाणी, इतर कोणत्याही प्रकारचा मैला किंवा सांडपाणी वाहून नेणारा पाईप किंवा गटार, बोगदा, नाला, खड्डा, पन्हाळ आणि सांडपाणी, घातक पदार्थ, प्रदूषित पाणी, टाकाऊ पाणी, पाऊसाचे पाणी किंवा भूगर्भातील पाणी वाहून नेणारे इतर कोणतेही साधन.
- २१) **"कचरा अस्ताव्यस्त टाकणे"** म्हणजे मंजूर केलेले पात्र किंवा कचरा हाताळणी सुविधा म्हणून महापालिकेने निश्चित केलेली इतर कोणतीही जागा किंवा कचरा विल्हेवाट सुविधा या व्यतिरिक्त इतर ठिकाणी ठेवण्यात आलेला कचरा अथवा कोणत्याही सार्वजनिक ठिकाणी कचरा अशा पद्धतीने टाकणे की, ज्यामुळे कचरा पडेल, उतरेल, उडून जाईल, झिरपेल अन्यथा निस्टेल किंवा कोणत्याही सार्वजनिक ठिकाणी कचरा पडण्यासाठी, उतरण्यासाठी, उडून जाण्यासाठी, वाहून जाण्यासाठी, झिरपण्यासाठी किंवा निसटण्यासाठी कारणीभूत ठरेल, मोकळीक किंवा मुभा दिली जाईल.
- २२) **"घाण"** म्हणजे घातक पदार्थ किंवा सांडपाणी.
- २३) **"अन्नपदार्थातून फैलावणारे रोग"** म्हणजे प्रदूषित अन्नपदार्थांचे सेवन, अन्नपदार्थ प्रदूषित करणारे विकृतीजनक जीवाणू, विषाणू, किंवा परजीवी त्याचप्रमाणे रासायनिक पदार्थ किंवा विषारी अळंबे (छत्रकवक) या सारखे नैसर्गिक विषारी पदार्थ "
- २४) **"कचऱ्याचे स्रोत"** म्हणजे प्रकरण ४ मधील उपविधी क्रमांक ३२ मध्ये नमूद केलेले स्रोत.
- २५) **"राखाडी पाणी/सलेज"** म्हणजे वैयक्तिक सफाई, लाँड्री, स्वयंपाक आणि इतर स्वच्छता यामधून निर्माण झालेले टाकाऊ पाणी.
- २६) **"आरोग्य"** म्हणजे निव्वळ रोग किंवा कमजोरीचा अभाव नव्हे तर संपूर्ण शारिरीक, मानसिक आणि सामाजिक स्थिती चांगली असणे.

- २७) **“घरातील घळ”** म्हणजे मैला किंवा सांडपाणी वाहून नेणारा पाईप किंवा गटार म्हणून वापरण्यात येणारा किंवा शौचालय, मुत्रालय, कुंड किंवा घाणीसाठीचे किंवा इतर प्रदुषित पदार्थांचे पात्र यांच्याकडे जाणारा त्याची स्वच्छता करण्यासाठी किंवा ते काढून टाकण्यासाठी नेमलेल्या व्यक्तींना पोहोच मार्ग उपलब्ध करून देण्यासाठी बांधण्यात आलेला, राखून ठेवलेला किंवा वापरण्यात येणारा अरुंद मार्ग किंवा जमिनीचा पट्टा.
- २८) **“घरकुल”** म्हणजे सर्वसाधारणपणे एकत्र रहाणाऱ्या आणि सामाईक स्वयंपाक घरातून तयार केलेल्या अन्नपदार्थांचे सेवन करणाऱ्या व्यक्तींचा समूह याला अपवाद म्हणजे कामाच्या गरजामुळे त्यांच्यापैकी कुणालाही असे करण्यापासून त्यांना रोखणारी परिस्थिती, घरकुलातील व्यक्ती परस्परांचे नातेवाईक असतील किंवा नसतील किंवा ह्यामध्ये दोन्ही प्रकारच्या व्यक्तींचा समावेश असू शकतो.
- २९) **“संसर्गजन्य रोग”** म्हणजे प्रत्येक व्यक्तीच्या शरिरात संपर्कामुळे संक्रमण विकृतीजनक जैविक कारक यांची वाढ यामुळे चिकित्सादृष्टीने स्पष्टपणे निर्माण होणारे रोग. काही विशिष्ट प्रकरणात संसर्गजन्य रोग त्यांच्या संपूर्ण कालखंडात माणसाच्या शरिरात लक्षणविरहीत असू शकतात.
- ३०) **“पायाभूत सुविधा”** म्हणजे रस्ते, मार्ग, खुल्या जागा, उद्याने, खेळाची मैदाने, मनोरंजनाची मैदाने, पाणी आणि विद्युत पुरवठा, रस्त्यावरील दिवे, सांडपाणी, निचरा, मैला किंवा सांडपाणी वाहून नेणारा पाईप, वाहते पाणी वाहून नेणारा पाईप, सार्वजनिक बांधकामे आणि इतर सेवा आणि सुविधा.
- ३१) **“लँडफील/भूमीभरण”** याचा अर्थ, भूजल, भूपृष्ठजल प्रदुषित होवू नये तसेच हवेतून धूलिकरण इतस्ततः पसरू नयेत, वा-याने कचरा अस्ताव्यस्त पसरू नये, दुर्गंधी निर्माण होवू नये, आगीचा धोका उद्भवू नये, पक्षांचा त्रास होवू नये, उपद्रवी कीटकांचा किंवा उंदरांचा त्रास होवू नये, ग्रीनहाउसमधून होणा-या उत्सर्जित वायूमुळे हानी पोचू नये, जमीन ओबडधोबड होवू नये व तिची झीज होवू नये या दृष्टीने संरक्षक उपाय योजून तयार करण्यात आलेल्या सुविधांद्वारे जमिनीवर अवशिष्ट घन कच-याची विल्हेवाट लावणे, असा आहे.
- ३२) **“कचरा टाकणे”** म्हणजे अशा जागेवर कचरा ठेवणे जेथून तो सार्वजनिक जागेत पडू शकतो, खाली येऊ शकतो. वाऱ्याने वाहून येऊ शकतो, धुतला जाऊ शकतो किंवा निचरवला जाऊ शकतो किंवा इतर मार्गाने वर उल्लेख केलेल्या पद्धतीने सार्वजनिक जागेत जाऊ शकतो किंवा अशा सार्वजनिक जागेत जाण्याची शक्यता निर्माण होते किंवा अशा सार्वजनिक जागेत तो पडण्याची, खाली येण्याची, वाऱ्याने वाहून जाण्याची, धुतले जाण्याची, निचरवण्याची किंवा इतर मार्गाने जाण्याची परवानगी दिली जाते. म्हणजे सर्व प्रकारचा कचरा ज्या कचऱ्यामुळे अस्वच्छता निर्माण होते किंवा नागरिकांच्या आरोग्यास, सुरक्षिततेस किंवा कल्याणास, तसेच पर्यावरणास धोका किंवा उपद्रव निर्माण होतो. अशा फेकण्यात किंवा जमा करण्यात आलेल्या, या नियमावली खाली प्रतिबंधित करण्यात आलेल्या, अन्य कोणत्याही कचऱ्याचा समावेश होतो;
- ३३) **“बाजार”** म्हणजे कोणतीही जागा, ज्या ठिकाणी लोक मानवी अन्न म्हणून मांस, मासे, भाज्या, फळे, जनावरे किंवा मानवी अन्न म्हणून वापरण्यात येणारे इतर कोणतेही पदार्थ, त्या जागेच्या माणसाच्या संमतीने किंवा संमतीशिवाय विकण्यासाठी किंवा विकण्याची शक्यता अजमावण्यासाठी एकत्र येतात, आणि असे करताना खरेदीदार आणि विक्रेते यांच्या एकत्र येण्यासाठी सामान्य नियम नाहीत किंवा व्यवसायावर नियंत्रण आहे किंवा नाही किंवा व्यक्ती किंवा मालक त्याठिकाणी येतात हे लक्षात घेतले जात नाही.

- ३४) "महापालिका आयुक्त" म्हणजे पुणे महानगरपालिकेचे महापालिका आयुक्त.
- ३५) "उपद्रव - म्हणजे ज्याच्या योगे उक्त चक्षुडंद्रियास, घ्राणेंद्रियास किंवा श्रवणेंद्रियास इजा,धोका, त्रास किंवा पीडा होते किंवा होण्यास संभव आहे किंवा जे जीवीतास धोकादायक किंवा मालमत्तेस अपायकारक आहे किंवा होण्याचासंभव आहे अशा कोणत्याही कृत्याचा, वर्तनाचा, जागेचा किंवा वस्तूचासमावेश होतो.
- ३६) "उपद्रव शोधक" म्हणजे या उपविधीचे उल्लंघन करणाऱ्या व्यक्तीकडून तडजोड शुल्क, प्रशासकीय आकार गोळा करण्यासाठी महापालिका आयुक्तांनी नेमलेले महापालिकेचे कर्मचारी.
- ३७) "अधिसूचित क्षेत्र" म्हणजे महापालिकेने महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, अन्वये अधिसूचित केलेले क्षेत्र.
- ३८) "भोगवटादार:- यामध्ये
- अ. ज्या जमिनीच्या किंवा इमारतीच्या संबंधात भाडे देण्यात येत आहे किंवा देय आहे अशा जमिनीचे किंवा इमारतीचे असे भाडे किंवा अशा भाड्याचा कोणताही भाग मालकाला त्या त्या वेळी देत असलेली किंवा देण्यास जबाबदार असलेली अशी कोणतीही व्यक्ती:
- ब. आपली जमीन किंवा इमारत ज्याच्या ताब्यात आहे किंवा जो तिचा अन्य प्रकारे वापर करत आहे असा मालक
- क. कोणत्याही जमिनीचा खंडमुक्त खंडकरी किंवा इमारतीचा भाडेमुक्त भाडेकरू आणि
- ड. कोणत्याही जमिनीचा किंवा इमारतीचा वापर आणि भोगवटा करताना होणा-या नुकसानीची भरपाई मालकास देण्यास जबाबदार असणारी अशी कोणतीही व्यक्ती यांचा समावेश होतो.
- ३९) "सुविधा कार्यरत करणारी व्यक्ती" म्हणजे नगरपालिका घनकचरा गोळा करणे, विलगन करणे, साठवण करणे, वाहतुक करणे, प्रक्रिया करणे आणि विल्हेवाट लावणे यासाठी असलेल्या सुविधांची असलेली मालक किंवा अशा सुविधा कार्यरत करणारी व्यक्ती आणि त्यामध्ये महापालिका प्राधिकाऱ्यांनी संबंधीत क्षेत्रातील नगरपालिका घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन करण्यासाठी नियुक्त केलेले इतर कोणतेही अभिकरण याचा समावेश होतो.
- ४०) "घातक पदार्थ" म्हणजे प्राण्यांचे सांगाडे, स्वयंपाक घरातील किंवा इतर स्थिर स्वरूपाची जनावरांची विष्टा, घाण आणि कुजकटवासाचे पदार्थ किंवा कुजकट वास निर्माण करणारे पदार्थ (सांडपाण्याव्यतिरिक्त)
- ४१) "मालक" म्हणजे
- अ) कोणत्याही इमारतीचा किंवा जमिनीचा किंवा त्यांच्या भागाचा मालक म्हणून हक्क बजावणारी व्यक्ती किंवा वेळोवेळी जागेवर कायदेशीर मालकी हक्क प्राप्त झालेली व्यक्ती आणि जर मालक उपस्थित नसेल तर या उपविधीसाठी पट्टाधारक किंवा भाडेकरू तात्पुरते मालक म्हणून समजण्यात येतील.
- ब) जर कायदेशीर मालकी हक्क प्राप्त झालेली व्यक्ती दिवाळखोर किंवा मृत झाली असेल किंवा इतर कोणत्याही प्रकारे कायदेशीरदृष्ट्या अकार्यक्षम बनली असेल तर अशा व्यक्तीच्या मालमत्तेचे प्रशासन आणि नियंत्रण सोपवलेला अभिरक्षक, विश्वस्त, निष्पादक, प्रशासक, न्यायिक व्यवस्थापक परिसमापक किंवा इतर कोणताही कायदेशीर प्रतिनिधी.

- क) जर युएलबी (पीलरप डेलरश्र डेवू) अशा प्रकारच्या व्यक्तीची ओळख पटवू शकत नसेल तर अशा जागेची किंवा इमारतीची किंवा व्यक्तीत्व इमारतीचा वापर करण्याचा फायदा घेण्यास पात्र असलेली व्यक्ती.
- ४२) **“व्यक्ती”** म्हणजे एखादी व्यक्ती किंवा अनेक व्यक्ती आणि त्यामध्ये दुकान किंवा आस्थापना किंवा फर्म किंवा कंपनी किंवा संस्था किंवा कायद्याने संस्थापित केलेल्या किंवा न केलेल्या व्यक्तींचा संघ आणि त्यांचे प्रतिनिधी व अभिहस्तांकित इत्यादी.
- ४३) **“केंद्रा-केंद्रागणिक संकलन”** म्हणजे पुणे महानगरपालिकेने नियोजित केलेला विशिष्ट कचरा उचलावयाच्या केंद्रावरून नागरी घनकचरा संकलित करावयाची पध्दत प्रत्येक कचरा निर्माण करणा-याने त्याने संकलित केलेला आणि साठविलेला कचरा घंटागाडीत किंवा पुणे महानगरपालिकेने कच-यासाठी नेमलेल्या अन्य कोणत्याही वाहनात टाकण्यासाठी तो या कचरा उचलयावयाच्या केंद्रापर्यंत आणावयाचा आहे.
- ४४) **“प्रदूषण”** म्हणजे खालील गोष्टीमुळे पर्यावरणात झालेला कोणताही बदल
 अ) पदार्थ
 ब) किरणोत्सर्गी किंवा इतर तरंग किंवा
 क) गोंगाट, वास, धूळ किंवा उष्णता
 ड) कोणत्याही कृतीमधून निर्माण झालेले बदल, त्यामध्ये कचऱ्याची साठवण आणि त्यावरील प्रक्रिया, सेवाबांधणी आणि सेवा पुरवणे (कोणत्याही व्यक्तीने किंवा शासकीय मंडळाने पुरवलेल्या सेवा) अशा प्रकारच्या बदलामुळे मानवी आरोग्य आणि कुशलता किंवा नैसर्गिक किंवा मानवाने व्यवस्थापन केलेल्या पर्यावरण प्रणालीची रचना, स्थितीस्थापकता, उत्पादनक्षमता किंवा मानवासाठी उपयुक्त असलेले पदार्थ यावर विपरीत परिणाम घडवतात किंवा भविष्यात असा परिणाम घडवू शकतात.
- ४५) **“जागा/ आवार”** – यामध्ये इमारती, इमारतीतील खोल्या, घर, पड घर, तबेला, छपरी, झोपडी आणि दगड, विटा, चिखल, लाकूड, धातू किंवा अशा प्रकारच्या कोणत्याही साहित्य किंवा वापर करून उभारलेली संरचना आणि कोणत्याही मुदतीकरिता बांधकाम करण्यात आलेली किंवा वास्तव्य, व्यवसाय, उद्योग, सेवा, धंदा, सरकारी किंवा सार्वजनिक किंवा खाजगी करणासाठी जसे लग्ने, मेजवान्या, बैठका, प्रदर्शने, आयोजित करण्यात आलेले कार्यक्रम इत्यादींसाठी, तात्पुरत्या स्वरूपात वापरली न जाणारी खुली अथवा बंदीस्त जागा यांचा समावेश होतो. यामध्ये ठरावीक काळाकरिता वाहने उभे करण्यासाठी, रत्यावर विक्री करण्यासाठी, कामाच्या जागी साहित्य साठवून ठेवण्यासाठी किंवा वाहनांच्या रहदारी व्यतिरिक्त एखादा सार्वजनीक किंवा खाजगी कारणास्तव वापरण्यासाठी महापालिका आयुक्तांनी परवानगी दिलेल्या सार्वजनीक रस्त्यावरील एखाद्या भागाचा देखील समावेश होतो.
- ४६) **“खाजगी मार्ग”** म्हणजे सार्वजनीक मार्ग नसलेला कोणताही मार्ग आणि त्यामध्ये एकच किंवा भिन्न मालकाच्या दोन किंवा जास्त जागापर्यंत पोहोचण्यासाठी असलेल्या अरुंद मार्गाचा देखील समावेश होतो.
- ४७) **“प्रक्रिया”** म्हणजे ज्या प्रक्रियेद्वारे घनकचऱ्यावर पुनर्चक्रांकन किंवा तो भूभरणीसाठी योग्य बनविण्याकरिता, उपचार केले जातात अशी कोणतीही शास्त्रोक्त प्रक्रिया.

- ४८) **“सार्वजनिक आरोग्य”** म्हणजे रोग प्रतिबंध, आर्युमान वाढवणे आणि संघटीत प्रयत्न आणि संस्था, संघटना (सार्वजनिक आणि खाजगी) लोकसमूह, व्यक्ती यांचे माहितीपूर्ण पर्याय या माध्यमातून आरोग्याला चालना देणे या गोष्टींचे शास्त्र आणि कला आणि त्यामध्ये पर्यावरणीय आरोग्य, आरोग्य अर्थशास्त्र, सार्वजनिक धोरण आणि व्यावसायिक आरोग्य यांचा समावेश होतो.
- ४९) **“सार्वजनिक उपद्रव”** म्हणजे कायदा हातात घेवून शिक्षेचा अधिकार स्वतःच्या हातात घेणे, एखादी गोष्ट करण्यापासून वाटेल त्यास बेकायदा प्रतिबंधित करणे अथवा करवून घेण्यासाठी उपद्रव मूल्य वापरणे अथवा सार्वजनिक ठिकाणी कोणत्याही दुर्लक्षित कृतीमुळे उदभवणारा उपद्रव.
- ५०) **“सार्वजनिक जागा”** – याचा अर्थ, सार्वजनिक वापरासाठी आणि वहिवाटीसाठी खुली असणारी अशी कोणतीही जागा असा आहे आणि त्यात मार्ग, रस्ता, बाजार, घराची पन्हळ/पाणंद किंवा वाट यांचा-मग ते रहदारीचे असोत किंवा नसोत यांचा आणि जेथे लोकांना प्रवेश करण्यासाठी मान्यता दिलेली आहे किंवा जेथे थांबण्याचा लोकांना अधिकार आहे किंवा ज्यावरून त्यांना ये-जा करण्याचा अधिकार आहे असे प्रवास स्थानक/थांबा (लॅन्डिंग प्लेस) यांचा समावेश होतो.
- ५१) **“सार्वजनिक रस्ता”** म्हणजे सर्वसाधारणपणे लोक किंवा त्यांचा कोणताही भाग वापरणारे रस्ते, मार्ग, हमरस्ते किंवा इतर कोणतीही जागा (ती हमरस्ता असेल किंवा नसेल) आणि त्यामधून लोकांना इतर ठिकाणी पोहोचण्याचा हक्क असेल आणि त्यामध्ये खालील गोष्टींचा समावेश असेल.
- अ) अशा रस्त्यांची, मार्गांची किंवा हमरस्त्याची कड
 ब) कोणताही पूल, रस्ता, मार्ग किंवा हमरस्ता पार करणारी होडी किंवा शिडाची होडी किंवा
 क) अशा प्रकारच्या रस्त्याशी, मार्गाशी किंवा हमरस्त्याशी निगडीत कोणतेही बांधकाम किंवा वस्तु, जो त्यांचा भाग असेल किंवा त्यांच्याशी जोडला गेला असेल किंवा त्यांच्यामध्ये समाविष्ट केला गेला असेल
- ५२) **“पात्र”** म्हणजे पुणे महानगरपालिकेने वेळोवेळी विहित केल्याप्रमाणे कोणत्याही प्रकारचा महानगरपालिका कचरा साठवण्यासाठी वापरण्यात येणारे भांडे, कचरा कुंडी आणि पिशव्या.
- ५३) **“पुनःश्चक्रीकरण”** म्हणजे विलगन केलेल्या आणि जैविक विघटन होऊ न शकणाऱ्या घनकचऱ्याचे नविन वस्तु तयार करण्यासाठी, ज्यांचे मुळ वस्तुशी साम्य असेल किंवा नसेल अशा कचऱ्या मालात रूपांतर करणे.
- ५४) **“टाकाऊ पदार्थ”** म्हणजे विविध उपक्रमातून, प्रक्रियातून अवक्रमण होऊ शकणारा किंवा न होऊ शकणारा, इतर प्रकारचा घन किंवा अर्ध घन अवस्थेतील कचरा, जो कचरा निर्माण करणारा मूळ स्वरूपात वापर करू शकणार नाही किंवा त्यावर प्रक्रिया करू शकणार नाही.
- ५५) **“अनुसूची”** म्हणजे सदर उपविधीचे परिशिष्ट म्हणून असलेली अनुसूची.
- ५६) **“विलगीकरण”** म्हणजे महानगरपालिका घनकचऱ्याचे जैविक विघटनशील, धोकादायक, जैविक-वैद्यकीय, बांधकाम आणि पाडापाड, उद्यान आणि उद्यानविद्यान आणि इतर सर्व प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरण करणे.
- नागरी घनकचऱ्याची निर्मिती करणाऱ्या प्रत्येकाने खालील निर्देशित केलेल्या व इतर सर्व वेगवेगळ्या प्रकारामध्ये तो वेगवेगळा साठविला पाहिजे व असा वर्गीकरण केलेला कचराच, अधिकृत साठवणी केंद्राकडे नेण्यासाठी तयार ठेवला पाहिजे.
- कच-याचे वर्गीकरणाचे प्रकार-
- १) जैविक विघटनशील (ओला) कचरा

- २) घरगुती विशिष्ट घातक घनकचरा
- ३) जैविक वैद्यकीय कचरा
- ४) बांधकाम निष्कांसन यातून निर्माण होणारा कचरा
- ५) झाडांच्या छाटणीसह उद्यान आणि बाग कामातून निर्माण होणारा कचरा
- ६) पुनर्चक्रांकन करण्याजोग्या आणि पुनर्चक्रांकन न करण्याजोग्या कचऱ्यासह इतर सर्व अजैविक विघटनशील कचरा (सुका कचरा)
- ७) इतर प्रकार

महानगरपालिका आयुक्त ह्या उपविधीच्या अंमलबजावणीसाठी प्रथमतः उपरोक्त वर्गीकरण मर्यादित करून तसेच कचरा निर्माण करणाऱ्यांमधील जागरूकतेची पातळी व शहरातील पायाभूत आधारांची उपलब्धता विचारात घेऊन स्वतंत्रपणे विविध टप्पे अधिसूचित करतील.

- ५७) **"घनकचरा"** म्हणजे नगरपालिकेच्या हद्दीत निर्माण झालेला किंवा आणलेला कोणत्याही प्रकारचा टाकून दिलेला, जैविक/अजैविक/स्थिर अशा वेगवेगळ्या उद्योगातून, प्रक्रियेतून तयार झालेला घन किंवा अर्धघन कचरा ज्याचा वापर किंवा पुनःप्रक्रिया सद्यःस्थितीत करू शकत नाही अशा वस्तू, कचरा या संज्ञेत धूळ, राख, विटांचे तुकडे, चुना, काचेचे तुकडे, बागेतील किंवा तबेल्यातील केरकचरा व दुर्गंधीयुक्त पदार्थ किंवा मलजल नसलेला कोणत्याही प्रकारचा केरकचरा यांचा समावेश होतो.
- ५८) **"स्त्रोत"** म्हणजे कचरा निर्माण होणाऱ्या जागा.
- ५९) **"संचयन"** म्हणजे पात्रात तात्पुरत्या स्वरूपात घाण रोखण्यासाठी भटक्या प्राण्यांना दूर ठेवण्यासाठी जास्त प्रमाणात घाण वास टाळण्यासाठी नगरपालिका घनकचरा साठवून ठेवणे. कचऱ्याची विशिष्ट प्रकारच्या कचरा कुंडीत तात्पुरती साठवणूक जेणेकरून कचरा अस्ताव्यस्त पसरण्यास, भटकी जनावरे व किटकांना आकर्षित करण्यास व प्रमाणाबाहेर किळसवाणा दुर्गंध येण्यास प्रतिबंध होईल.
- ६०) **"मार्ग"** यामध्ये कोणताही मार्ग, रस्ता, चौक, मैदान, अरुंद आळी, गल्ली, अरुंद मार्ग- तो हमरस्ता असेल किंवा नसेल, त्यावर बांधकाम असेल किंवा नसेल आणि त्यावर लोकांचा हक्क असेल, समावेश असेल आणि त्यामध्ये कोणत्याही पुलावरील किंवा बांधावरील रस्त्यावरील बाजुचा छोटा रस्ता किंवा पाऊलवाट यांचा समावेश असेल.
- (६१) **"रस्ता झाडणे"** म्हणजे मार्ग, पाऊलवाटा, गल्ल्या, उद्याने आणि रिकाम्या जागा ही ठिकाणे व इतर सार्वजनिक ठिकाणी दैनंदिन झाडणकाम करणे व याद्वारे निर्माण होणारा कचरा गोळा करणे.
- ६२) **"सर्वेक्षण (सर्व्हेलन्स)"** म्हणजे संसर्गजन्य रोगाच्या पकडीत असलेल्या किंवा अशा रोगांचा प्रादुर्भाव झाला अशी शंका असलेल्या क्षेत्रातून माहिती गोळा करणे, यामाहिती गोळा करण्याचे उद्दिष्ट यापुर्वीच अशा रोगांनी त्रस्त लोकांचे किंवा अशा रोगांनी त्रस्त होऊ शकणाऱ्या लोकांचे सर्वेक्षण करून सदर संसर्गजन्य रोगांचा स्त्रोत शोधून काढून ताबडतोब त्यावरील नियंत्रणाच्या उपाययोजना करणे आणि त्याच वेळी परिस्थितीवर व्यवस्थीत नजर ठेवणे असे असेल.
- ६३) **"वाहतूक"** म्हणजे खास तयार केलेल्या वाहतूक प्रणालीतून घाण वास, कचरा विखुरणे, चुकून कचरा बाहेर सांडणे, किटाणूंचा प्रवेश रोखणे या गोष्टींना प्रतिबंध करण्यासाठी घन कचऱ्याचे एका जागेवरून दुसऱ्या जागेकडे " आरोग्यदायी " पद्धतीने स्थलांतर करणे.

- (६४) " लसीने प्रतिबंध होऊ शकणारे रोग " म्हणजे ज्यांच्यासाठी प्रतिबंधक लस अस्तित्वात आहे असे संसर्गजन्य रोग.
- ६५) "किटकजन्य आजार" म्हणजे मानवी शरिरावर परिणाम करणारा किटक, एक जैविक स्वतंत्र अस्तित्त्व असणारी गोष्ट, आपल्या चावण्यातून इतर किटकांची शरिरात (सर्वसाधारणपणे मानवी शरीरात) प्रवेश करण्यापूर्वी वृद्धी होते आणि त्यांच्या शरिरात काही बदल होतात त्यामुळे रोगांचा प्रादुर्भाव होतो.
- ६६) "रोग प्रसारक किटकातून निर्माण होणारे आजार" म्हणजे अशा प्रकारचे आजार ज्यामध्ये विकृतीजन्य सूक्ष्मजीव संसर्गजन्य रोगाचा प्रादुर्भाव झालेल्या व्यक्तीमधून दुसऱ्या व्यक्तीमध्ये अशा प्रकारच्या किटकांच्या माध्यमातून किंवा काही वेळा इतर प्राण्यांच्या माध्यमातून प्रवेश करतात.
- ६७) "वाहन" म्हणजे घोडागाडी ट्रक, हातगाडी, सायकल, सायकल रिक्शा, अॅटो रिक्शा, मोटार वाहन आणि चाक असलेले इतर कोणतेही वाहन, ज्याचा रस्त्यावर वापर करता येतो किंवा रस्त्यावर वापर करण्याची क्षमता असू शकते.
- ६८) "प्रभाग" म्हणजे इतर काही विनिर्दिष्ट केले नसेल तर पुणे महानगरपालिकेचा प्रशासकीय प्रभाग.
- ६९) "कचरा" यामध्ये खालील गोष्टींचा समावेश असेल :-
- (अ) घन, द्रव किंवा वायु अवस्थेतील कोणताही पदार्थ, जो पर्यावरणात बदल घडवू शकणाऱ्या प्रमाणात, रचनेत किंवा पद्धतीत वातावरणात टाकला जातो, उत्सर्जित केला जातो किंवा साठवला जातो.
- (ब) कोणताही टाकून दिलेला, अस्वीकार केलेला, नको असलेला, जादा झालेला किंवा सोडून दिलेला पदार्थ.
- (क) विक्री किंवा फेरवापर, फेरप्रक्रिया, पुनःप्राप्ती किंवा कोणताही पदार्थ तयार करण्याच्या क्रियेपासून वेगळ्या क्रियेतून पुनःप्राप्ती किंवा शुद्धीकरण करण्याच्या उद्देशाने वापरण्यात येणारा, टाकून दिलेला, अस्वीकार केलेला, नको असलेला, जादा झालेला किंवा सोडून दिलेला पदार्थ.
- (ड) या उपविधीच्या अनुसूची २ मध्ये किंवा इतर कायद्यात विहित केलेला कोणताही पदार्थ.
- ७०) "पाण्यातून प्रादुर्भाव होणारे आजार" म्हणजे स्वच्छ पाण्याच्या विकृतीजन्य सुक्ष्मजीवामुळे होणाऱ्या प्रदुषणामुळे निर्माण झालेले रोग. अशा प्रकारचे संसर्गजन्य रोग सर्वसाधारणपणे स्नान करताना, कपडे धुताना, पाणी पिताना, अन्न तयार करताना किंवा असे प्रदूषित अन्नपदार्थ सेवन करताना निर्माण होतात.
- ७१) "वेष्टन" म्हणजे एकत्र केलेल्या कचऱ्याचा ढिग किंवा गोळा पूर्णपणे बंद करणारे प्लॅस्टीक किंवा इतर योग्य किंवा इतर मंजूर पदार्थांचे झाकून टाकणारे वेष्टन.
- ७२) **अभिकरण गुमास्ता/प्रतिनिधी** - म्हणजे पुणे महानगरपालिकेच्या वतीने रस्ते झाडणे, कचऱ्याचे संकलन आणि दंड आकारणी इत्यादी कर्तव्य किंवा कामे करण्यासाठी नेमणूक केलेली किंवा परवानगी दिलेली कोणतीही व्यक्ती/ व्यवस्था ;
- ७३) **सुका कचरा वर्गीकरण केंद्र** - म्हणजे सुका कचरा स्विकारण्यास आणि वर्गीकरण करण्यासाठी अधिकृत करण्यात आलेल्या महापालिका किंवा शासनाच्या कोणत्याही जागेवरील किंवा सार्वजनिक जागेतील कोणतीही नियोजित जमीन, छपरी, छप्पर असलेले अथवा इतर बांधकाम,
- ७४) **कचरा हस्तांतरण केंद्र** - पुणे महानगरपालिकेच्या हद्दीतील कचरा वाहतूकीवरील ताण कमी करण्यासाठी पुणे शहरामध्ये बांधलेले कचरा रॅम्प.

- ७५) **कचरा निर्माता** - म्हणजे पुणे महानगरपालिका कार्यक्षेत्रामध्ये नागरी घनकचऱ्याची निर्मीती करणारी कोणतीही व्यक्ती/संस्था.
- ७६) **घंटागाडी**- म्हणजे पुणे महानगरपालिकेने प्रत्येक कचरा संकलन केंद्रावरून ओला व सुका नागरी घनकचरा वेगवेगळ्या स्वरूपात संकलित करण्यासाठी पुरविलेली घंटा बसविलेली गाडी.
- ७६) **हॉटेलगाडी** - म्हणजे पुणे महानगरपालिकेच्या हद्दीतील हॉटेल्समधील ओला कचरा कचरा रॅम्पर्यंत संकलीत करण्यासाठी पुरविलेली गाडी ;

प्रकरण ३

कचऱ्याची वर्गवारी

५. कचऱ्याची वर्गवारी : कचऱ्याची वर्गवारी पुढीलप्रमाणे करण्यात येते :-

१. राख
 २. जैविक - विघटनशील कचरा / ओला कचरा
 ३. जैविक - वैद्यकीय कचरा
 ४. पुंज बाग (मोठी उद्याने) आणि उद्यानविज्ञान कचरा
 ५. अवजड कचरा
 ६. व्यापारी कचरा
 ७. व्यापारी/ घरकुल धोकादायक, जैविक-वैद्यकीय आणि स्वच्छतेशी निगडीत साधनांचा कचरा
 ८. बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा
 ९. मृत जनावरे
 १०. ई-कचरा
 ११. कचरा पेटीतील कचरा
 १२. उद्यान कचरा
 १३. धोकादायक कचरा
 १४. घरकुल / निवासी कचरा
 १५. औद्योगिक कचरा
 १६. निष्क्रिय घनकचरा
 १७. संस्थात्मक कचरा
 १८. द्रव कचरा
 १९. नगरपालिका घनकचरा
 २०. नगरपालिका कचरा
 २१. पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा/कोरडा कचरा
 २२. सेप्टिक टँक अवमल कचरा
 २३. द्रव मैला कचरा
 २४. घन मैला कचरा
 २५. रस्ते झाडण्यातून निर्माण झालेला कचरा
६. **राख** म्हणजे लाकूड, कोळसा, लोणारी कोळसा, कोक आणि इतर घरात, संस्थात आणि लघु औद्योगिक आस्थापनात स्वयंपाक आणि उष्णता निर्माण करण्यासाठी जाळलेल्या इतर पदार्थांपासून निर्माण झालेला शेष, यामध्ये बऱ्याच वेळा धातु आणि काचेच्या छोट्या तुकड्यात मिश्रण करण्यात येणाऱ्या सूक्ष्म चूर्णरूपातील शेणाचा, निखाऱ्याचा किंवा रवंगराचा समावेश होतो.

७. **जैविक विघटनशील/ओला कचरा** म्हणजे महापालिकेच्या हद्दीत निर्माण

झालेला खालील प्रकारचा कचरा :-

झाडे व प्राण्यांपासून होणारा ओला कचरा, स्वयंपाकघरातील कचरा उदाहरणार्थ: चहाची पती, अंड्याची टरफले, भाज्यांची देठ आणि साल, मटण आणि हाडे, पाचोळा आणि बागेतील इतर कचरा

(फांद्या, पाने, सुकलेली फुळे) प्राण्यांची विष्टा, ओले कागद, घरातील इतर कचरा, नारळाच्या करवंट्या, राख इत्यादी.

जैविक विघटनशील नागरी घनकचरा जर कचरा निर्माण करणाऱ्यांकडून त्याचे खत करण्यात आले नाही तर, त्याने असा कचरा त्याच्या जागेत साठवावा आणि प्रत्येक कचरा निर्माण करणाऱ्याने हा कचरा घंटगाडीत किंवा मोठ्याप्रमाणावर जैविक विघटनशील कचरा संकलित करणाऱ्या वाहनात किंवा संबंधीत अधिकारी यांनी अधिसूचित केल्याप्रमाणे पुणे महानगरपालिकेने ठरविलेल्या ठराविक वेळी कचरा दिला जात आहे याची खातरजमा करावी.

८. **जैविक – वैद्यकीय कचरा** – अशा प्रकारचा कचरा पुढील स्रोतापासून निर्माण होतो: माणसांचे किंवा प्राण्यांचे रोग निदान, उपचार किंवा प्रतिक्रियेसाठी त्यांच्याशी निगडित संशोधन कार्य किंवा संस्थेतील जैविक पदार्थांचे उत्पादन किंवा चाचणी, अशा संस्थात रुग्णालये, खाजगी रुग्णालये, चिकित्सालये, दवाखाने, पशु वैद्यकीय संस्था, प्राणीगृह, विकार वैज्ञानिक प्रयोगशाळा, रक्तपेढी इ. समावेश होतो. या प्रकारच्या कचऱ्याची आणखी वर्गवारी पुढीलप्रमाणे करण्यात येते :-
- (१) **मानवी शरीरशास्त्रीय कचरा** – यामध्ये मानवी उत्ति, अवयव, शरीराचे भाग यांचा समावेश होतो.
 - (२) **प्राणीजन्य कचरा** (प्राण्यांच्या उत्ति, अवयव, सांगाड्याचे भाग, रक्तस्राव होणारे भाग, द्रव रक्त आणि संशोधनात वापरण्यात येणारे प्रायोगिक प्राणी, पशु वैद्यकीय रुग्णालये, महाविद्यालये, रुग्णालयातून बाहेर टाकण्यात येणारे किंवा प्राणीगृहातून बाहेर टाकण्यात येणारे पदार्थ यापासून निर्माण झालेला कचरा.)
 - (३) **सूक्ष्मजीवशास्त्रीय आणि जैविक तंत्रज्ञान कचरा** (प्रयोगशाळेतील जीवाणूसंवर्धन साठा किंवा सूक्ष्मजीवांचे नमुने, सक्रिय किंवा अगदी कमी प्रमाणात सक्रिय असलेल्या लसी, मानवी आणि प्राण्यांच्या पेशी संवर्धन, ज्यांचा संशोधनात वापर होतो आणि संशोधन आणि औद्योगिक प्रयोगशाळा यामधून निर्माण झालेले संसर्गजन्य रोगांचेकारक, जैविक पदार्थ, विषारी पदार्थ, संवर्धांचे स्थलांतर करण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या डिशेस आणि साधने या सर्वामधून निर्माण झालेला कचरा.)
 - (४) **अणुकुचीदार कचरा** : (सुया, सिरीज, शल्यचिकीत्सकाची धारदार हलकी सुरी, ब्लेड, काच इत्यादी ज्यांच्यामुळे भोक पडू शकते आणि कापले जाऊ शकते. त्यामध्ये वापरण्यात येणाऱ्या आणि न येणाऱ्या अणुकुचीदार वस्तुंचा समावेश होतो).
 - (५) **टाकून दिलेली औषधे आणि पेशीबाधक औषधे** (यामध्ये वापराची मुदत संपलेल्या प्रदुषित झालेल्या आणि टाकून दिलेल्या औषधांचा समावेश होतो).
 - (६) **घन कचरा** (रक्त, शरिरातील द्रव, त्यामध्ये कापसाचा देखील समावेश होतो, मलमपट्टी. माती लागलेले प्लॅस्टर, रेघांचे कापड, चादरी, रक्ताने प्रदुषित झालेल्या व इतर वस्तू या सर्वांमुळे प्रदुषित झालेल्या वस्तू.)
 - (७) **घन कचरा** (अणुकुचीदार कचरा, उदाहरणार्थ ट्युब, शलाका, शिरांतर्गत वापराच्या वस्तू इत्यादी एकदाच वापरण्यात येणाऱ्या वस्तुमधून निर्माण झालेला कचरा)
 - (८) **द्रव कचरा** (प्रयोगशाळा आणि धुणे या प्रक्रियेतून घराची स्वच्छता आणि जंतुनाश प्रक्रिया यामधून निर्माण झालेला कचरा).
 - (९) **जाळण्याच्या प्रक्रियेतील राख** (कोणत्याही जैविक – वैद्यकीय कचरा जाळण्याच्या प्रक्रियेतून तयार झालेली राख)

(१०) **रासायनिक कचरा** (जैविक पदार्थ, रासायनिक पदार्थ, ज्याचा जंतुनाश आणि किटकनाशकांत वापर होतो, यांच्यापासून निर्माण झालेला कचरा).

९. **मोठी उद्याने आणि उद्यानविद्यान कचऱ्यामध्ये** खालील कचऱ्याचा समावेश होतो. उद्यान, बाग, वाहतुक बेटे इ. मधून निर्माण झालेला कचरा आणि त्यामध्ये गवताच्या कांड्या, तृण, लाकडी 'तपकीरी' कार्बनचा मोठ्या प्रमाणात समावेश असलेल्या वस्तू, उदा. झाडाचा काटलेला भाग, फांद्या, डहाळ्या, लाकडाचे तुकडे, स्ट्रॉ, वाळलेली पाने, भुसा यांचा समावेश होतो आणि त्यांचा दैनंदिन जैविक-विघटनशील कचरा गोळा करण्याच्या प्रणालीत समावेश होऊ शकत नाही.

मोठी उद्याने आणि बागबगीच्यामधील कचरा – हा कचरा एकत्रित न करता ठेवला पाहिजे आणि त्याचे उगमस्थानी खतात रूपांतर केले पाहिजे. संकलन अनुसूचिसह झाडांची छाटणी आणि साठवण करणे आणि ती नेऊन टाकणे यासाठी उद्यान अधीक्षक किंवा संबंधित सहाय्यक आयुक्तांनी किंवा क्षेत्रिय अधिकाऱ्यांनी सूचना/मार्गदर्शन तत्वे अधिसूचित करावीत. ज्या ठिकाणी खत निर्मिती करणे शक्य होणार नाही त्या ठिकाणी पुणे महानगरपालिका, वेळोवेळी अधिसूचित करण्यांत येणारे, योग्य शुल्क आकारून वर्गीकरण करण्यात आलेला, उद्याने आणि बागबगीचा, कचरा संकलित करणे आणि त्याचे परिवहन करणे चालू ठेवील.

१०. **अवजड कचरा** – यामध्ये खालील प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो : व्यापारी/निवासी कचरा, महापालिकेच्या मतानुसार अशा प्रकारच्या कचऱ्याचा अणकुचीदारपणा, आकार आणि प्रमाण यामुळे तो नेहमीच्या कचऱ्याप्रमाणे दररोज प्रत्येक घरातून/इमारतीमधून महापालिकेच्या सेवेमार्फत गोळा केला जाऊ शकत नाही.

११. **व्यापारी कचरा** – यामध्ये खालील प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो :- कार्यालय, ठोक आणि किरकोळ दुकाने, रेस्टॉरंट, बाजार, गोदाम आणि इतर व्यापारी क्रियांत गुंतलेल्या इतर व्यापारी आस्थापना यामधून निर्माण झालेला कचरा. यामध्ये कचराकुंडीतील कचरा आणि घाण यांचादेखील समावेश होतो.

१२. **व्यापारी/घरगुती धोकादायक. जैविक-वैद्यकीय आणि स्वच्छतेशी निगडीत साधनामधून निर्माण झालेला कचरा** यामध्ये खालील प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो.

(१) **घरगुती स्वच्छता साधने**

- * कपडे किंवा भांडी स्वच्छतेची पावडर
- * वायुविलय पात्र (एरोसेलचे डबे)
- * अमोनिया आणि अमोनियावर आधारीत स्वच्छताकारक
- * क्लोरीन विरजनकारक
- * ड्रेन ओपनर्स
- * फर्निचर पॉलीश
- * काच स्वच्छताकारक
- * ओव्हन स्वच्छताकारक
- * बुट पॉलीश
- * चांदी पॉलीश
- * डाग घालवणारे कारक

- * संडासपात्र स्वच्छताकारक
- * कपडे आणि गालीचे स्वच्छताकारक
- (२) **वैयक्तीक स्वच्छता साधने**
- * नेल पॉलीश काढणारा कारक
- * सर्व प्रकारची सौंदर्यसाधने
- (३) मोटारींशी निगडीत वस्तु
- * ब्रेक आणि गिअर द्रव
- * मोटारीची बॅटरी
- * वापरलेले डिझेल, रॉकेल आणि पेट्रोल यासारखे इंधन
- * वापरलेले इंजीन आणि वंगणतेल
- * तेल गाळणे आणि मोटार स्वच्छता वस्तु आणि सतत वापराच्या वस्तु
- (४) **रंग पदार्थ**
- * काच लेप-मुलामा/चकचकीत लुकण
- * तेलावर आधारीत लॅटेक्स किंवा पाण्यावर आधारीत रंग
- * रंगाचे द्रावक आणि विरलक
- * तेल, सरस (डिंक) किंवा त्यांची रिकामी पाने
- (५) **संकिर्ण वस्तु**
- * फ्लॅश लाईटमधील बॅटरी आणि बटन सेल
- * छाया चित्रीकरणासाठीचे रासायनिक पदार्थ
- * संडास साफ करण्यासाठी वापरण्यात येणारे आम्ल.
- * किटकनाशक, वनस्पतीनाशक, मुंग्या, झुरळे आणि डास मारणारे कारक आणि त्यांची रिकामी पात्रे
- * रासायनिक खते
- * दिव्याचे बल्ब, ट्युबलाईट आणि आटोपशीर चकाकणारे दिवे
- * नविन साधनांचे रायट्रो रबर आणि मऊ रबर आवेष्टन, ह्यामध्ये थर्मोकोलचादेखील समावेश होतो.
- * बोथट केलेल्या इंजेक्शनच्या सुया आणि सिरींज, अणकुचीदार वस्तु इत्यादी
- * टाकून दिलेली आणि वापराची मुदत संपलेली औषधे, त्यामध्ये द्रव आणि गोळ्यांचा समावेश होतो.
- * तपमान मापक/तापमापी आणि पाऱ्याचा समावेश असलेले पदार्थ
- * सॅनीटरी नॅपकीन्स, टॉवेल्स, एकदा वापरून टाकून दिलेले डायपर आणि मलमूत्रविसर्जन पॅड्स (त्यांची विल्हेवाट लावण्यापूर्वी त्यांना योग्यप्रकारे पॉलिथीन पिशव्यात आवेष्टन करणे आवश्यक आहे.)

१३ **बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा** : अशा प्रकारचा कचरा बांधकाम, पुर्नरचना, दुरुस्ती आणि घर, व्यापारी इमारती आणि इतर संरचना पाडण्यामुळे निर्माण होतो त्यामध्ये पुढील प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो.

- (१) **मुख्य घटक** (सिमेंट क्राँक्रीट, विटा, सिमेंट प्लॅस्टर, स्टील (आर.सी.सी.) दरवाजा/खिडक्या यांच्या चौकटी, छपराचा टेकू, जिऱ्याचा कठडा, इ. यामधील दगडविटांचे फुटके तुकडे, दगड (संगमरवर, ग्रॅनाईट वाळुकाश्म इत्यादी), टिंबर/लाकूड (विशेषतः जुऱ्या इमारती पाडण्यातून निर्माण झालेले, छपराचे साहित्य).
- (२) **किरकोळ घटक** (वाहक, लोह, प्लॅस्टीक) पाईप्स (जी.आय, लोह, प्लॅस्टीक), विद्युत आणि नळ बसवण्याची/दुरूस्तीची साधने, पॅनल्स (लाकडी, लॅमीनेटेड) इतर कचरा (चकाकणाऱ्या फरशा, काचेची तावदाने)

बांधकाम तसेच निष्कांसनातून निर्माण होणारा कचरा, पुणे महानगरपालिकेने कचरा गोळा करण्यासाठी नेमलेल्या व्यक्तीने निर्देशित केलेल्या ठिकाणी व निर्देशित केलेल्या वेळात साठविला व सुपूर्त केला पाहिजे. छोट्या प्रमाणावर म्हणजे घरगुती पातळीवर असा कचरा निर्माण करणाऱ्याने, त्याचे जागीच वर्गीकरण करून महानगरपालिकेच्या मदत क्रमांकावर दूरध्वनी करून अथवा असा कचरा गोळा करण्यासाठी नेमलेल्या व्यक्ती अथवा संस्थेशी संपर्क साधून, हा कचरा सुपूर्द करावा व त्याच्या वाहतुकीचे शुल्कही संबंधितांना द्यावे.

१४. **मृत जनावरे** – यामध्ये नैसर्गिकरीत्या मृत झालेल्या किंवा योगायोगाने मारलेल्या जनावरांचा समावेश होतो. त्यामध्ये कत्तलखान्यातील प्राण्यांचे सांगाडे आणि भाग यांचा समावेश होत नाही. त्यांचा औद्योगिक कचऱ्यात समावेश होतो.

१५. **ई-कचरा** – त्यामध्ये ई-कचरा व्यवस्थापन आणि हाताळणी नियम २०११ च्या अनुसूची १ मध्ये समाविष्ट केलेल्या ई-कचऱ्याचा समावेश होतो. (या नियमांमध्ये वेळोवेळी झालेल्या सुधारणांना अनुसरून) सध्याची ई-कचऱ्याची यादी पुढीलप्रमाणे आहे :-

१) **माहिती तंत्रज्ञान आणि दूरसंचार साधने**

- * मध्यवर्ती माहिती प्रक्रिया
- * मुख्य चौकटी, छोटा संगणक
- * वैयक्तीक संगणक साधने
- * वैयक्तीक संगणक (मध्यवर्ती प्रक्रिया एकक, त्यामध्ये इनपुट/आऊटपुट साधनांचा समावेश होतो.
- * लॅपटॉप संगणक (मध्यवर्ती प्रक्रिया एकक, त्यामध्ये इनपुट/आऊटपुट साधनांचा समावेश होतो.
- * नोटबुक संगणक
- * नोटपॅड संगणक
- * प्रिंटर आणि कार्ट्रीज
- * नक्कल साधने
- * इलेक्ट्रिकल आणि इलेक्ट्रॉनिक टंकलेखन साधने
- * उपयोगकर्त्याची टर्मिनल्स आणि प्रणाली
- * फॅक्स
- * टेलेक्स/टेलिप्रिंटरच्या मदतीने केलेले संदेश वहन
- * दूरध्वनी

- * पैसे देऊन होणारा दूरध्वनी
- * बिनतारी दूरध्वनी
- * भ्रमण दूरध्वनी
- * उत्तर देणाऱ्या प्रणाली
- २) **ग्राहकांची विद्युत आणि इलेक्ट्रॉनिक साधने**
 - * टि.व्ही. (त्यामध्ये एलसीडी आणि एलईडी तंत्रज्ञानाचा समावेश आहे.) रेफ्रीजरेटर्स, वॉशिंग मशीन्स, एअर कंडीशनर (यामध्ये मध्यवर्ती एअरकंडीशन प्रणालीचा समावेश आहे.)
- १६. **कचरा पेटीतील कचरा** – यामध्ये अन्नपदार्थ हाताळणे, साठवणे, तयार करणे, स्वयंपाक घरात शिजवणे आणि लोकांना देणे यामधून तयार झालेला प्राणी आणि वनस्पती कचरा यांचा समावेश होतो.
- १७. **उद्यान कचरा** – त्यामध्ये घरगुती बागेतील/उद्यानातील नेहमीच्या कामामधून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश होतो. उदा. गवत कापणे, पाने, रोपे, फुले आणि इतर यासाखी हलके सेंद्रिय पदार्थ यांचा समावेश होतो. तथापी यामध्ये ४० मिमि पेक्षा जास्त जाडी असलेल्या (लांबीच्या कोणत्याही बिंदुत) झाडांच्या फांद्यांचा, अवजड कचऱ्याचा, इमारतीच्या कचऱ्याचा किंवा उद्यान सेवा क्रियांमधून निर्माण होणाऱ्या इतर कोणत्याही कचऱ्याचा समावेश होत नाही.
- १८. **धोकादायक कचरा** – यामध्ये भौतिक, रासायनिक, क्रीयाशील, विषारी, ज्वलनशील स्फोटक किंवा संस्कारण गुणधर्मामुळे आरोग्याला किंवा पर्यावरणाला धोका निर्माण करणाऱ्या किंवा करू शकणाऱ्या, स्वतंत्रपणे किंवा इतर कचरा किंवा पदार्थ यांच्यासमवेत कचऱ्याचा समावेश होतो. त्यामध्ये धोकादायक कचरा नियम ३(१). (व्यवस्थापन, हाताळणी आणि ट्रान्सबाउन्ड्री मुव्हमेंट नियम २००८, केंद्र शासनाने पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ अंतर्गत प्रसिद्ध केलेले) मध्ये उल्लेख केलेल्या धोकादायक कचऱ्याचा देखील समावेश होतो.
- विनिर्दिष्ट घरगुती धोकादायक कचरा** – यामध्ये खालील कचऱ्याचा समावेश होतो.
 १. घरातील धोकादायक ठरलेला कचरा
 २. हवाबंद खाद्यपदार्थांचे डबे/रिकामे डबे
 ३. फ्लॅशलाईट्स व इमर्जन्सी लाईटच्या बॅटऱ्या आणि बटण सेल्स.
 ४. ब्लीचेस आणि स्वयंपाक घरातील आणि ड्रेनेजच्या सफाईसाठी रसायने आणि त्यांचे रिकामे डबे/बाटल्या
 ५. गाडीच्या बॅटऱ्या, ऑईल फिल्टर्स आणि गाडीच्या साफसफाईची साधने व सुटे भाग
 ६. रसायने, सॉल्व्हेंट्स आणि त्यांचे रिकामे डबे/बाटल्या
 ७. सौंदर्य प्रसाधनांच्या वापरून झालेल्या वस्तू, रासायनिक तत्वांवर आधारित किटकनाशके आणि त्यांच्या रिकाम्या बाटल्या/डबे
 ८. विजेचे वापलेले दिवे, ट्युबलाईट्स आणि सी.एफ.एल.
 ९. वापरून झालेली औषधे आणि बाटल्या/डबे
 १०. पेस्टिसाइड्स/हरविसाइड्स आणि त्यांचे रिकामे डबे/बाटल्या
 ११. जुने कॅमेरा, ऑडिओ/व्हिडीओ टेप्स आणि त्यांचे आवरणे, रसायने
 १२. फर्निचरचे स्टिरोफोम आणि सॉफ्टफोम पॅकेजिंगचे सामान आणि साधने

१३. जुनी थर्मामीटर्स आणि पारा असणाऱ्या इतर काही वस्तू.

प्रत्येक कचरा निर्माण करणाऱ्याने असा धोकादायक कचरा साठवून तो कचरा संकलित करण्यासाठी पुणे महानगरपालिकेकडून किंवा महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाकडून प्राधिकारित करण्यात आलेल्या अन्य कोणत्याही अभिकरणाद्वारे साप्ताहिक/ठराविक कालावधीने पुरविण्यात येणाऱ्या संकलन वाहनात किंवा महाराष्ट्र सरकार किंवा महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाकडून अनिवार्य करण्यात आल्याप्रमाणे अशा कचऱ्याची पद्धतशीर विल्हेवाट लावण्यासाठी तो कचरा संकलित करण्याकरिता नियोजित केलेल्या केंद्रावर नेऊन दिला पाहिजे.

१९. **घरकुल / निवासी कचरा** – यामध्ये स्वच्छता, दुरुस्ती, छंद, सुशोभीकरण यासारख्या कृत्यांमुळे तसेच रिकामी पाने, आवेष्टन, कपडे, लिखाणाचे कागद, वृत्तपते, फर्निचर मांडणी यासारख्या गोष्टींमुळे निर्माण झालेला एक किंवा अनेक कुटुंबातील कचरा.
२०. **औद्योगिक कचरा** – यामध्ये उत्पादन प्रक्रियेतील आणि औद्योगिक क्रियातील टाकून दिलेल्या घन पदार्थांचा समावेश होतो. या प्रकारच्या कचऱ्यात प्रत्येक उद्यानातील विशिष्ट अशा अनेक प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो. त्यामध्ये लघु उद्योगाच्या आणि उर्जा यंत्रसामुग्री आणि कत्तलखान्यातील प्राण्यांचे सांगाडे आणि भाग याचा समावेश होतो. अशा प्रकारच्या कचऱ्याची नेहमी जमिन भरण्याच्या पद्धतीने (लॅंडफील पद्धतीने) विल्हेवाट लावली जाते.
२१. **निष्क्रिय घन कचरा** – यामध्ये कोणत्याही घनकचऱ्याचा किंवा प्रक्रियेतील अवशेषांचा समावेश होतो आणि त्यांच्या भौतिक, रासायनिक आणि जैविक गुणधर्मांमुळे अशा प्रकारचा कचरा आरोग्यदायी लॅंडफीलिंगसाठी योग्य बनवला जातो.

पुनर्चक्रांकित आणि अपुनर्चक्रांकित – या उपविधीनुसार कचऱ्याची कोणत्याही प्रकारची मानवी हाताळणी न करता किंवा तो न सांडता त्याचे सुरक्षितरित्या आणि सहजपणे संकलन व्हावे म्हणून विविध प्रकारच्या घनकचऱ्याची साठवण आणि पुरवठा करण्यासाठी महापालिका आयुक्त अनिवार्य रंग संहिता आणि अन्य विहित कचरा कुंड्यांचा तपशील वेळोवेळी स्वतंत्रपणे अधिसूचित करतील आणि तो विविध प्रकारचा कचरा निर्माण करण्यास बांधील राहिल.

यानुसार प्रत्येक कचरा निर्माण करणाऱ्याने पुनर्चक्रांकित आणि अपुनर्चक्रांकित कचरा साठवून, तो अशा प्रकारचा कचरा संकलित करण्यासाठी महापालिकेने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या ठिकाणी आणि वेळी, पुणे महानगरपालिकेकडून किंवा तिच्या प्रतिनिधींकडून पुरविण्यात आलेला सुका कचरा संकलित करावयाच्या वाहनांमध्ये किंवा अनुज्ञप्ति मिळालेल्या सुका कचरा वेगवेगळा करावयाच्या केंद्रावर नेऊन द्यावा.

अविघटनशील सुक्या कचऱ्याची हाताळणी महाराष्ट्र अविघटनशील कचरा (महापालिका हद्दीत योग्य व शास्त्रीय पद्धतीने संकलन, साठवणूक व विल्हेवाटेचे नियम) २००६ च्या नियम ३ (२) (१) नुसारच झाली पाहिजे.

२२. **संस्थात्मक कचरा** – यामध्ये शाळा, महाविद्यालये, सार्वजनिक वाचनालये, विद्यापीठे, संशोधनसंस्था यासारख्या संस्थातून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश होतो.
२३. **द्रवकचरा** – त्यामध्ये सांडपाण्याच्या आणि सेप्टिक टँक अवमल कचऱ्याचा समावेश होतो.
२४. **महानगरपालिका घनकचरा** – यामध्ये महापालिका हद्दीत निर्माण झालेला घन किंवा अर्ध-घन अवस्थेतील व्यापारी, निवासी आणि इतर कचरा यांचा समावेश होतो, त्यामधून औद्योगिक

- धोकादायक कचरा वगळला जातो आणि प्रक्रिया केलेल्या जैविक-वैद्यकीय कचऱ्याचा समावेश केला जातो.
२५. **महानगरपालिका कचरा** - यामध्ये नगरपालिका कामे आणि सेवामधून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश केला जातो आणि त्यामध्ये सार्वजनिक जागा, उदाहरणार्थ मार्ग यावर फेकलेल्या कचऱ्याचा, मृत जनावरे आणि बाजारातील कचरा यांचा समावेश होतो.
२६. **पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा** - यामध्ये महापालिका हद्दीत निर्माण झालेल्या खालील प्रकारच्या कचऱ्याचा समावेश होतो.
- (१) **कागदाच्या वस्तु** : वृत्तपत्रे, संगणक, छापील कागद, लिखाणाचा कागद, लिफाफे, गाड्यांच्या वहानतळावरील कुपने, माहितीपत्रके किंवा पुस्तिका, मासिके, पुस्तके, कार्डबोर्ड आणि कागदाची आवेष्टने (उदाहरणार्थ डाळींचे डबे, पेयांची काटूनझ, अन्नपदार्थावरील कागदी वेष्टन आणि इतर कागदाच्या वस्तु.)
- (२) **धातूंच्या वस्तु** : धातुपासून बनलेली पाने आणि भांडी उदाहरणार्थ बिगर अल्कोहोल पेयांची पात्रे, दुधाच्या चूर्णाचे डबे आणि अन्न पदार्थांचे हवाबंद डबे.
- (३) **प्लॅस्टीक आणि रबरी वस्तु** : प्लॅस्टीकपासून बनलेल्या बाटल्या आणि पात्रे उदाहरणार्थ कपडे धुण्याच्या पावडरीचे डबे, शुद्ध पाण्याच्या बाटल्या, बिगर-अल्कोहोल पेयांच्या बाटल्या, रसांच्या बाटल्या, प्लॅस्टीक पिशव्या, प्लॅस्टीक आवेष्टन आणि इतर प्लॅस्टीक वस्तु परंतु त्यामधून स्टीरोफोम, एकदा वापरून फेकून देण्यात येणाऱ्या सुरी, काटे (जेवणात वापरावयाचे) आणि कपबशा वगैरे वस्तुचा समावेश नाही.
- (४) **काचेच्या वस्तु** - यामध्ये उभट पात्र, बाटल्या, खिडकीच्या काचा, चिनी मातीच्या वस्तु, सिरॅमीक वस्तु, माशांचे काचेचे पात्र याचा समावेश होतो, परंतु त्यामधून दिव्याचे बल्ब वगळण्यात आले आहेत.
२७. **सेप्टीक टँक अवमल कचरा** - यामध्ये सेप्टीक टँकमधील अवकंपाचा समावेश होतो, तो कच्चा प्राथमिक अवकंप आणि वातनिरपेक्षी पद्धतीने बनलेल्या कच्चा अवकंप यांच्या संयुगाने तयार होतो आणि त्याला तिब्र वास येतो त्याचे स्वरूपदेखील भडक असते आणि त्यामध्ये मोठ्याप्रमाणात वंगण, कंकर, केस, दगड विटांचे तुकडे आणि विकृतीजन्य सूक्ष्मजीव यांचा समावेश असतो. या कचऱ्याची आणखी वर्गवारी पुढीलप्रमाणे आहे :-
- (१) घरगुती सेप्टीक टँक अवमल कचरा.
- (२) औद्योगिक सेप्टीक टँक अवमल कचरा.
- (३) वंगण सेप्टीक टँक अवमल कचरा.
२८. **घन सांडपाणी कचरा** - यामध्ये सेंद्रीय अवकंपावरील प्रक्रियेतून (कच्च्या आणि प्रक्रिया केलेल्या सांडपाण्यातून) तयार झालेल्या घन उपपदार्थांचा समावेश होतो.
२९. **द्रव सांडपाणी कचरा** - यामध्ये घरे, व्यापारी आस्थापना, संस्था, सार्वजनिक शौचालये किंवा मूत्रालये यामधून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश होतो आणि ह्यामध्ये वायु अवस्थेतील उत्सर्जन आणि निःसृत यांचादेखील समावेश होतो.
३०. **रस्ते झाडण्यातून निर्माण झालेला कचरा** - यामध्ये रस्ते, पाऊलवाटा आणि रिकाम्या जागा यामधून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश होतो.

३१. **उपयुक्ततेतीलकचरा** - यामध्ये रस्ते, पूल, टोलनाके इ. सार्वजनिक पायाभूत सुविधा प्रकल्पातून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचा समावेश होतो अशाप्रकारच्या प्रकल्पांचे बांधकाम केंद्र किंवा राज्य सरकारच्या कंत्राटदार/ अभिकरण/अभिकता/व्यक्ती यांच्यामार्फत पार पाडली जातात.

प्रकरण - ४

कचरा निर्माण करणारे स्रोत

३२. या उपविधीसाठी खालील प्रकारचे कचऱ्याचे स्रोत निश्चीत केले आहेत.

निवासी

- (१) वैयक्तिक घरकुले
- (२) शासकीय आणि खाजगी वसाहती/संस्था
- (३) बंगले, बहुमजली इमारती, अपार्टमेंट्स, दुमजली घरे, गाळे, उपनगरे
- (४) झोपडपट्टी आणि चाळी

व्यापारी

- (५) हॉटेलस्, रेस्टॉरन्टस् आणि इतर खाद्यपदार्थ मिळणाऱ्या जागा
- (६) दुकाने, कार्यालये आणि इतर व्यापारी आस्थापना
- (७) लग्नाची कार्यालये, वाडी. व्यापारी जत्रा, पार्टी, भुखंड, समाज दालने, क्लब इत्यादी.
- (८) भाजी, फळे आणि फुले विकणारी दुकाने / फेरीवाले
- (९) दुकाने, मासे, मांस बाजार / कत्तलखाने

टीप : या उपविधीसाठी कोणताही मालक, अध्यक्ष, सचिव. संचालक, विश्वस्त, व्यवस्थापक, कब्जेदार, मुख्य प्राधिकारी किंवा तात्पुरती जबाबदारी स्विकारलेली व्यक्ती, नियंत्रण ठेवणारी व्यक्ती किंवा व्यवस्थापन जे स्रोतांचे प्रतिनिधीत्व करतात, स्रोत मानले जातात.

- (१०) रस्त्यावरील विक्रेते, गुजती बाजार आणि पथारीवाले

- (११) बांधकाम स्थळे :

अ. बांधकाम आणि इमारतीच्या पाडण्यातून मोठ्या प्रमाणात कचरा निर्माण करणारे स्रोत

ब. बांधकाम आणि इमारतीच्या पाडण्यातून कमी प्रमाणात कचरा निर्माण करणारे स्रोत

इतर

- (१२) शैक्षणिक संस्था
- (१३) रूग्णालये आणि आरोग्याची काळजी घेणाऱ्या इतर संस्था यामध्ये दवाखाने आणि औषधे आणि रासायनिक पदार्थांचे विक्रेते यांचा समावेश होतो.
- (१४) सार्वजनिक आणि खाजगी उद्याने
- (१५) वारसा ठेवा इमारती
- (१६) धार्मिक स्थळे
- (१७) उद्योग
- (१८) घरगुती उद्योग
- (१९) डेअरी आणि जनावरांचे गोठे
- (२०) वर्कशॉप्स आणि गॅरेजेस

- (१) "वैयक्तीक घरकुले": यामध्ये घराचे एकक व्यापणाऱ्या सर्वांचा समावेश होतो. घराचे एकक म्हणजे घर, अपार्टमेंट, फिरते घर, खोल्यांचा समूह, एक खोली, जी व्यापली गेली आहे (किंवा जर रिकामी असेल तर ती आपल्यासाठी असेल) अशी एक खोली स्वतंत्र रहाण्याचा फ्लॅट म्हणून वापरला जाईल. या उपविधीसाठी घराचा मालक किंवा कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- (२) "शासकीय आणि खाजगी वसाहती / संस्था" म्हणजे आणि त्यामध्ये लोकसमुहाचे सदस्य म्हणून व्यक्तींच्या समुहाचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी संस्थेचे अध्यक्ष, सचिव किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल. जर नोंदणीकृत सहकारी संस्था अस्तित्वात नसेल तर, वर उल्लेख केलेल्या स्रोतांना महापालिकेमार्फत या उपविधीच्या तरतुदीसाठी सफाई सहसमन्वयक नियुक्त करण्याची विनंती केली जाईल.
- (३) "बंगले, बहुमजली इमारती, अपार्टमेंट्स, दुमजली घरे, गावे, उपनगरे" म्हणजे त्यामध्ये बंगले, बहुमजली इमारती, अपार्टमेंट्स, दुमजली घरे, गाळे किंवा उपनगरे यामध्ये वास्तव्य करणाऱ्या लोकांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी मालक, कब्जेदार (भोगवटादार), अध्यक्ष, सचिव किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जातील. जर नोंदणीकृत सहकारी संस्था अस्तित्वात नसेल तर वर उल्लेख केलेल्या स्रोतांना महापालिकेमार्फत या उपविधीच्या तरतुदीसाठी सफाई सहसमन्वयक नियुक्त करण्याची विनंती केली जाईल.
- (४) "झोपडपट्टी" म्हणजे आणि त्यामध्ये पुणे महानगरपालिकेच्या हद्दीतील सर्व अधिसूचित आणि बिगर-अधिसूचित झोपडपट्ट्यांचा आणि चाळींचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी स्वतंत्र निवासस्थानांचे मालक किंवा अध्यक्ष, सचिव किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल. जर झोपडपट्टीचे प्रतिनिधीत्व करणारी लोकसमूहावर आधारीत संघटना अस्तित्वात नसेल तर सर्व रहिवाशांना महापालिकेमार्फत या उपविधीच्या तरतुदीसाठी सफाई समन्वयक नियुक्त करण्याची विनंती केली जाईल.
- (५) "हॉटेल्स, रेस्टॉरंट्स आणि खाद्यपदार्थ पुरवणाऱ्या इतर जागा" म्हणजे त्यामध्ये सर्व ५/४/३/२/१ तारांकीत हॉटेल्स, तारांकीत प्रकार वगळून इतर हॉटेल्स, रेस्टॉरंट्स, स्नॅक केंद्रे, बेकरी, कॅटीन, फूड कोर्ट्स आणि खाद्यपदार्थ पुरवणाऱ्या इतर जागा यांचा समावेश होतो. अशा सर्व हॉटेल्स, रेस्टॉरंट्स इत्यादींना काम सुरु करण्यासाठी महापालिकेच्या संबंधीत विभागाकडून अनुज्ञप्ती प्राप्त करणे आवश्यक आहे. याला अपवाद म्हणजे विक्रेते आणि फेरीवाले. या उपविधीसाठी मालक / अनुज्ञप्तीधारक यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- (६) "दुकाने, कार्यालये आणि इतर व्यापारी आस्थापना" म्हणजे आणि त्यामध्ये महापालिकेच्या संबंधीत विभागात नोंदणी आवश्यक असलेल्या सर्व आस्थापनांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी मालक, कब्जेदार (भोगवटादार) मुख्य कार्यकारी किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- (७) "लग्नाची कार्यालये, वाडी, जत्रा, पार्टी, भथळंड, समाज, दालने, क्लब इत्यादी" या उपविधीसाठी वर उल्लेख केलेल्या सुविधांच्या मालकांना स्रोत असे समजले जाईल.
- (८) "दुकाने / भाज्या, फळे आणि फुले बाजारातील विक्रेते" यामध्ये आस्थापना आणि नगरपालिका आणि खाजगी बाजारातील फेरीवाले / रस्त्याच्या कडेचे विक्रेते यांचा समावेश होतो. या

उपविधीसाठी सुविधांचा मालक किंवा कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.

- (९) **“दुकाने / मासे आणि मांस बाजारातील विक्रेते / कत्तलखाने”** यामध्ये आस्थापना आणि नगरपालिका आणि खाजगी / कत्तलखाना मासे आणि मांस बाजारातील विक्रेते यांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी सुविधांचा मालक किंवा कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- (१०) **“रस्त्यावरील विक्रेते आणि पथारीवाले”** यामध्ये महापालिकेच्या संबंधीत विभागाकडून रस्त्यावरील विक्रेत्यांची नोंदणी आवश्यक असलेल्या सर्व व्यक्तींचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी सुविधांचा मालक किंवा कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.

११) **“ बांधकाम स्थळ ”** म्हणजे आणि त्यामध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश

होईल :-

- अ) मोठ्या प्रमाणात बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा म्हणजे आणि त्यामध्ये पुढील गोष्टींचा समावेश होईल.
- अ) खाजगी / शासकीय किंवा नियंत्रीत क्षेत्रातील बांधकाम व्यावसायिक आणि विकसक, त्यांना बांधकामासाठी महापालिकेची परवानगी आवश्यक आहे. त्यामध्ये विविध राज्य, केंद्र सरकारांच्या विभागांनी हाती घेतलेल्या बांधकामाचा समावेश आहे.
- ब) मूलभूत सुविधा किंवा त्यांचे कंत्राटदार किंवा शासकीय अभिकरणे, जे बांधकाम आणि इमारत पाडण्यातून निर्माण करणाऱ्या कचऱ्याशी निगडित कामे हाती घेतात आणि त्यांना प्रभाग प्राधिकार्यांकडून पुणे महानगरपालिके अंतर्गत ना हरकत प्रमाणपत्रे प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
- क) पुणे महानगरपालिकेने मैला आणि सांडपाणी वाहून नेणारे पाईप स्वच्छ करण्यासाठी आणि इतर प्रकारची वाहत्या पाण्यातील गाळ काढून टाकण्यासाठी त्याचप्रमाणे खोदण्याची/माती काढण्याची कामे करण्यासाठी नेमलेले कंत्राटदार.
- ब) कमी प्रमाणात बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा म्हणजे आणि त्यामध्ये जादा बांधकाम हाती घेणारे आणि कमी प्रमाणात म्हणजेच दोन टनापेक्षा कमी कचरा निर्माण करणारे निवासी आणि व्यापारी स्तोतयांचा समावेश होईल.
- १२) **“शैक्षणिक संस्था”** म्हणजे आणि त्यामध्ये शिक्षणाशी संबंधीत सर्व सेवा आणि व्यक्ती किंवा संस्था यांचा समावेश होतो. त्यामध्ये सर्व पूर्व प्राथमीक, प्राथमीक, माध्यमिक, उच्च माध्यमिक आणि उच्च शिक्षण संस्थांचा त्याचप्रमाणे विशेष शाळा आणि विद्यापीठांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी संस्थांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- १३) **“रूग्णालये आणि आरोग्याची काळजी घेणाऱ्या इतर संस्था ”** म्हणजे आणि त्यामध्ये रूग्णालये, खाजगी रूग्णालये, चिकित्सालये, दवाखाने, पशुवैद्यकीय संस्था, प्राणीगृह, विकार वैज्ञानिक प्रयोगशाळा, रक्तपेढ्या, औषधे आणि रासायनिक पदार्थांचे विक्रेते किंवा जैविक वैद्यकीय कचरा

- निर्माण करणाऱ्या इतर संस्था यांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी सदर संस्थांचा मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- १४) **"सार्वजनिक आणि खाजगी उद्याने"** म्हणजे आणि त्यामध्ये फुले, वनस्पती, भाज्या किंवा फळे यांची लागवड करण्यासाठी आणि / किंवा मनोरंजन आणि प्रदर्शन या उद्दीष्ट्याने वापरण्यासाठी उपयोगात येणाऱ्या शासनाच्या किंवा खाजगी व्यक्तीच्या मालकीच्या भुखंडांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी अशा उद्यानांची प्रमुख जबाबदार व्यक्ती किंवा तिचा प्रतिनिधी यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- १५) **"वारसा इमारत"** म्हणजे आणि त्यामध्ये ए एस आय च्या संरक्षित स्मारके या यादीत नमुद केलेल्या सर्व इमारतीचा आणि / किंवा महापालिकेच्या वारसा जतन समितीच्या यादीतील सर्व इमारतींचा मालमत्तेचा आणि / किंवा महापालिकेने वारसा मालमत्ता म्हणून अधिसूचित केलेल्या सर्व मालमत्तेचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी मालक, मुख्य जबाबदार व्यक्ती, विश्वस्त, व्यवस्थापक किंवा त्यांचा प्रतिनिधी यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- १६) **"धार्मिक स्थळे"** म्हणजे ज्या ठिकाणी लोक एकत्र येवून धार्मिक अभ्यास, पूजा आणि भक्ती यासारखी कृत्ये करतात अशी स्थळे. या उपविधीसाठी मालक, मुख्य जबाबदार व्यक्ती, विश्वस्त, व्यवस्थापक किंवा त्यांचा प्रतिनिधी यांना स्रोत असे समजले जाईल.
- १७) **"उद्योग"** म्हणजे आणि त्यामध्ये पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ च्या अनुसूची १-४ मध्ये नमुद केलेल्या आणि / किंवा भारतीय कारखाने अधिनियमाखाली नोंदणी केलेल्या सर्व आस्थापनांचा समावेश होतो.
- १८) **"घरगुती उद्योग"** म्हणजे आणि त्यामध्ये घरकुलातील एक किंवा अनेक सदस्यांनी घराच्या जागेत चालवलेला उद्योग किंवा घरातील सदस्यांनी वेगवेगळ्या जागेत चालवलेला उद्योग (त्यामधून औद्योगिक वसाहतींना वगळण्यात येते) यांचा समावेश होतो. अशा उद्योगांची भारतीय कारखाना अधिनियमाखाली नोंदणी करण्यात येत नाही.
- १९) **"डेअरी आणि जनावरांचे गोठे"** म्हणजे आणि त्यामध्ये जनावरांची पैदास आणि त्याच्याशी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष रितीने निवडीत सर्व उद्योग याच्यामधून मुख्यतः उत्पन्न प्राप्त करणाऱ्या शहराच्या हद्दीतील सर्व घरकुलांचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी अशा सुविधांचे मालक किंवा कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत समजले जाईल.
- २०) **"वर्कशॉपस् आणि गॅरेजेस्"** म्हणजे आणि त्यामध्ये मोटार दुरुस्ती, परिरक्षा किंवा वाहनतळ म्हणून वापरण्यात येणाऱ्या कोणत्याही व्यापारी आस्थापनेचा समावेश होतो. या उपविधीसाठी अशा सुविधांचे मालक कब्जेदार (भोगवटादार) किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकारी किंवा त्यांचे प्रतिनिधीत्व करणारी व्यक्ती यांना स्रोत असे समजले जाईल.

प्रकरण - ५

घन कचरा विलगीकरण

३३. अनुक्रमांक १,२,३,५,६ आणि १२ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याचे विलगीकरण अनुक्रमांक १,२,३,५,६ आणि १२ मधील स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्याचे विलगीकरणकेले जाते
- (१) जैविक-विघटनशील कचरा / ओला कचरा.
 - (२) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा.
 - (३) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा.
 - (४) ई-कचरा
 - (५) व्यापारी / घरगुती धोकादायक, जैविक-वैद्यकीय आणि स्वच्छतेशी निगडीत साधनातून निर्माण झालेला कचरा
३४. अनुक्रमांक ४, ७, ८, ९, १०, १५ आणि १६ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याचे विलगीकरण.
- अनुक्रमांक ४, ७, ८, ९, १०, १५ आणि १६ मधील स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरण केले जाते.
- (१) जैविक विघटनशील कचरा / ओला कचरा
 - (२) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा
 - (३) इतर कचरा.
३५. अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचे विलगीकरण:-
- अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरण केले जाते.
- (१) त्याच स्थानात पुन्हा वापर होऊ शकणारा / इतर बांधकाम स्थानात पुन्हा वापर होऊ शकणारा / पुर्नवापर होऊ शकणारा.
 - (२) लँड फिलींगसाठी निष्क्रीय घन कचरा.
३६. अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याचे विलगीकरण: रूग्णालये आणि इतर आरोग्याची काळजी घेणाऱ्या इतर संस्था स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरणकरतील.
- (१) जैविक - वैद्यकीय कचरा
 - (२) जैविक - विघटनशील कचरा / ओला कचरा
 - (३) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा
 - (४) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा
 - (५) ई-कचरा
३७. अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या कचऱ्याचे विलगीकरण:
- सार्वजनिक आणि खाजगी उद्याने स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरणकरतील :
- (१) उद्यान कचरा
 - (२) ओला कचरा (उद्यान कचरा वगळून)
 - (३) कोरडा कचरा

३८) अनुक्रमांक १७ आणि १८ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याचे विलगीकरण:

उद्योग स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या कचऱ्यात विलगीकरणकरतील :

- (१) धोकादायक कचरा
- (२) जैविक - विघटनशील कचरा / ओला कचरा
- (३) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा
- (४) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा.
- (५) ई - कचरा

३९) अनुक्रमांक १९ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याचे विलगीकरण:

डेअरी आणि जनावरांचे गोठे या स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या घन कचऱ्यात विलगीकरणकेले जाईल :

- (१) निःस्तृत (जनावरांची विष्ठा, मूत्र आणि इतर जैविक वस्तुमान)
- (२) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा
- (३) व्यापारी / घरगुती / धोकादायक जैविक-वैद्यकीय आणि स्वच्छतेशी निगडीत साधनांचा कचरा.

४०) अनुक्रमांक २० मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याचे विलगीकरण:

गरेज आणि वर्कशॉप स्रोतापासून पुढील प्रकारच्या घन कचऱ्यात विलगीकरणकरतील :

- (१) धोकादायक कचरा ^२
- (२) बॅटरीज ^३
- (३) जैविक विघटनशील कचरा / ओला कचरा
- (४) पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा / कोरडा कचरा
- (५) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा.

^२ धोकादायक कचरा (व्यवस्थापन, हाताळणी आणि ट्रान्सबाउन्ड्री मुव्हमेंट नियम, २००८)

^३ बॅटरीज (व्यवस्थापन आणि हाताळणी नियम, २००९)

प्रकरण - ६

घन कचऱ्याची साठवण

४१. **अनुक्रमांक १४ आणि ६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण.**
- (१) अनुक्रमांक १, ४ आणि ६ मधील स्रोत विलगीकरणझालेला ओला कचरा, कोरडा कचरा आणि व्यापारी / घरगुती जैविक - वैद्यकीय कचरा आणि धोकादायक कचरा आपल्या स्वतःच्या जागेत स्वतंत्र मोठ्या पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील.
 - (२) अनुक्रमांक १४ आणि ६ मधील स्रोत बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा आपल्या जागेत स्वतंत्र मोठ्या पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील.
४२. **अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण**
- (१) विलगीकरणझालेला ओला आणि कोरडा कचरा अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोत स्वतःच्या जागेत सार्वजनिक कचरा पात्रात साठवतील. या पात्राचा आकार त्यासाठी पुरेसा असेल.
 - (२) जेव्हा असे कचरा पात्र जैविक - विघटनशील कचरा साठवण्यासाठी वापरले जाईल तेव्हा त्याला हिरवा रंग दिला जाईल, जेव्हा ते पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा साठवण्यासाठी वापरले जाईल तेव्हा त्याला निळा रंग दिला जाईल आणि जेव्हा ते इतर प्रकारचा कचरा साठविण्यासाठी वापरले जाईल तेव्हा त्याला काळा रंग दिला जाईल.
 - (३) अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोत बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा स्वतःच्या जागेत स्वतःच्या स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर सोयीस्कर पात्रात साठवतील किंवा त्यांचा ढिग करतील.
 - (४) अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोत इतर प्रकारचा कचरा स्वतःच्या जागेत स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील,
- ४३) **अनुक्रमांक ५ आणि ७ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची साठवण**
- (१) अनुक्रमांक ५ आणि ७ मधील स्रोत विलगीकरणझालेला कचरा स्वतःच्या जागेत स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील,
 - (२) जैविक विघटनशील कचरा साठवलेल्या पात्राला हिरवा रंग दिला जाईल, जेव्हा ते पुर्नवापर होऊ शकणारा कचरा साठविण्यासाठी वापरले जाईल तेव्हा त्याला निळा रंग दिला जाईल आणि जेव्हा त्याचा वापर इतर कचरा साठवण्यासाठी केला जाईल तेव्हा त्याला काळा रंग दिला जाईल.
 - (३) अनुक्रमांक ५ आणि ७ मधील स्रोत बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा स्वतःच्या जागेत स्वतःच्या स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील किंवा त्याचा ढीग करतील.
 - (४) अनुक्रमांक ५ आणि ७ मधील स्रोत इतर प्रकारचा कचरा स्वतःच्या जागेत स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवतील.

४४. **अनुक्रमांक ८ आणि १० मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण**
अनुक्रमांक ८ आणि १० मधील स्रोत व्यवसायादरम्यान निर्माण झालेला कचरा स्वतःच्या पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात साठवतील,
४५. **अनुक्रमांक ९ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण** अनुक्रमांक ९ मधील स्रोत निर्माण झालेला कचरा, स्वतःच्या जागेत / स्वतःच्या भक्कम पात्रात ज्याचा आकार १०० लिटरपेक्षा जास्त नसेल, साठवतील अशा पात्रांना झाकण असेल.
- ४६) **अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या कचऱ्याची साठवण**
अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोत विलगीकरणझालेला कचरा सार्वजनिक आपल्या जागेतील सार्वजनिक पात्रात साठवतील असे पात्र विश्वस्त / व्यवस्थापनाकडून किंवा मालकाकडून पुरवले जाईल किंवा असा कचरा महापालिकेकडून पुरवलेल्या जवळच्या सार्वजनिक पात्रात साठवला जाईल.
- ४७) **अनुक्रमांक ११ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण**
बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्याच्या साठवणीसाठी पुढील तरतूदी लागू राहतील :
- (१) असा कचरा त्यांच्या स्वतःच्या जागेत झीज आणि विखुरणे यापासून पुरेसे संरक्षण देऊन साठवला जाईल.
 - (२) बांधकाम स्थळात, लँड फिलींग, रस्त्याची फरसबंदी इत्यादीसाठी पुन्हा वापरता येणारा कचरा इतर बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्यापासून वेगळा ठेवणे आवश्यक आहे.
 - (३) बांधकाम स्थळातील इतर सर्व नगरपालिका घन कचरा स्वतंत्रपणे साठवला जाऊन त्याची स्वतंत्र पोचवणी केली जाईल.
 - (४) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे छोट्या स्रोतापासून निर्माण झालेला कचरा स्वतंत्रपणे साठवला जाईल आणि अशा कचऱ्याची विल्हेवाट लावण्यासाठी महापालिकेची मदत घेतली जाईल. किंवा अशा कचऱ्याची विल्हेवाटमहापालिका आयुक्त किंवा महापालिकेने अधिसूचित केलेल्या शहरातील विविध जागावरील सार्वजनिक पात्रात थेट विल्हेवाट लावली जाईल.
४८. **अनुक्रमांक ११ (अ) मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण.**
- (१) उड्डाणपूल, पूल इत्यादीचा समावेश असलेल्या पायाभूत सुविधांचा मोठ्या प्रकल्पात बांधकाम सुरू होण्यापूर्वी कचरा व्यवस्थापन योजना, त्यामध्ये कचऱ्याची साठवण आणि वाहतुक यांचा समावेश असेल, मंजूरीसाठी महापालिकेला सादर करणे आवश्यक आहे.
 - (२) बांधकाम, पाण्याचे पाईप, भूगर्भातील केबल्स आणि पाईपलाईन्स यासारख्या मुलभूत सुविधांमधून निर्माण झालेला बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा संबंधीत विभाग आणि / किंवा कंत्रातदार जवळून जाणाऱ्या लोकांना किंवा जवळच्या जागेतील रहिवाशांना त्रास होणार नाही अशा पद्धतीने साठवतील आणि नंतर महापालिकेच्या स्वाधीन करतील.
४९. **अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण**
अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याच्या साठवणीला पुढील तरतूदी लागू होतील.

- (१) जैविक-वैद्यकीय कचरा- जैविक-वैद्यकीय कचरा (व्यवस्थापन आणि हाताळणी) नियम, १९९८ अन्वये साठवला जाईल.
 - (२) ओला कचरा आणि कोरडा कचरा जागेतील स्वतंत्र पात्रात साठवला जाईल.
 - (३) इतर सर्व प्रकारचा कचरा स्वतंत्रपणे जागेत स्वतःच्या स्वतंत्र पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात / ढिग करून किंवा इतर कोणत्याही सोयीस्कर पात्रात साठवला जाईल.
- ५०) **अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण**
- (१) उद्यान कचरा मोठ्या पिशव्यात किंवा पात्रात साठवला जाऊन दर आठवड्याला नगरपालिका प्रणालीत अनुक्रमांक १४ मधील स्रोत पैसे देऊन हस्तांतरीत करील.
 - (२) इतर ओला कचरा (उद्यान कचरा वगळून) आणि कोरडा कचरा अनुक्रमांक १४ मधील स्रोत महापालिकेने पुरवलेल्या जवळच्या सार्वजनिक कचरा पात्रात साठवतील.
- ५१) **अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या कचऱ्याची साठवण**
- अनुक्रमांक १५ आणि १६ मधील स्रोत ओला आणि कोरडा कचरा महापालिकेने पुरवलेल्या स्वतंत्र सार्वजनिक पात्रात साठवतील.
- ५२) **अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची साठवण.**
- अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोत विलगीकरणझालेला कचरा स्वतःच्या योग्य पात्रात / पिशव्यात / पोत्यात / ढीग करून किंवा इतर कोणत्याही सोईस्कर पात्रात स्वतःच्या जागेत साठवतील.

प्रकरण - ७

घन कचऱ्याची वितरण आणि संचयन

५३. **अनुक्रमांक १४ आणि ६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या कचऱ्याची वितरण आणि संचयन :**
- (१) विलगीकरणझालेला ओला कचरा महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या प्रत्येक घरात / जागेत जाऊन कचरा गोळा करणाऱ्या संचयनाच्या महापालिकेने वेळोवेळी निश्चीत केलेल्या वेळेला स्वाधीन केला जाईल किंवा महापालिकेने पुरवलेल्या सार्वजनिक पात्रात असा कचरा टाकला जाईल.
 - (२) कोरडा कचरा महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या अभिकर्त्याच्या / अभिकरणाच्या / व्यक्तीच्या महापालिकेने निश्चीत केलेल्या वेळेला स्वाधीन केला जाईल किंवा महापालिकेने पुरवलेल्या सार्वजनिक पात्रात टाकला जाईल.
 - (३) दोन टनापेक्षा जास्त बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्याची पोचवणी करण्यासाठी महापालिकेच्या स्थानीक मदत दूरध्वनी क्रमांकावरून स्रोत सुचना प्राप्त करतील आणि त्याप्रमाणे कचऱ्याची वितरण करतील. महापालिकेने अधिसूचित केलेल्या जागेत थेट कचरा साठवण्याचा पर्याय स्रोत वापरू शकतात.
 - (४) व्यापारी / घरकुल धोकादायक आणि जैविक - वैद्यकीय कचरा प्रत्येक स्रोत संचयन वाहकात पोचवेल असे वाहन ठरावीक कालावधीनंतर महापालिकेकडून पुरविले जाईल किंवा असा कचरा महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अभिकर्त्याच्या / अभिकरणाच्या / व्यक्तीच्या संचयनासाठी स्वाधीन केला जाईल.
 - (५) प्रत्येक स्रोत महापालिकेने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या सुचनाप्रमाणे ई-कचऱ्याचे वितरण करेल.
५४. **अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची वितरण आणि संचयन:**
- अनुक्रमांक २, ३ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या विविध प्रकारच्या कचऱ्याच्या वितरणाचे आणि संचयनाचे खालील तरतुदी नियमन करतील :-
- (१) विलगीकरण झालेला ओला कचरा स्रोत याकामासाठी त्यांनी नेमलेल्या खाजगी सफाई कामगार / अभिकर्ता / अभिकरण यांच्यामार्फत गोळा करून तो सार्वजनिक पात्रात साठवतील, अशी पात्रे ठरावीक ठिकाणी ठेवण्यात येतील आणि तेथून महापालिका असा कचरा गोळा करेल.
 - (२) विलगीकरण झालेला कोरडा कचरा स्रोत त्यांनी नेमलेल्या खाजगी सफाई कामगार / अभिकर्ता/अभिकरण यांच्या मार्फत गोळा करून तो ठरावीक ठिकाणी ठेवलेल्या सार्वजनिक पात्रात साठवतील, तेथून असा कचरा प्राधिकृत अभिकर्ता / अभिकरण व्यक्ती गोळा करतील. स्रोत खाजगी सफाई कामगारामार्फत असा कचरा महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या अभिकर्ता/अभिकरण/व्यक्ती यांच्या थेट स्वाधीन करतील.
 - (३) दोन टनापेक्षा जास्त बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्याची वितरण करण्यासाठी महापालिकेच्या स्थानीक मदत दूरध्वनी क्रमांकावरून स्रोत सुचना प्राप्त करतील आणि त्याप्रमाणे कचऱ्याची वितरण करतील. महापालिकेने अधिसूचित केलेल्या जागेत थेट कचरा साठवण्याचा पर्याय स्रोत वापरू शकतात.
 - (४) व्यापारी / घरकुलधोकादायक आणि जैविक - वैद्यकीय कचरा प्रत्येक स्रोत संचयन वाहनात पोचवेल, असे वाहन ठरावीक कालावधीनंतर महापालिकेकडून पुरविले जाईल किंवा असा कचरा महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही अभिकर्त्याच्या / अभिकरणाच्या व्यक्तीच्या संचयनासाठी स्वाधीन केला जाईल.

- (५) प्रत्येक स्रोत महापालिकेने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या सुचनाप्रमाणे ई-कचऱ्याचे वितरण करेल.
५५. **अनुक्रमांक ८, १०, १५ आणि १६ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्याची वितरण आणि संचयन :**
अनुक्रमांक ८, १०, १५ आणि १६ मधील स्रोत विलगीकरण झालेला ओला आणि कोरडा कचरा जवळच्या स्वतंत्र सार्वजनिक पात्रात साठवतील असे पात्र महापालिका पुरवेल आणि इतर कचरा या कामासाठी महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या अभिकर्ता / अभिकरण / व्यक्ती यांच्या स्वाधीन करतील.
५६. **अनुक्रमांक ५, ७ आणि १३ मधील स्रोत कोणत्याही प्रकारचा कचरा महापालिकेने पुरवलेल्या पात्रात साठवणार नाहीत. ते त्यांचा विलगीकरण झालेला कचरा पैसे देऊन महापालिकेने नेमलेल्या अभिकर्ता / अभिकरण किंवा व्यक्तीच्या स्वाधीन करतील किंवा खाजगी अभिकर्ता / अभिकरण किंवा व्यक्ती यांच्यामार्फत असा कचरा गोळा करण्याची स्वतःची व्यवस्था करतील.**
५७. **अनुक्रमांक ९ मधील स्रोत कोणत्याही प्रकारचा कचरा महापालिकेने पुरवलेल्या पात्रात साठवणार नाहीत ते असा कचरा या कामासाठी महापालिकेने पुरवलेल्या बंद गाडीत किंवा पात्रात पोचवतील.**
५८. **अनुक्रमांक १७ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची वितरण आणि संचयन :**
अनुक्रमांक १७ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या विविध प्रकारच्या कचऱ्याच्या वितरणाचे आणि संचयनाचे खालील तरतुदी नियमन करतील:
- (१) स्रोत विहित नमुन्यात महापालिका आयुक्तांनी अधिसूचित केलेल्या विनिर्दिष्ट कालावधीत महापालिकेला बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेल्या कचऱ्यासंबंधी कळवतील.
 - (२) महापालिका पैसे घेऊन बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा गोळा करण्यासाठी आवश्यक पायाभूत सुविधा आणि कामगार पुरवेल.
 - (३) ते बांधकाम आणि इमारत पाडल्यामुळे निर्माण झालेला कचरा महापालिका आयुक्तांनी अधिसूचित केलेल्या जागेत साठवू शकतील, जर स्रोताची महापालिकेची सेवा प्राप्त करण्याची इच्छा नसेल.
 - (४) इतर सर्व प्रकारचा नगरपालिका घनकचरा, उदाहरणार्थ ओला आणि कोरडा कचरा मालकाने पुरवलेल्या सार्वजनिक पात्रात किंवा महापालिकेने पुरवलेल्या जवळच्या सार्वजनिक पात्रात साठवला जाईल.
५९. **अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची वितरण आणि संचयन :**
(१) अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोत निःसृत, धोकादायक कचरा, तेल कचरा, बॅटरीज किंवा इतर विशिष्ट प्रकारचा कचरा सार्वजनिक पात्रात साठवतील / प्रत्येक जागेत / घरात जाऊन गोळा करणाऱ्या अभिकरणांच्या स्वाधीन करतील किंवा नगरपालिक कचरा ओघात मिसळतील. अशा कचऱ्यावर प्रकरण ८ मधील तरतुदीनुसार प्रक्रिया करण्यात येऊन त्याची विल्हेवाट लावण्यात येईल. तथापी विलीकरण झालेला ओला आणि कोरडा कचरा महापालिकेने पुरवलेल्या स्वतंत्र सार्वजनिक पात्रात साठवला जाईल.
६०. **अनुक्रमांक १४ मधील स्रोतापासून निर्माण झालेल्या घन कचऱ्याची वितरण आणि संचयन :**
विलगीकरण झालेला उद्यान कचरा महापालिकेने ठरावीक कालावधीनंतर पुरवलेल्या विशिष्ट वाहनात पोचवला जाईल आणि इतर विलगीकरण झालेला ओला आणि कोरडा कचरा महापालिकेने पुरवलेल्या सार्वजनिक पात्रात साठवला जाईल.

प्रकरण - ८

घन कचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट

६१. **अनुक्रमांक १-४, ६ आणि १२ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या कचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट** : जागा आणि पायाभूत सुविधांच्या उपलब्धतेनुसार ओल्या कचऱ्यावर अनुक्रमांक १-४, ६ आणि १२ मधील स्रोत कंपोस्टिंग जैविक वायुने प्रक्रिया करतील त्याचप्रमाणे कोरडा कचऱ्याचे क्षपण, फेर वापर, फेरउपयोग करून नगरपालिका " लँडफिल " वरील भार कमी केला जातो.
६२. **अनुक्रमांक ५, ७, ९ आणि १४ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या घनकचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट**
- (१) अनुक्रमांक ५, ७, ९ आणि १४ मधील स्रोत महापालिकेकडून तिच्या अटीवर अनुज्ञप्ती प्राप्त करण्यासाठी सुविधांची उभारणी करून त्यांची देखभाल करतील.
- (२) जमिनीच्या मर्यादेमुळे स्रोत अशी सुविधा उभारू शकत नसतील तर ते जैविक विघटनशील कचरा महापालिकेने या कामासाठी प्राधिकृत केलेल्या अभिकता/अभिकरण/व्यक्ती यांच्या स्वाधीन करतील. अशा सेवेसाठी स्रोतांना कचऱ्याच्या प्रमाणानुसार महापालिकेने निश्चित केलेले शुल्क प्रदान करावे लागेल.
६३. **अनुक्रमांक १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या कचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट**
- (१) अनुक्रमांक १३ मधील स्रोत महापालिकेकडून तिच्या अटीवर अनुज्ञप्ती प्राप्त करण्यासाठी सुविधांची उभारणी करून त्यांची देखभाल करतील.
- (२) जमिनीच्या मर्यादेमुळे स्रोत अशी सुविधा उभारू शकत नसतील तर ते जैविक-वैद्यकीय कचरा महापालिकेने या कामासाठी प्राधिकृत केलेल्या अभिकर्ता / अभिकरण / व्यक्ती यांच्या स्वाधीन करतील. अशा सेवेसाठी स्रोतांना महापालिकेने निश्चित केलेले शुल्क प्रदान करावे लागेल.
६४. **अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या कचऱ्यावरील प्रक्रिया आणि त्याची विल्हेवाट**
- अनुक्रमांक १७, १८, १९ आणि २० मधील स्रोत महापालिकेकडून तिच्या अटीवर अनुज्ञप्ती प्राप्त करण्यासाठी सुविधांची उभारणी करून त्यांची देखभाल करतील.
- टीप** : जर एखाद्या स्रोताला महापालिकेकडून कचऱ्याच्या प्रक्रियेसंबंधी नोटीस प्राप्त झाली तर त्यांना विशिष्ट प्रकारच्या कचऱ्यावर विनिर्दिष्ट पद्धतीने विहित कालावधीत महापालिकेने विनिर्दिष्ट केलेल्या जागेवर प्रक्रिया करून सदर नोटीसीचे अनुपालन करावे लागेल.

प्रकरण - ९

द्रव कचरा व्यवस्थापन

६५. अनुक्रमांक १-४, १४, १५ आणि १६ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन.

- (१) ज्याठिकाणी नगरपालिका सांडपाणी क्रमिका उपलब्ध असेल, त्याठिकाणी जागेत निर्माण झालेल्या टाकाऊ पाण्याचे अनुक्रमांक १-४ मधील स्रोत योग्य पद्धतीने विहित विनिर्देश असलेल्या पाईपमधून सांडपाणी क्रमिकेत उत्सर्जन करतील. त्याचवेळी यामुळे इतरांना त्रास होणार नाही याबद्दल दक्षता घेतील.
- (२) ज्याठिकाणी नगरपालिका सांडपाणी क्रमिका अस्तित्वात नसेल त्याठिकाणी स्रोत स्वतःचे पुरेसी क्षमता असलेले सेप्टिक टँक्स खालील शर्तीच्या अधिन राहून उभारतील :
 - (अ) पाण्याच्या स्रोत आणि सेप्टिक टँक यांच्या दरम्यान १५ मीटर अंतर राहिल यासंबंधी स्रोत दक्षता घेतील.
 - (ब) सेप्टिक टँकचा आराखडा आणि बांधणी राष्ट्रीय इमारत संहिता मार्गदर्शक सूचना आणि समर्पक मानके यांच्याप्रमाणे केली जाईल. सेप्टिक टँकचा आराखडा आणि बांधणी यांचा तपशील महापालिकेला सादर करणे आवश्यक आहे.
 - (क) सेप्टिक टँकच्या क्षमतेनुसार दर २ ते ५ वर्षांनी या कामासाठी महापालिकेने प्राधिकृत केलेल्या अभिकरण / कंत्राटदार यांच्या क्षमतेनुसार सेप्टिक टँकमधील अवमल काढून टाकला जाईल. हेच काम पैसे देऊन महापालिकेच्या मदतीने करता येईल.
 - (ड) सेप्टिक टँकमधील अवमल हाताने काढून टाकला जाणार नाही आणि निःसृताची जवळच्या पाण्याच्या मार्गात, खुल्या जमिनीत, कृषी जमिनीत किंवा इतर निश्चीत न केलेल्या जागेत विल्हेवाट लावली जाणार नाही यासंबंधी स्रोत दक्षता घेतील.
 - (इ) अनुक्रमांक २ आणि ३ मधील स्रोत अशुद्ध पाणी पिण्याव्यतिरीक्त इतर कामासाठी उपयोग व्हावा म्हणून त्याचा पुर्नवापर / पुर्नउपयोग करण्यासाठी सर्व प्रयत्न करतील.

टीप : वरील अनुक्रमांक (अ) मधील अटी अनुक्रमांक १ आणि ४ मधील स्रोतांनी बांधलेल्या मुरवण खड्यांना लागू होतील.

६६. अनुक्रमांक ५, ६, ७, १२ आणि १३ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन

- (१) आवश्यक परवानग्या प्राप्त केल्यानंतर अनुक्रमांक ५, ६, ७, १२ आणि १३ मधील स्रोत सांडपाण्याची नगरपालिका सांडपाणी क्रमिकेत विल्हेवाट लावतील.
- (२) हॉटेलस्, रेस्टॉरंटस् आणि खाद्य पदार्थ विकणाऱ्या इतर संस्था आपले सांडपाणी, वाहते पाणी / मैला वाहून नेणाऱ्या पाईपमध्ये, पाण्याच्या साठ्यात, खुल्या जमिनीत किंवा इतर नेमून न दिलेल्या जागेत उत्सर्जित करणार नाहीत.

६७. अनुक्रमांक ९ मधील स्रोतांपासून निर्माण झालेल्या द्रव कचऱ्याचे व्यवस्थापन :

- (१) प्रक्रिया करण्याआधी कत्तलखान्यातील द्रव कचरा नगरपालिकेच्या सांडपाण्यात मिसळला जाणार नाही.

- (२) जागेतील मासे, मांस बाजारातील कत्तलखान्यातील द्रव कचरा वेगवान पाण्याच्या प्रवाहाने साफ करण्यासाठी सुरक्षित शुद्ध, अखंड आणि पुरेशा दाबाखाली असलेल्या पाण्याचा वापर केला जाईल आणि अशा द्रव कचऱ्याचे सामाईक प्रक्रिया-पुर्व सुविधेत उत्सर्जन केले जाईल.
- (३) मासे, मांस बाजार / कत्तलखाले पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ (परिशिष्ट ५.१) मध्ये द्रव कचरा / विस्तृत यावर प्रक्रिया करण्यासाठी विहित केलेल्या मानकांचे पालन करतील.
- टीप :** अनुक्रमांक १७-२० मधील स्रोत द्रव कचरा व्यवस्थापनासाठी पर्यावरण संरक्षण अधिनियम, १९८६ मध्ये आणि जल (प्रदुषण प्रतिबंध आणि नियंत्रण) अधिनियम, १९७४ मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या आवश्यकतांचे अनुपालन करतील.

प्रकरण - १०

पाणी, वेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध

६८. सर्व स्रोतांनी पाणी, वेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांना प्रतिबंध करणे.

सर्व स्रोतांनी पुढील गोष्टींची हमी दिली पाहिजे :

- (१) ते पाणी, वेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांना प्रतिबंध करण्यासाठी महापालिकेच्या संबंधीत विभागाने वेळोवेळी पारित केलेल्या सुचनांचे गंभीरपणे पालन करतील.
- (२) पाणी तुंबणे, कचरा फेकणे, भिंतीतील चिरा इत्यादींना प्रतिबंध करून ते रोगवाहक जंतुची (वेक्टरची) पैदास रोखतील आणि अशा तऱ्हेने पर्यावरण स्वच्छ आणि आरोग्यदायी ठेवतील आणि रोगवाहक जंतुचे प्राबल्य रोखतील.
- (३) पाणी जोडणी आणि / किंवा सांडपाणी जोडणी, तात्पुरते पाणी साठवण्याचे टँक किंवा गरज भासेल तेव्हा दुरुस्त्या करणे ही कामे सुरु करण्यापुर्वी ते महापालिकेच्या संबंधीत विभागाकडून आवश्यक परवानगी घेतील.
- (४) ते सेप्टिक टँक / मुरवण खड्डे यामधून विःसृताचे उत्सर्जन रोखण्यासाठी आवश्यक ती दक्षता घेतील.
- (५) ते पाणी साठवण्याच्या सर्व टाक्यांना हवाबंद झाकण किंवा छिद्रे असलेले तारांचे झाकण असेल त्यासाठी दक्षता घेतील त्यामुळे डासांचा प्रवेश रोखला जाईल.
- (६) ते पाण्याचे साचणे रोखून आणि अळ्यांच्या पैदासी विरुद्ध उपाययोजना करून रोगवाहक जंतुची पैदास रोखतील.

६९. अनुक्रमांक ९ मधील स्रोताने पाणी, वेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे.

अनुक्रमांक ९ मधील स्रोताने पुढील गोष्टींची हमी दिली पाहिजे :

- (१) कत्तलखान्यातील दालनामध्ये पुरेशा प्रमानात खेळती हवा असली पाहिजे आणि त्यांच्या पृष्ठभागाचे वास रोखण्यासाठी आणि मासे, मांस बाजारातील / कत्तलखान्यातील माशांचा त्रास रोखण्यासाठी विषारी नसलेल्या जंतुनाशकांच्या आणि वातापेक्षी दुर्गंधीनाशक यांच्यासाहाय्याने निर्जुतुकीकरण केले पाहिजे.
- (२) प्राण्यांची कत्तल फक्त प्राधिकृत कत्तलखान्यात आरोग्यदायी स्थितीमध्येच हाती घेतली पाहिजे.

७०. अनुक्रमांक १३ मधील स्रोताने पाणी, वेक्टर आणि अन्नपदार्थ यामधून फैलावणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे.

अनुक्रमांक १३ मधील स्रोताने पुढील गोष्टींची हमी दिली पाहिजे.

- (१) बांधकाम व्यावसायिक / कंत्राटदार / मालक यांनी कामाच्या जागेवर कामात गुंतलेल्या कामगारासाठी आणि जवळच उभारलेल्या तात्पुरत्या निवासी व्यवस्थेसाठी (जर असेल तर) पुरेशा प्रमाणात पिण्याचे पाणी आणि मुत्रालय / शौचालय या सुविधा पुरवणे आवश्यक आहे.

- (२) बांधकाम व्यावसायीक/ कंत्राटदार / मालक यांनी बांधकामाच्या जागेभोवताली स्वच्छता त्याचप्रमाणे कामगारासाठी बांधलेल्या तात्पुरत्या निवासी व्यवस्थेतील,जर असेल तर, सफाई आणि स्वच्छता या गोष्टीची हमी दिली पाहिजे.

७१. **अनुक्रमांक १९ मधील स्रोताने पाणी, वेक्टर आणि अन्न पदार्थ यामधुन फैलविणाऱ्या रोगांचा प्रतिबंध करणे**

डेअरी आणि जनावराचे गोठे याच्या मालकांनी / संबंधीत जबाबदार व्यक्तींनी पुढील दक्षता घेतली पाहिजे.

- (१) जनावराच्या गोठ्याची आणि सभोवतालच्या परिसराची नियमित योग्य किटकनाशकाची फवारणी करून स्वच्छता राखण्यासाठी दक्षता घेतली पाहिजे आणि असा परिसर घाण आणि रोगवाहक जंतु पासुन मुक्त ठेवला पाहिजे.
- (२) जनावरासाठी पिण्याचे पाणी उघडे आणि साचलेले रहाणार नाही यासाठी दक्षता घेतली पाहिजे.

प्रकरण - ११

उपविधी खालील अपराध

७२.१ सर्व स्रोतांनी पुढील गोष्टी टाळल्या पाहिजे:

- (१) कचरा टाकण्यासाठी खास नमुद केलेले पात्र किंवा जागा किंवा पुरवलेले किंवा वेगळे ठेवलेले पात्र याचा अपवाद वगळता कचरा टाकणे, साठवणे, सांडणे किंवा बाहेर टाकणे किंवा अशा रितीने कचरा टाकला जाईल, उत्सर्जित केला जाईल, सांडला जाईल, बाहेर टाकला जाईल अशी कृती करणे किंवा त्यासाठी परवानगी देणे असा कचरा पात्रात किंवा भांड्यात असेल किंवा नसेल, सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेच्या आत किंवा त्या ठिकाणी असेल. या उपविधीसाठी सार्वजनिक आणि खाजगी जागामध्ये पुढील जागांचा समावेश होईल परंतु त्या तेवढ्या पुरत्याच मर्यादीत रहाणार नाहीत :
 - (१) कोणतीही व्यापलेली खुली किंवा रिकामी जागा, खेळाचे मैदान आणि उद्याने
 - (२) नदी, जलमार्ग, पाणलोट क्षेत्र, सांडपाणी वाहून नेणारे पाईप्स, वहाते पाणी वाहून नेणारे पाईप्स यासारख्या जलस्तोत्राचे किनारे.
 - (३) सार्वजनिक मार्ग किंवा कोणत्याही रस्ता मार्ग, बाजुचा पायी चालण्याचा मार्ग, रस्ता दुभाजक यांना लागुन असलेले व्यास नसलेले कोणतेही मैदान
 - (४) कचरा हटवण्यासाठी नसलेले कोणतेही कचरा पात्र/ वाहन
- (२) चोविस तासापेक्षा जास्त राळ, घाण, कचरा इत्यादी जागेत साठवून ठेवणे.
- (३) वाहन चालवताना किंवा वाहनतळावर लावलेल्या वाहनातुन किंवा वाहनात नसताना कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी रस्त्यावर किंवा कोणत्याही सार्वजनिक किंवा खाजगी जागेत थुंकणे, कचरा फेकणे, किंवा साठवणे. अशा वाहनातील चालकाने त्यामधील कोणत्याही प्रवाशाला अशा पद्धतीने थुंकणे, कचरा फेकणे किंवा साठवणे यासाठी परवानगी देता कामा नये किंवा त्यांना असे करू देता कामा नये.
- (४) या उपविधीतील शर्तीने अनुमती दिलेल्या जागा व्यतिरिक्त त्यांच्या जागेला मालमत्तेत कोणताही कचरा ठेवणे, साठवणे किंवा तसे करण्यास परवानगी देणे.
- (५) सार्वजनिक आरोग्याला प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष धोका निर्माण करणाऱ्या प्रतिबंधीत प्लॅस्टीक थर्मोकोल किंवा तत्सम वस्तुंचे उत्पादन, वितरण, साठवण, विक्री आणि वापर या मध्ये सहभागी होणे.
- (६) कोणत्याही सार्वजनिक जागेत स्वयंपाक करणे, स्नान करणे, थुंकणे, लघवी करणे, मलविसर्जन करणे. पक्षी किंवा प्राणी यांना खाद्य पुरवणे, भांडे किंवा इतर वस्तु ठेवणे किंवा कोणत्याही प्रकारची साठवण करणे याला अपवाद म्हणजे अशा कामासाठी विनिर्दिष्ट केलेली सार्वजनिक सुविधा किंवा सोय.
- (७) रस्त्याच्या कडेला कोणत्याही प्रकारच्या घनकचऱ्याची विल्हेवाट लावणे, कोणत्याही सार्वजनिक/ खाजगी मालमत्तेत जाळुन कचऱ्याची विल्हेवाट लावणे. हा प्रतिबंध सफाई कामगार किंवा महापालिकेच्या इतर कर्मचाऱ्यांना लागू राहिल. त्याचप्रमाणे हा प्रतिबंध कंत्राटी कामगार, चिंधी गोळा करणारे किंवा रस्ते, मार्ग आणि इतर सार्वजनिक जागा यांची सफाई आणि झाडणे यामध्ये सहभागी होणाऱ्या सर्व व्यक्तींना लागू राहिल. ही मुख्य कंत्राटदार/ कामाचे अभिकरण यांची जबाबदारी असेल.

- (८) सार्वजनिक आरोग्याला आणि सुरक्षेला घातक अशा पद्धतीने धोकादायक कचरा हटवणे, त्याची विल्हेवाट लावणे किंवा त्यावर प्रक्रिया करणे.
 - (९) या उपविधीतील तरतुदीनुसार निर्माण केलेल्या पायाभूत सुविधा, त्यामध्ये वाहने पात्र आणि साधने यांचा देखील समावेश असेल, यांचे नुकसान करणे किंवा ते हटवणे.
 - (१०) कोणताही बांधकाम व्यावसायीक/ कंत्राटदार/ अभिकरण / व्यक्ती पाणी तुंबणे / साचणे यामुळे जागेत डासांची पैदास होऊ देणार नाही.
 - (११) प्राण्याची विष्टेमुळे जागा घाण ठेवणे.
 - (१२) बांधकाम आणि इमारत पाडण्यामुळे निर्माण झालेला कचरा / ढिगारा वहाते पाणी वाहून नेणाऱ्या पाईपमध्ये रस्त्यांच्या फरसबंदीत शासनाच्या किंवा महापालिकेच्या खुल्या जमिनीत आणि/किंवा सार्वजनिक रस्त्यांच्या बाजूला साठवणे.
 - (१३) सेप्टिक टँक मधील अवमळ काढल्यानंतर निर्माण झालेल्या निःस्पृताचे जलमार्गाने मैला / पाणी वाहून नेणाऱ्या पाईपमध्ये खुल्या जमिनीत शेत जमिनीत किंवा इतर निश्चित न केलेल्या जागेत उत्सर्जन करणे, त्यांचे उत्सर्जन फक्त सांडपाणी प्रक्रिया संयनातच केले पाहिजे.
- ७२.२ वर उल्लेख केलेल्या उपविधीतील (३३-७२-१) तरतुदीच्या अगदी नोकर, अभिकर्ता, अभिकर्त्याचा प्रतिनिधी किंवा अभिकर्त्याच्या नोकर यांनी भंग केला तरी तो या उपविधीखाली स्रोतांनीच भंग केला असे समजले जाईल आणि अशा अपराधांना सदर उपविधीच्या अनुसूची १ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे शिक्षा केली जाईल / दंड केला जाईल / निर्बंध घातले जातील.

प्रकरण - १२

उपविधी मधील तरतुदींची अंमलबजावणी

खालील मुद्यासंबंधी महापालिका आयुक्त सविस्तर आदेश पारित करतील.

- (१) या उपविधीच्या अंमलबजावणीसाठी अंमलात आणावयाची कार्यपध्दती
- (२) महापालिकेचे अधिकारी/ कर्मचारी यांच्याकडे अधिकार सोपवणे.
- (३) दंड/ तडजोड शुल्क वसूल करण्यासाठी कार्यपध्दती अंमलात आणणे.
- (४) सुस्थितीत ठेवण्याचे अभिलेख आणि माहिती.
- (५) कचरा पात्रांचे वितरण.

टीपा :

- (१) या उपविधीतील विविध तरतुदींच्या अंमलबजावणीसाठी महापालिका सविस्तर नियमपुस्तिका तयार करेल. त्यामध्ये अभिकर्ते/ अभिकरण / अभिकर्त्यांचे प्रतिनिधी / महापालिकेचे अधिकारी आणि कर्मचारी यांच्यावर सोपवण्यात येणारी जबाबदारी त्याचप्रमाणे या अधिकारांचा वापर कोणत्या शर्तीच्या अधिन राहून करण्यात येईल या गोष्टींचा समावेश असेल.
- (२) या उपविधीखालील कोणत्याही अपराधाला शिक्षा होईल आणि महापालिका आयुक्तांनी अधिकार सोपवलेला आणि सक्षम केलेला संबंधीत अधिकारी तडजोड करू शकेल आणि महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम कलम ४८१ (ब) खाली आणि या उपविधीच्या अनुसूची क्रमांक १ मध्ये सविस्तर नमुद केल्याप्रमाणे तडजोड शुल्क गोळा करेल.
- (३) महापालिका आपल्या मर्जीनुसार महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, कलम ४७९ खाली महापालिका आयुक्तांनी महापालिकेच्या मंजुरीने निश्चीत केलेला प्रशासकीय आकार वसूल करेल. या उपविधीतील कोणत्याही तरतुदीचा भंग करणाऱ्या अपराध्याकडून प्रशासकीय आकार वसूल केला जाईल. प्रशासकीय आकार महापालिकेचा उपद्रव शोधक/ कर्मचारी / अभिकरण / अभिकर्ता गोळा करेल. प्रशासकीय आकार गोळा केल्यामुळे अपराधी स्वतःला दंडात्मक कारवाईला तोंड देण्याच्या दायित्वापासून मुक्त करू शकत नाही. परंतु हा उपद्रव हटवण्यासाठी केलेला खर्च भागवण्याचा महापालिकेचा एक अतिरिक्त स्रोत असेल.

अनुसूची - १

महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम कलम ४८१ (ब) नुसार या उपविधी अतर्गत अपराध अथवा गुन्हा आणि तडजोड शुल्क/प्रशासकीय शुल्क

अ क्र	उपविधी	अपराध/गुन्हा	कचरा उत्पतीचे स्रोत	तडजोड शुल्क/प्रशासकीय शुल्क	
				किमान रक्कम	कमाल रक्कम
१	३३-४०	कचरा विलगीकरण न करणे	घरगुती /निवासी मिळकती	२००	४००
			बिगरनिवासी मिळकती व संस्था	३००	६००
			कारखाने /इंडस्ट्री	५००	१०००
			इतर	३००	६००
२	४१-५२	या उपविधीचे उल्लंघन करून कचऱ्याची साठवणुक करणे	घरगुती /निवासी मिळकती	२००	४००
			बिगरनिवासी मिळकती व संस्था	३००	६००
			कारखाने /इंडस्ट्री	५००	१०००
			इतर	३००	६००
३	५३-६०	या उपविधीचे उल्लंघन करून कचऱ्याचे वितरण व संचयन करणे	घरगुती /निवासी मिळकती	३००	६००
			बिगरनिवासी मिळकती व संस्था	४००	८००
			कारखाने /इंडस्ट्री	५००	१०००
			इतर	४००	८००
४	६१-६४	या उपविधीचे उल्लंघन करून कचऱ्यावर प्रक्रिया व विल्हेवाट लावणे	घरगुती /निवासी मिळकती	-	-
			बिगरनिवासी मिळकती व संस्था	५००	१०००
			कारखाने /इंडस्ट्री	१०००	२०००
			इतर	५००	१०००
५	६५-६७	या उपविधीचे उल्लंघन करून द्रवरूपातील कचऱ्याचे व्यवस्थापनकरणे	घरगुती /निवासी मिळकती	५००	१०००
			बिगरनिवासी मिळकती व संस्था	१०००	२०००
			कारखाने /इंडस्ट्री	१०००	२०००
			इतर	१०००	२०००

अ.क्र	उपविधी	अपराध/गुन्हा	कचरा उत्पत्तीचे स्रोत	तडजोड शुल्क/प्रशासकीय शुल्क	
				किमान रक्कम	कमाल रक्कम
प्राणीजन्य अन्नपदार्थ जन्य व किटकजन्य आंजारांवर प्रतिबंधात्मक उपाययोजना					
६	६८(१)	महानगरपालिकेच्या सुचनांचा अपमान/उल्लंघन करणे		२००	४००
७	६८(२)	डासांच्या उत्पत्ती स्थानांचा प्रतिबंध करण्यासाठी विरोध करणे		२५०	५००
८	६८(३)	आवश्यक परवानाग्या न घेणे		५००	१०००
९	६८(४)	सांडपाण्याच्या स्त्रावास प्रतिबंध न करणे		५००	१०००
१०	६८(५)	टाक्यांना हवाबंद झाकण किंवा छिद्रे असलेले तारांचे झाकण नसणे		५००	१०००
११	६९(१)	कत्तलखान्यातील स्वच्छतेचा अभाव	९	५००	१०००
१२	६९(२)	आवश्यक परवानगी नसणे	९	१०००	२०००
१३	७०(१)	पिण्याचे पाणी व शौचालय सुविधांबाबत नियमांचे उल्लंघन करणे	११	५००	१०००
१४	७०(२)	सार्वजनिक स्वच्छते विषयक नियमांचे उल्लंघन करणे	११	५००	१०००
१५	७१(१)	सार्वजनिक स्वच्छते विषयक नियमांचे उल्लंघन करणे	१९	५००	१०००
१६	७१(२)	पाळीव प्राण्यांकरीता असणारे पिण्याचे पाणी व शौचालय सुविधांबाबत नियमांचे उल्लंघन करणे	१९	५००	१०००

सर्वसाधारण अपराध/गुन्हे आणि तडजोड शुल्क

अ.क्र	उपविधी क्र.७२.१ च्या संदर्भानुसार	अपराध/गुन्हा	तडजोड शुल्क/प्रशासकीय शुल्क					
			किमान रक्कम			कमाल रक्कम		
			निवासी	बिगर निवासी व संस्था	कारखाने /इंडस्ट्री	निवासी	बिगर निवासी व संस्था	कारखाने /इंडस्ट्री
(१), (३), (४)। (८)	कचरा उघड्यावर अथवा अस्तव्यस्त टाकणे							
	अ.मोकळ्या जागा, उद्याने,खेळाची मैदाने	२५०	१०००	१०००	-	२०००	२०००	
	ब. पाण्याचे स्रोत/नदीपात्र	५००	२०००	२०००	-	४०००	४०००	
	क. सार्वजनिक रस्ते, फुटपाथ, वर्दळीची ठिकाणे	२५०	१०००	१०००	-	२०००	२०००	
	ड.पार्क(वाहन थांब्यावरील) केलेल्या अथवा चालत्या वाहनातून	२००			-			
	इ.शिक्षण संस्थांच्या सभोवताली	५००	१०००	१०००	-	२०००	२०००	
	ई. रुग्णालये अथवा इतर आरोग्य संस्थांच्या अवतीभवती	१०००	२०००	३०००	-	४०००	६०००	
	उ.धार्मिक स्थळांच्या आजूबाजूला	५००	१०००	१०००	-	२०००	२०००	
	ऊ.पुरातन कालीन/वारसा ठिकाणाच्यावास्तू च्या सभोवताली	१०००	२०००	३०००	-	४०००	६०००	
	(२)	परिसरात २४ तासांपेक्षा जास्त कालावधीकरीता घाण साठू देणे	५००	१०००	२०००	-	२०००	४०००

(५)	बंदी असलेले प्लॉस्टिक, थर्मोकॉल अथवा इतर वस्तुंची							
	अ. निर्मिती	५००० व माल जप्त करणे			१०००० व माल जप्त करणे			
	ब. वितरण	५००० व माल जप्त करणे			१०००० व माल जप्त करणे			
	क. विक्री	३००० व माल जप्त करणे			६००० व माल जप्त करणे			
	ड. वापर	५००	२०००	२०००		४०००	४०००	
(६)	सार्वजनिक ठिकाणी उपद्रव करणे							
	अ. विदिनिष्ट न केलेल्या जागी अन्न शिजवणे	१००			२००			
	ब. विदिनिष्ट न केलेल्या जागी भांडी धुणे	१००			२००			
	क. विदिनिष्ट न केलेल्या जागी अंघोळ करणे	१००			२००			
	ड. विदिनिष्ट न केलेल्या जागी मलमुत्र विर्सजित करणे	५००			१०००			
	इ. विदिनिष्ट न केलेल्या जागी प्राण्यांना / पक्षांना खायला देणे	१००			२००			
(७)	उघड्यावर कचरा जाळणे							
	अ. व्यक्ती	१००			-			
	ब. संस्था / कंत्राटदार	५००			१०००			
(८)	धोकादायक कचरा अतांत्रिक पध्दतीने गोळा करणे, वाहतूक करणे व प्रक्रीया करणे	१०००	२०००	४०००	२०००	४०००	८०००	
(०९)	महानगरपालिकेच्या पायाभूत सुविधांचे नुकसान करणे	१०००			१०००			

(१०)	डासांची उत्पत्ती							
	अ. बांधकामांच्या जागी	२०००						४०००
	ब. निवासी	५००						१०००
	क. बिगर निवासी कारखाने व संस्था	१०००						२०००
	ड. इतर	५००						१०००
(११)	पाळीव प्राण्यांद्वारे सार्वजनिक ठिकाणी अस्वच्छता होणे	२००						४००
(१२)	घरपाडी व बांधकाम निष्कासन कचरा पावसाळी गटारे व नाल्यांमध्ये टाकणे	१०००	३०००	५०००	२०००	५०००	१००००	
(१३)	सेप्टिक टँकद्वारे उपसा केलेले पाणी विदिर्निष्ट न केलेल्या ठिकाणी टाकणे.	५०००						१००००

टीप :- तडजोड शुल्क/प्रशासकीय शुल्क न भरल्यास संबधितास महाराष्ट्रमहानगरपालिका अधिनियम मधील कलम ४६८ व कलम ४०२ अंतर्गत नमुद केलेल्या शास्ती होऊ शकते किंवा आय.पी.सी. १८६० चे मधील कलम १८८, २६८, २६९, २७० अन्वये कारवाई होऊ शकते.

PUNE MUNICIPAL CORPORATION PUBLIC HEALTH & SANITATION BYE-LAWS-2014

(FINAL DRAFT)

INDEX

No	Particulars	Page No.
CHAPTER I GENERAL		
1.	Short Title and Commencement	5
2.	Applicability and Scope	5
3.	Right to Interpret	5
CHAPTER II DEFINITIONS		
4.	Definitions	6-13
CHAPTER III CLASSIFICATION OF WASTE		
5.	Classification of waste	14
6.	Ashes	14
7.	Bio-degradable waste/Wet waste	15
8.	Bio-medical waste	15
9.	Bulk garden and horticulture waste	16
10.	Bulky waste	16
11.	Commercial waste	16
12.	Commercial/Household Hazardous, Bio-medical & Sanitary waste	16
13.	Construction and Demolition waste (C & D waste)	18
14.	Dead Animals	18
15.	E-waste	18
16.	Garbage	19
17.	Garden waste	19
18.	Hazardous waste	19
19.	Household/Residential waste	19
20.	Industrial waste	19
21.	Inert Solid waste	20
22.	Institutional waste	20

23.	Liquid waste	20
24.	Municipal Solid waste	20
25.	Municipal waste	20
26.	Recyclable waste/Dry waste	20
27.	Septage	20
28.	Sewage Solid waste	21
29.	Sewage Liquid waste	21
30.	Street Sweepings	21
31.	Utility waste	21

**CHAPTER IV
GENERATORS OF WASTE**

32.	Generators of waste	22-26
-----	---------------------	-------

**CHAPTER V
SEGREGATION OF SOLID WASTE**

33.	Segregation of solid waste by generators at serial no. 1,2,3,5,6 & 12	27
34.	Segregation of solid waste by generators at serial no 4,7,8,9,10,15 & 16	27
35.	Segregation of solid waste by generators at serial no. 11	27
36.	Segregation of waste by generator at serial no. 13	27
37.	Segregation of solid waste by generator at serial no. 14	27
38.	Segregation of solid waste by generator at serial no. 17 & 18	28
39.	Segregation of solid waste by generator at serial no. 19	28
40.	Segregation of solid waste by generators at serial no. 20	28

**CHAPTER VI
STORAGE OF SOLID WASTE**

41.	Storage of solid waste by generators at serial no. 1, 4 & 6	29
42.	Storage of solid waste by generators at serial no. 2, 3 & 12	29
43.	Storage of solid waste by generators at serial no. 5 & 7	29
44.	Storage of solid waste by generators at serial no. 8 & 10	30
45.	Storage of solid waste by generator at serial no. 9	30
46.	Storage of solid waste by generator at serial no. 15 & 16	30
47.	Storage of solid waste by generator at serial no. 11	30
48.	Storage of solid waste by generators at serial no. 11 (a)	30
49.	Storage of solid waste by generator at serial no. 13	31

50.	Storage of solid waste by generator at serial no.14	31
51.	Storage of solid waste by generator at serial no.15 & 16	31
52.	Storage of solid waste by generator at serial no.17, 18, 19 & 20	31

CHAPTER VII

DELIVERY AND COLLECTION OF SOLID WASTE

53.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 1,4 &6	32
54.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 2,3 & 12	32
55.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 8,10,15 & 16	33
56.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 5,7, & 13	33
57.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 9	33
58.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 11	33
59.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 17, 18, 19 & 20	34
60.	Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 14	34

CHAPTER VIII

PROCESSING AND DISPOSAL OF SOLID WASTE

61.	Processing and disposal of solid waste by generator at serial no. 1-4, 6 & 12	35
62.	Processing and disposal of solid waste by generator at serial no. 5, 7, 9 & 14	35
63.	Processing and disposal of solid waste by generator at serial no. 13	35
64.	Processing and disposal of solid waste by generator at serial no.17, 18, 19 & 20	35

CHAPTER IX

LIQUID WASTE MANAGEMENT

65.	Liquid WasteManagement by generators at serial no. 1- 4, 14, 15 & 16	36
66.	Liquid WasteManagement by generators at serial no. 5,6, 7, 12 & 13	36
67.	Liquid WasteManagement by generator at serial no. 9	37

CHAPTER X

PREVENTION OF WATER BORNE, VECTOR BORNE AND FOOD BORNE DISEASES

68.	Prevention of Water Borne, Vector Borne and FoodBorne diseases by all generators	38
69.	Prevention of Water Borne, Vector Borne and FoodBorne diseases by Generator at serial no. 9	38
70.	Prevention of Water Borne and Vector Borne diseases by Generators at serial no. 11	39

71.	Prevention of Water Borne and Vector Borne diseases by Generator at serial no. 19	39
-----	---	----

**CHAPTER XI
OFFENSES UNDER THE BYE-LAWS**

72.1	Offenses under the Bye-laws	40
72.2	Offenses under the Bye-laws	

**CHAPTER XII
ENFORCEMENT OF THE PROVISIONS OF THE BYE-LAWS**

73.	Enforcement of the provisions of the Bye-laws	42
-----	---	----

Schedule 1: Schedule of Compromise Fees

NOTIFICATION

PUNE MUNICIPAL CORPORATION

NOTIFICATION No. _____,

Dated _____

In exercise of the powers conferred under Section-458 of the Maharashtra Municipal Corporations Act, Municipal Commissioner of Pune Municipal Corporation makes the following Bye-laws namely :-

CHAPTER – I- GENERAL

1. Short Title and Commencement:

(1) These Bye-laws may be called **Pune Municipal Corporation's 'Public-Health & Sanitation Bye-laws 2014'**.

(2) They shall come into force on and from _____

(3) The Municipal Commissioner shall notify and publish on Corporation's website and/or in all the leading newspapers from time to time the different stages of implementation of these Bye-laws taking into account the infrastructure availability and awareness among the citizens and the respective days on which the provisions of these Bye-laws shall apply and the extent of the same.

(Approved by The Pune Municipal Corporation under Resolution No. 115, dated 27-6-2013 and confirmed by the Government of Maharashtra under the Notification No. _____, of this _____ day of (Year)).

2. Applicability and Scope: Except where it is otherwise expressly or impliedly provided, these Bye-laws shall apply to the following generators of waste in the whole geographical area vested in the Corporation from time to time by the Government :-

(1) Public and private places irrespective of its use, i.e, dwelling, trading, commercial, professional, industrial, educational, religious, recreational, social and all other usages which are not included herein.

(2) Every occupier of housing society, commercial hub or industrial co-operative society irrespective of its ownership whether it is Government, Semi-Government, Local Self Body, Corporate Body.

3. Right to Interpret: If any question relating to the interpretation of these Bye-laws arises it shall be referred to the Municipal Commissioner whose decision thereon shall be final.

CHAPTER II

DEFINITIONS

4. Unless the context otherwise requires:-

- (1) **“Act”** means unless otherwise specifically mentioned, the Maharashtra Municipal Corporation Act,
- (2) **“Administrative Charges”** means a charge collected from the offender of the provisions of this bye laws under section 479 of the Maharashtra Municipal Corporation Act, . The same charges shall be decided and notified from time to time by the Municipal Commissioner
- (3) **“Agency/Agent/Contractor/Service Provider”** means any entity/person appointed or authorized by the Municipal Commissioner to act on behalf of the Corporation, for discharge of duties or functions such as collection of waste, collection of charges/taxes/rates, segregation, treatment, disposal etc
- (4) **“Authorization”** means permission granted by the prescribed authority for the generation, collection, reception, storage, transportation, treatment, disposal and/or any other form of handling of municipal solid waste and/or for any other matters related to public health in accordance with these Bye-laws;
- (5) **“Authorized official”** means a person/employee authorized by Pune Municipal Corporation in terms of these Bye-laws to execute work, conduct and inspection and monitor and enforce compliance with these bye-laws;
- (6) **“Bulk Generator of solid waste”** means the owner, occupier or any other person representing owners and occupiers of housing society/housing complexes, restaurants, hotels, markets, industrial estates and shopping complexes/malls, government or public office buildings, clubs, gymkhanas, marriage halls, recreation/entertainment complexes, hospitals, educational institutions, commercial establishments and other establishments, sources/premises that are specifically identified and notified by the competent officer delegated with a power to do so the Municipal Commissioner;
- (7) **“Bye-laws”** means the Public Health& SanitationBye-laws-2014 framed under Section 458 of the M.M.C Act, ;
- (8) **“Collection”** means lifting and removal of municipal solid waste from designated collection point or any other location;

- (9) **“Collection at source”** means the collection of municipal solid waste by Pune Municipal Corporation directly from the premises of any building or common premises of a group of buildings. This is also referred to as door-to door collection or “Primary Collection”
- (10) **“Community”** means a group of interacting people, living in some proximity (i.e, in space, time or relationship). It refers to a social unit larger than a household that shares common values and has social cohesion;
- (11) **“Community Bin”** means an approved receptacle for the storage of waste less than 1 cubic meters which is placed on the sides of private roads, by-lanes etc or on the premises of societies, apartments, bungalows etc which is supplied by the owner/management of society in terms of these Bye-laws
- (12) **“Competent Authority”** means any person/persons or authority/authorities; authorized by the prescribed authority as the case may be, to perform the functions as specified under these regulations;
- (13) **“Compost”** means the product obtained by the controlled action of microbes/ earthworms on bio-degradable matter. Composting means a controlled process involving microbial decomposition of organic matter and includes vermi-composting also;
- (14) **“Community Container”** means an approved receptacle having a capacity greater than 1 cubic meters which is placed on the sides of public roads or streets for the temporary storage of waste provided by the Corporation in terms of these Bye-laws;
- (15) **“Compromise Fee”** means and includes a fee tendered by the offender under Section 481(b) of the MMC Act, against breach of any offense which are included in the Schedule I of these bye laws
- (16) **“Corporation”** means the Pune Municipal Corporation established under the Bombay Provincial Municipal Corporations Act, 1949;
- (17) **“Delivery”** means handling over any category of solid waste to a Corporation worker or any other person appointed, authorized or licensed persons by the Pune Municipal Corporation for taking delivery of such waste or depositing it in any vehicle provided by Corporation or by any other licensed persons by the Corporation to do so;
- (18) **“Door-to-Door collection system”** means the bell-ringing vehicle (includes a carriage, cart, van, dray, truck, hand-cart, bicycle, cycle-rickshaw, auto-rickshaw,

motor vehicle and every wheeled conveyance which is used or is capable of being used on a street) provided by the Corporation for primary collection of Municipal Solid Waste.

- (19) "**Disposal**" means final disposal of municipal solid wastes in terms of the specified measures to prevent contamination of ground-water, surface water and ambient air quality;
- (20) "**Drain**" means a sewer, a house drain, a drain of any other description, a tunnel, a culvert, a ditch, a channel and any other device for carrying of sewage, offensive matter, polluted water, waste water, rain water or subsoil water.
- (21) "**Dump**" means placing waste anywhere other than approved receptacle, or a place designated as a waste handling facility or a waste disposal facility by the Corporation;
- (22) "**Filth**" means offensive matter and sewage.
- (23) "**Food Borne diseases**" means an illness resulting from the consumption of contaminated food, pathogenic bacteria, viruses, or parasites that contaminate food, as well as chemical or natural toxins such as poisonous mushrooms;
- (24) "**Generator of waste**" means a generator listed in Bye-laws no 32 of Chapter 4;
- (25) "**Grey Water/Sullage**" means the domestic waste water generated during personal washing, laundry, cooking and cleaning activities;
- (26) "**Health**" means the complete physical, mental and social state of well being and not merely the absence of a disease or infirmity;
- (27) "**House-gully**" means a passage or strip of land, constructed, set apart or utilized for the purpose of serving as a drain or of affording access to the latrine, urinal, cesspool or other receptacle for filthy or other polluted matter by persons employed in the removal of cleaning thereof or in the removal of such matters there from;
- (28) "**Household**" means a group of persons who normally live together and take their meals from a common kitchen unless the exigencies of work prevent any of them from doing so. Persons in a household may be related or unrelated or a mix of both.
- (29) "**Infectious Diseases**" means communicable diseases comprising of clinically evident illness resulting from the infection, presence and growth of pathogenic biological agents in an individual host organism. In certain cases, infectious diseases may be asymptomatic for much or even all of their course in a given host

- (30) “**Infrastructure**” means roads, streets, open spaces, parks, play grounds, recreational grounds, water and electric supply, street lighting, sewerage, drainage, storm water drainage, public works and other utility services and convenience;
- (31) “**Landfill**” means disposal of residual solid wastes on land in a facility designed with protective measures against pollution of ground water, surface water and air fugitive dust, wind-blown litter, bad odour, fire hazard, bird menace, pests or rodents, greenhouse gas emissions, slope instability and erosion;
- (32) “**Littering**” means putting litter in such a location that it falls, descends, blows, is washed, percolates or otherwise escapes or is likely to fall, descend, blow, be washed, percolate or otherwise escape into or onto any public place; Or causing, permitting or allowing litter to fall, descend, blow be washed, percolate or otherwise escape into or onto any public place;
- (33) “**Market**” means any place where persons assemble for the sale of, or for the purpose of exposing of sale, meat, fish, fruits, vegetables, animals intended for human food or any other articles of human food whatsoever, with or without the consent of the owner of such place notwithstanding that there may be no common regulation for the concourse of buyers and sellers and whether or not any control is exercised over the business of, or the person frequenting, the market by the owner of the place or by any other person;
- (34) “**Municipal Commissioner**” means the Municipal Commissioner of Pune Municipal Corporation;
- (35) “**Nuisance**” includes any act, omission, place or thing which causes or is likely to cause injury, danger, annoyance or offence to the sense of sight, smelling or hearing or which is or may be dangerous to life or injurious to health or property and environment;
- (36) “**Nuisance Detectors**” means the employees of the Corporation who are appointed and empowered by the Municipal Commissioner to collect compromise fee/administrative charges from the offenders of the provisions of this bye-laws;
- (37) “**Notified Area**” means areas notified by the Corporation under M.M.C. Act,
- (38) “**Occupier/Occupant**” include any person, who for the time being is in occupation of, or otherwise using, any land or building or part thereof, for any purpose whatsoever;
- (39) “**Operator of a facility**” means a person who owns or operates a facility for collection, segregation, storage, transportation, processing and disposal of municipal

solid wastes and also includes any other agency appointed as such by the municipal authority for the management and handling of municipal solid wastes in the respective areas;

- (40) **“Offensive matter”** means animal carcasses, kitchen or stable refuse dung, dirt and putrid or putrefying substances other than sewage
- (41) **“Owner”** means
- a) any person who exercises the rights of an owner of any building, or land or part thereof or with whom from time to time is vested the legal title to premises; and if owner is not present for the time being those lease holder and tenants are considered as owners for the purpose of the Bye-laws.
 - b) In the case where the person in whom the legal title is vested is insolvent or deceased, or is under any form of legal disability whatsoever, the person in whom the administration and control of such person’s property is vested as curator, trustee, executor, administrator, judicial manager, liquidator or other legal representative.
 - c) In any case where the ULB is unable to determine the identity of such person, a person who is entitled to the benefit of the use of the premises or a building or buildings thereon.
- (42) **“Person”** means any person or persons who is occupier/owner of the residential buildings and it includes agents, assignees, owner, tenant etc. of any shop or establishment or firm or company or association or body of individuals whether incorporated or not;
- (43) **“Point to Point Collection”** means the system of collection of municipal solid waste from specific pick-up points as designated by Pune Municipal Corporation, up to which the generator must bring the collected and stored waste for delivery to a vehicle appointed by the Corporation;
- (44) **“Pollution”** means any change in the environment caused by:
- a) substances;
 - b) radioactive or other waves; or
 - c) noise, odours, dust or heat;
 - d) emitted from any activity, including the storage or treatment of waste or substances, construction and the provision of services, whether engaged in by any person or an organ of state, where that change has an adverse effect on

human health or wellbeing or on the composition, resilience and productivity of natural or managed ecosystems, or on materials useful to people, or will have that effect in the future

- (45) **“Premises”** includes buildings, tenements in a building, house, outhouse, stable, shed, hut, and any other structure whether of masonry, brick, mud, wood, metal or any other material whatsoever and lands of any tenure whether open or enclosed whether built upon or not being used for the time being for purposes of residence, trade, industry, service, business, government or any other public or private purpose including weddings, banquets, meetings, exhibitions, organized events, etc. It also includes any portion of a public road that is permitted by the Municipal Commissioner to be used for the time being for parking of vehicles, street vending, storage of materials at a work site or for any public or private purpose whatsoever other than the movement of vehicles;
- (46) **“Private Street”** means any street which is not a public street and includes any passage securing access to two or more places belonging to the same or different owners.
- (47) **“Processing”** means any scientific process by which solid waste is treated for processing for the purpose of recycling or making it suitable for land filling;
- (48) **“Public Health”** means the science and art of preventing disease, prolonging life and promoting health through the organized efforts and informed choices of society, organizations, public and private, communities and individuals and it includes environmental health, community health, behavioral health, health economics, public policy and occupational health;
- (49) **“Public Nuisance”** means any act, omission, place or thing being which causes or is likely to cause nuisance in any public place;
- (50) **“Public place”** includes any road, arch road, viaduct, lane, footway, alley or passage, highway, causeway, bridge, square alley or passage whether a thoroughfare or not over which the public have a rite of passage, and such places to which the public has access such parks, garden, recreation grounds, playgrounds, beaches, water bodies, water courses, public plazas and promenades, government and municipal buildings, public hospitals, markets, slaughter houses, courts, etc;

- (51) **“Public road”** means any road, street or thoroughfare or any other place (whether a thoroughfare or not) which is commonly used by the public or any section thereof or to which the public has a right of access, and includes –
- a) the verge of any such road, street or thoroughfare
 - b) any bridge, ferry or drift traversed by any such road, street or thoroughfare and
 - c) any other work or object forming part of or connected with or belonging to such road, street or thoroughfare.
- (52) **“Receptacle”** means container, including bins and bags, used for the storage of any category of municipal waste as prescribed by Pune Municipal Corporation from time to time;
- (53) **“Recycling”** means the process of transforming segregated non-biodegradable solid waste into raw material for producing new products, which may or may not be similar to the original products;
- (54) **“Refuse”** means any waste matter generated out of different activities, processes, either degradable/non-degradable/Other in nature in either solid or semi-solid form which cannot be consumed, used or processed by the generator in its existing form;
- (55) **“Schedule”** means a schedule appended to these Bye-laws;
- (56) **“Segregation”** means to separate Municipal Solid Waste into the specified groups of bio-degradable, hazardous, bio-medical, construction and demolition, bulk garden and horticultural, and all other Other waste.
- (57) **“Solid waste”** means any discarded solid or semi solid material generated or brought in the Corporation limits.
- (58) **“Source”** means the premises in which waste is generated;
- (59) **“Storage”** means the temporary containment of municipal solid waste in, receptacles; prevent littering, attraction to vectors, stray animals and excessive foul odour;
- (60) **“Street”** includes any way, road, lane, square, court, alley, gully, passage, whether a thoroughfare or not and whether built upon or not, over which the public have a right of way and also the roadway or footway over any bridge or causeway;
- (61) **“Street Sweeping”** means the wastes collected from streets, walkways, alleys, parks and vacant lots;
- (62) **“Surveillance”** means collection of the data of the area in grip of the communicable diseases or suspected to be affected with a view to carry out field investigations of all cases already affected or those likely to be affected to find out the source of

- infection and take prompt control measures, simultaneously keeping a watchful eye over the situation;
- (63) **“Transportation”** means conveyance of Municipal Solid Waste from place to place “hygienically through specially designed transport system, so as to prevent foul odour, littering, spillage unsightly condition and accessibility to vectors;
- (64) **“Vaccine Preventable Diseases”** means infectious diseases for which effective preventive vaccine exists;
- (65) **“Vector”** means an anthropoid insect, a biological entity where the causative agent undergoes multiplication or some developmental changes within its body before it is passed on to another host(usually human beings) through its bite which transmits diseases;
- (66) **“Vector Borne diseases”** means disease in which the pathogenic microorganism is transmitted from an infected individual to another individual by an arthropod or other agent, sometimes with other animals serving as intermediary hosts;
- (67) **“Vehicle”** means a carriage, truck, hand-cart, bicycle, tricycle, auto-rickshaw, motor vehicle and every wheeled conveyance which is used or is capable of being used on a street.
- (68) **“Ward”** means an administrative ward of Pune Municipal Corporation unless specified otherwise;
- (69) **“Waste”** includes:
- a) any substance (whether solid, liquid or gaseous) that is discharged, emitted or deposited in the environment in a volume, constituency or manner so as to cause an alteration in the environment; or
 - b) any discarded, rejected, unwanted, surplus or abandoned substance; or
 - c) any otherwise discarded, rejected, unwanted, surplus or abandoned substance intended for sale or for recycling, reprocessing, recovery or purification by a separate operation from that which produced the substance, or
 - d) any substance prescribed as waste in schedule II of these Bye-laws or any other legislation;
- (70) **“Water Borne diseases”** means the diseases caused by pathogenic microorganisms that most commonly are transmitted in contaminated fresh water. Infection commonly results during bathing, washing, drinking, in the preparation of food, or the consumption of food thus infected;

- (71) “**Wrapper**” means a plastic or other suitable or approved material covering that totally encloses bales or slugs of compacted waste.

CHAPTER – III

CLASSIFICATION OF WASTE

5. Classification of waste: The waste shall be classified as follows:-

- (1) Ashes
- (2) Bio-degradable waste/Wet waste
- (3) Bio-medical waste
- (4) Bulk garden and horticulture waste
- (5) Bulky waste
- (6) Commercial waste
- (7) Commercial/Household Hazardous, Bio-medical & Sanitary waste
- (8) Construction and Demolition waste (C & D waste)
- (9) Dead Animals
- (10) E-waste
- (11) Garbage
- (12) Garden waste
- (13) Hazardous waste
- (14) Household/Residential waste
- (15) Industrial waste
- (16) Inert Solid waste
- (17) Institutional waste
- (18) Liquid waste
- (19) Municipal Solid waste
- (20) Municipal waste
- (21) Recyclable waste/Dry waste
- (22) Septage
- (23) Sewage Liquid waste
- (24) Sewage Solid waste
- (25) Street Sweepings

6. **Ashes** shall consist of residues arising from the burning of wood, coal, charcoal, coke and other combustible materials used for cooking and heating in houses, institutions and small

industrial establishments. This also includes fine powdery residue; cinders and clinker which are often mixed with small pieces of metal and glass.

7. Bio-degradable waste/Wet Waste shall consist of the following wastes generated within the limits of the Corporation:

(Tea leaves, egg shells, fruit and vegetable peels, meat and bones, garden and leaf litter, including flowers, animal litter, soiled paper, house dust after cleaning, coconut shells, ashes, and any other waste which is bio-degradable in nature)

8. Bio-medical waste shall consist of any waste, which is generated during the diagnosis, treatment or immunization of human beings or animals or in research activities pertaining thereto or in the production or testing of biological materials from an institution which includes but not limiting to hospital, nursing home, clinic, dispensary, veterinary institution, animal house, pathological laboratory, blood bank etc. This waste shall be further categorized into the following:

- (1) **Human anatomical waste** consisting of human tissues, organs, body parts
- (2) **Animal waste** (animal tissues, organs, body parts carcasses, bleeding parts, fluid, blood and experimental animals used in research, waste generated by veterinary hospitals colleges, discharge from hospitals, animal houses)
- (3) **Microbiology & biotechnology waste** (wastes from laboratory cultures, stocks or specimens of micro-organisms live or attenuated vaccines, human and animal cell culture used in research and infectious agents from research and industrial laboratories, wastes from production of biologicals, toxins, dishes and devices used for transfer of cultures)
- (4) **Waste sharps:** (needles, syringes, scalpels, blades, glass, etc. that may cause puncture and cuts. This includes both used and unused sharps)
- (5) **Discarded Medicines and Cytotoxic drugs** (wastes comprising of outdated, contaminated and discarded medicines)
- (6) **Solid waste** (Items contaminated with blood, and body fluids including cotton, dressings, soiled plaster casts, lines, beddings, other material contaminated with blood)

- (7) **Solid waste** (wastes generated from disposable items other than the waste sharps such as tubings, catheters, intravenous sets etc).
- (8) **Liquid waste**(waste generated from laboratory and washing, cleaning, house-keeping and disinfecting activities)
- (9) **Incineration ash** (ash from incineration of any bio-medical waste)
- (10) **Chemical waste** (chemicals used in production of biologicals, chemicals used in disinfection and as insecticides, etc.)
9. **Bulk garden and horticulture waste** shall consist of bulk waste from parks, gardens, traffic islands etc. and includes grass clippings, weeds, woody 'brown' carbon-rich materials such as pruning, branches, twigs, wood chipping, straw or dead leaves and tree trimmings, which cannot be accommodated in the daily collection system for biodegradable waste
10. **Bulky waste** shall consist of commercial/residential waste which, by virtue of its mass, shape, size or quantity is, in the opinion of the municipal Corporation, inconvenient to remove in the routine door to door services provided by the Corporation
11. **Commercial waste** shall consist of wastes generated from offices, wholesale and retail stores, restaurants, markets, warehouses and other commercial establishments engaged in any commercial activities. These wastes include garbage and rubbish.
12. **Commercial/Household Hazardous, Bio-medical & Sanitary waste** shall consist of the following:
- (1) **Household cleaners:**
- Abrasive powders
 - Aerosol Cans
 - Ammonia and ammonia based cleaners
 - Chlorine bleaches
 - Drain Openers
 - Furniture Polish
 - Glass cleaners
 - Oven cleaner
 - Shoe polish
 - Silver polish
 - Spot removers

- Toilet bowl cleaners
- Upholstery and carpet cleaners
- (2) **Personal care products:**
 - Medicated shampoos
 - Nail Polish Remover
 - All cosmetic Items
- (3) **Automotive products:**
 - Brake and Transmission Fluids
 - Car Batteries
 - Fuels such as spent diesel, kerosene and gasoline
 - Waste Engine and Lubricating Oils
 - Oil Filters and Car Care Products and Consumables
- (4) **Paint products:**
 - Enamel
 - Oil based, Latex or Water Based Paints
 - Paint Solvents and Thinners
 - Oils, Glues and their empty containers
- (5) **Miscellaneous products:**
 - Batteries from flash lights and button cells
 - Photographic Chemicals
 - Acid used for toilet cleaning
 - Pesticides, Herbicides and Ant, Cockroach and Mosquito Killers and their empty cans
 - Chemical Fertilizers
 - Light Bulbs, Tube lights and Compact Fluorescent Lamps (CFL)
 - Styrofoam and soft foam packaging from new equipment including thermocol material
 - Injection Needles and Syringes; sharps etc. after mutilating them
 - Discarded and Outdated Medicines including liquids and tablets

- Thermometers and mercury containing products
- Sanitary Napkins, Towels, Disposable Diapers and incontinence pads (duly packed in polythene bags before disposal)

13. **Construction and Demolition waste (C & D waste)** shall consist of waste materials generated by the construction, refurbishment, repairs and demolition of houses, commercial buildings and other structures. It shall mainly consists of the following:

(1) **Major components** (cement concrete, bricks, cement plaster, steel (from R.C.C, door/window frames, roofing support, railings of stair cases etc), rubble, stone (marble, granite, sandstone etc), timber/wood (especially demolition of old buildings), roofing materials)

(2) **Minor components** (conduits(iron, plastic), pipes(gi, iron, plastic), electrical and plumbing fixtures, panels(wooden, laminated), other waste (glazed tiles, glass panes etc)

14. **Dead animals** shall consist of dead animals that die naturally or are accidentally killed. It shall not include carcass and animal parts from slaughter houses which are parts of the industrial wastes.

15. **E-waste** shall consist of E-Waste as listed in Schedule 1 of the E-Waste Management and Handling Rules, 2011 as may be amended from time to time. The following is the existing list of E-Waste:

(1) Information Technology and Telecommunication Equipment

- Centralized Data Processing
- Mainframes, Mini computers
- Personal Computing
- Personal Computers (Central processing unit with input/output devices)
- Laptop Computers (Central processing unit with input/output devices)
- Notebook computers
- Notepad computers
- Printers including cartridges
- Copying Equipment
- Electrical and Electronic typewriters

- User terminals and systems
- Fax
- Telex
- Telephones
- Pay telephones
- Cordless telephones
- Cellular telephones
- Answering systems

(2) Consumer Electrical and Electronics

- Television sets (including sets based on Liquid Crystal Display and Light Emitting Diode Technology), refrigerators, washing machines, air conditioners(excluding centralized air condition plants)

16. **Garbage** shall consist of animal and vegetable wastes resulting from the handling, storage, sale, preparation, cooking and serving of food.
17. **Garden waste** shall consist of waste generated as a result of normal domestic gardening activities, including grass cuttings, leaves, plants, flowers and other similar small and light organic matter, but does not include tree branches with a diameter thicker than 40 mm at any point of its length, bulky waste, building waste or any waste generated as a result of garden service activities;
18. **Hazardous wastes** shall consist of any waste which by reason of any of its physical, chemical, reactive, toxic, flammable, explosive or corrosive characteristics causes danger or likely to cause danger to health or environment, whether alone or when in contact with other wastes or substances. It shall also include the hazardous waste referred to in Rule 3 (1) of the Hazardous wastes (Management, Handling and Transboundary Movement) Rules, 2008 published by the Central Government under Environment (Protection) Act 1986
19. **Household/Residential waste** shall consist of the wastes generated from single and multi-family household units as a consequence of household activities such as cooking, cleaning, repairs, hobbies, decoration, empty containers, packaging, clothing, books, writing papers, news papers, furnishings etc;
20. **Industrial wastes** shall consist of discarded solid materials of manufacturing processes and industrial operations covering a vast range of substances which are unique to each

industry. It shall also include the solid wastes from small industrial plants and ash from power plants and carcasses and animal parts from slaughter houses which are frequently disposed off at municipal landfills.

21. **Inert solid waste** shall consist of any solid waste or remnant of processing whose physical, chemical and biological properties make it suitable for sanitary land filling;
22. **Institutional wastes** shall consist of wastes arising from institutions such as schools, colleges, public libraries, universities, research organizations etc.
23. **Liquid waste** shall consist of sewage liquid waste and septage waste
24. **Municipal solid waste** shall consist of commercial, residential and other waste generated within the limits of Corporation either in solid or semi-solid form excluding industrial hazardous waste, and it also includes treated bio-medical waste;
25. **Municipal wastes** shall consist of waste resulting from municipal activities and services and also includes wastes thrown on public places such as street waste, dead animals, market waste etc.
26. **Recyclable waste/Dry Waste** shall consist of following wastes generated within the limits of Corporation.

(1) **Paper products**- Newspaper, computer printouts, writing paper, envelopes, car park coupons, brochures or pamphlets, magazines, books, cardboard and paper packaging (such as cereal boxes and drink cartons) paper food wrappers and other paper products

(2) **Metal products**- Cans or containers made of metal such as soft drink cans, milk powder tins and food cans.

(3) **Plastic & rubber products**- Bottles or containers made of plastic such as detergent containers, milk containers, mineral water bottles, soft drink bottles, juice bottles, plastic bags, plastic packaging and other plastic products but excluding styrofoam, disposable cutlery and crockery.

(4) **Glass products**- Jars, bottles, window glass, porcelain, ceramic and fish tanks but excluding light bulbs.

(5) Any other material which is recyclable in nature

27. **Septage** waste shall consist of septic tank sludge that is a combination of raw primary sludge and anaerobically produced raw sludge and which has an offensive odour, appearance and contains significant levels of grease, grit, hair, debris and pathogenic micro organisms This waste shall be further categorized into the following:

- (1) Domestic septage
 - (2) Industrial septage
 - (3) Grease septage
28. **Sewage solid waste** shall consist of the solid by-products derived from the treatment of organic sludges from both raw and treated sewage
29. **Sewage Liquid waste** shall consist of sewage generated from households, commercial establishments, institutions or public toilets and will include gaseous emissions and effluents.
30. **Street sweepings** shall consist of wastes collected from streets, walkways, alleys, parks and vacant lots
31. **Utility Waste** shall consist of the waste from public infrastructure projects like construction of roads, bridges, toll booths etc carried out by central or state Government contractors/agencies/agents/individuals

CHAPTER - IV
GENERATORS OF WASTES

32. For the purpose of these Bye-laws the following shall be the generators of waste¹

Residential

- (1) Individual households
- (2) Government and private colonies/societies
- (3) Bungalows, multi storied buildings, apartments, row houses, tenements, townships
- (4) Slums and Chawls

Commercial

- (5) Hotels, restaurants and other eateries
- (6) Shops, offices and other commercial establishments
- (7) Marriage halls, wadi, trade fairs, party plots, community halls, clubs, etc.
- (8) Shops/Hawkers of vegetable, fruits and flower markets
- (9) Shops/Hawkers of fish, meat markets / slaughter houses
- (10) Street vendors, gujari bazar and patharanas
- (11) Construction sites
 - a. Bulk Generators of Construction and Demolition waste
 - b. Small generators of Construction and Demolition waste

Others

- (12) Educational Institutions
- (13) Hospitals and other health care institutions including dispensaries and dealers in drugs and chemical preparations
- (14) Public and private gardens
- (15) Heritage buildings
- (16) Religious places
- (17) Industries
- (18) Household industries
- (19) Dairy and cattle sheds
- (20) Workshops and garages

¹Note: For the purpose of these Bye-laws any owner, president, secretary, director, trustee, manager, occupier, chief authority or any person representing or for the time being in charge, control or management etc. representing the generator shall be considered as generator.

- (1) **“Individual Households”** means and includes all the persons who occupy a housing unit. A housing unit is a house, an apartment, a mobile home, a group of rooms, a single room that is occupied (or if vacant intended for occupancy) as separate living quarters. For the purpose of this bye-laws owner or occupier of the house or the person representing them shall be considered as the generator.
- (2) **“Government and Private colonies/societies”** means and includes a body of individuals living together as members of a community. For the purpose of this bye laws president, secretary of the society or person representing them shall be considered as generator. In case of the non-existence of a registered co-operative society, the above mentioned generators shall be requested to appoint a sanitation co-coordinator for the provision of these bye laws by the Corporation.
- (3) **“Bungalows, multi storied buildings, apartments, row houses, tenements, townships”** means and includes all the persons living in Bungalows, multi storied building, apartments, row houses, tenements or townships. For the purpose of this bye-laws the owner, occupier, president, secretary or person representing them shall be considered as generator. In case of the non-existence of a registered co-operative society, the above mentioned generators shall be requested to appoint a sanitation co-coordinator for the purpose of provision of these bye laws by the Corporation
- (4) **“Slums”** means and includes all the notified and non notified slums & chawls within the limit of Pune city. For the purpose of this bye laws, owners of individual residences or president, secretary or person representing them shall be considered as the generator. In case of non-existence of any Community Based Organization representing the slum, the residents shall be requested to appoint a sanitation coordinator for the purpose of provision of these bye laws by the Corporation.
- (5) **“Hotels, restaurants and other eateries”** means and includes all the 5/4/3/2/1 star hotels, hotels excluding star category, restaurants, snack centers, bakeries, canteens, food courts and all other eateries which need a license to operate from the concerned department of the corporation excluding vendors and hawkers. For the purpose of this bye laws owner/licensee will be considered as the generator.
- (6) **“Shops, offices and other commercial establishments”** means and include all the establishments which requires under shops and establishment registration from the concerned department in the Corporation. For the purpose of this bye laws, the owner,

occupier, chief functionary or the person representing them shall be considered as the generator.

- (7) **“Marriage halls, wadi, trade fairs, party plots, community halls, clubs, etc”** For the purpose of this bye laws the owner of the above facility will be considered as the generator
- (8) **“Shops/Hawkers of vegetable, fruits and flower markets”** include both the establishments and hawkers/road side vendors in municipal and private markets. For the purpose of this bye laws owner or occupier of the facility or the person representing them shall be considered as the generator
- (9) **“Shops/Hawkers of fish, meat markets / slaughter houses”** include both the establishments and hawkers in municipal and private fish, meat markets / slaughter houses markets. For the purpose of this bye laws owner or occupier of the facility or the person representing them shall be considered as the generator
- (10) **“Street vendors and Pathariwala”** means and include all the individual who requires a street vendor registration from the concerned department of the corporation. For the purpose of this bye laws owner or occupier of the facility or the person representing them shall be considered as the generator
- (11) **Construction sites** means and include:-
- a. **“Bulk Generator of Construction & Demolition Waste”** means and includes the following:
 - a. Builders and Developers from private sector/government owned or controlled sector, requiring permission from Corporation for construction, including major civil works undertaken by different state and central government departments
 - b. Utilities or their contractors or government agencies undertaking C&D waste generation activity that requires ‘No-Objection Certificate’ from a municipal authority.
 - c. De-silting and excavation contractors appointed by Municipal authority to undertake cleaning of storm water drains and other desilting activities
 - b. **“Small generators of Construction and Demolition waste”** means and includes residential and commercial generators undertaking or implementing construction activities that create small quantity of construction waste, less than two tonnes;

- (12) **“Educational Institutions”** means and include entities that provide educational related services to individuals or instructional related to services to individuals and shall include early child hood, primary, secondary, higher secondary and higher educational institutions including special schools and universities. For the purpose of this bye laws the Chief Functionary of the Institution or the person representing the Chief functionary shall be considered as the generator.
- (13) **“Hospitals and other health care institutions”** means and includes hospital, nursing home, clinic dispensary, veterinary institution, animal house, pathological laboratory, blood bank, dealers of drugs and chemical preparations or any other institution which generates bio-medical waste. For the purpose of this bye laws the Chief Functionary of the Institution or the person representing the Chief functionary shall be considered as the generator.
- (14) **“Public and Private Gardens”** means and includes a plot of land owned by Government or Private individual used for the cultivation of flowers, herbs, vegetables or fruit and/or used for recreation and display. For the purpose of this bye laws the owner ,person-in charge or the person representing them shall be considered as the generator.
- (15) **“Heritage Building”** means and includes all the properties listed as “protected monuments” by ASI and/or all the properties included in the inventory prepared by the Heritage Conservation Committee of the Corporation, and/or any other property notified by the Corporation as a heritage property. For the purpose of these bye laws, the owner, person in-charge, trustee, manager or the person representing them shall be considered as the generator.
- (16) **“Religious Places”** means and include an establishment or location where a group of people come to perform acts of religious study, honor or devotion. For the purpose of these bye laws the owner, person in-charge, trustee, manager or the person representing them shall be considered as the generator
- (17) **“Industries”** means and includes all the establishments included in the Schedule I – IV of the Environmental Protection Act, 1986 and/or has to be registered under the Indian Factories Act

- (18) **“Household Industry”** means and includes an industry conducted by one or more members of the household within the precincts of the house or an industry conducted by the members of the house at a different location (excluding industrial estates) which are not registered under the Indian Factories Act.
- (19) **“Dairy and Cattle sheds”** means and include all the households within the city limit whose major earning is from livestock farming and other works directly or indirectly related to livestock farming. For the purpose of this bye-laws owner or occupier of the facility or the person representing them shall be considered as the generator.
- (20) **“Workshops and Garages”** means and includes any commercial establishment where automobiles are repaired, serviced or parked. For the purpose of this bye-laws owner, occupier or chief functionary of the facility or the person representing them shall be considered as the generator.

CHAPTER - V

SEGREGATION OF SOLID WASTE

33. **Segregation of solid waste by generators at serial no. 1,2,3,5,6&12:** The generators at serial no 1,2,3,5, 6 &12 shall segregate the solid waste at its source into the following categories:
- (1) Bio-degradable waste/wet waste
 - (2) Recyclable waste/dry waste
 - (3) Construction and Demolition waste
 - (4) E-waste
 - (5) Commercial/Household Hazardous, Bio-medical & Sanitary waste
34. **Segregation of solid waste by generators at serial no. 4, 7,8, 9, 10, 15 &16:** The generators at serial no 4, 7,8, 9, 10, 15 &16 shall segregate the solid waste at its source into the following categories:
- (1) Bio-degradable waste/wet waste
 - (2) Recyclable waste/dry waste
 - (3) Other wastes
35. **Segregation of solid waste by generators at serial no. 11:** Generators at serial no 11 shall segregate the solid waste at its source into the following categories:
- (1) Reusable in the same site/Reusable in other construction sites/Recyclable
 - (2) Inert waste for land filling
36. **Segregation of solid waste by generator at serial no. 13:** The Hospitals and other Health care Institutions shall segregate the waste at its source into following categories:
- (1) Bio-Medical Waste
 - (2) Bio-degradable waste/Wet waste
 - (3) Recyclable waste/dry waste
 - (4) Construction and Demolition waste
 - (5) E-waste
37. **Segregation of solid waste by generator at serial no. 14:** Public and private gardens shall segregate solid waste at its source into the following categories:
- (1) Garden waste
 - (2) Wet waste (excluding garden waste)

(3) Dry waste

38. Segregation of solid waste by generators at serial no. 17 & 18: The Industries shall segregate the solid waste at its source into following categories:

- (1) Hazardous Waste
- (2) Bio-degradable waste/Wet waste
- (3) Recyclable waste/dry waste
- (4) Construction and Demolition waste
- (5) E-waste

39. Segregation of waste by generator at serial no. 19: Dairy and cattle sheds shall segregate the waste into the following categories:

- (1) Effluents (dung, urine and other bio-mass)
- (2) Recyclable/dry waste
- (3) Commercial/Household Hazardous, Bio-medical & Sanitary waste (unspent/used sanitizers, insecticides, disinfectants)

40. Segregation of solid waste by generator at serial no. 20: The garages and workshops shall segregate solid waste at its source into following categories:

- (1) Hazardous Waste²
- (2) Batteries³
- (3) Bio-degradable waste/wet waste
- (4) Recyclable waste/dry waste
- (5) Construction and Demolition waste

² The Hazardous Waste (Management, Handling and Transboundary) Movement Rules, 2008

³ The Batteries (Management and Handling) Rules, 2001

CHAPTER - VI
STORAGE OF SOLID WASTE

41. Storage by Generators at serial no1, 4&6:

- (1) Generators at serial no1, 4 &6 shall store the segregated wet waste, dry waste, E-Waste & Commercial/Household Bio-Medical and Hazardous waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks or any other convenient containers
- (2) Generators at serial no 1, 4 &6 shall store the segregated Construction and Demolition waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks/heaps or any other convenient containers

42. Storage by generators at serial no 2, 3&12

- (1) The segregated wet waste and dry waste shall be stored within their premises in their own separate community bins of sufficient size by generators at serial no. 2,3 & 12.
- (2) Bin shall be painted green when used for storage of bio-degradable waste, blue when used for the storage of recyclable waste and black when used for the storage of other waste
- (3) Generators at serial no. 2,3 & 12 shall store the segregated Construction and Demolition waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks/any other convenient containers or in heaps
- (4) Generators at serial no. 2,3 & 12 shall store all the other types of waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks or any other convenient containers

43. Storage by generators at serial no. 5 &7

- (1) The segregated waste shall be stored within the premises in their own separate bins/bags/sacks or any other convenient containers by generators at serial no. 5 &7.
- (2) Bin shall be painted green when used for storage of bio-degradable waste, blue when used for the storage of recyclable waste and black when used for the storage of other waste
- (3) Generators at serial no. 5&7 shall store the segregated Construction and Demolition waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks/any other convenient containers or in heaps
- (4) Generators at serial no 5 &7 shall store all the other types of waste within their premises in their own separate bins/bags/sacks or any other convenient containers

44. **Storage by Generators at serial no. 8&10:** The waste generated in the course of business by generators at serial no.8 & 10 shall be stored in their own bins/bags/sacks
45. **Storage of solid waste by generator at serial no. 9:** The waste generated by the generators at serial no 9 shall be stored within their premises in their own sturdy containers of required size, not exceeding 100 liters and having lid on them
46. **Storage by Generators at serial no. 15 &16:** The segregated waste shall be stored in community bins provided within the premises provided by the trustee/management or owner of the generator at serial no 15 & 16.or nearby community containers provided by Corporation.
47. **Storage of solid waste by generator at serial no.11:**The following provisions shall be applicable for the storage of construction and demolition waste:
- (1) The same shall be stored within the premises with adequate protection from erosion and scattering
 - (2) Those materials which can be reused in the site for construction, land-filling, road paving etc shall be kept separately from other construction and demolition waste (C&D waste)
 - (3) All the other municipal solid waste from the construction sites shall be stored and delivered separately
 - (4) The waste generated by the small generators of C & D waste shall store the same waste separately and seek the assistance of the Corporation in disposing the waste or can directly dispose the waste at the designated community containers located at different areas of the city notified by the Municipal Commissioner or at designated disposal sites notified by the Corporation.
48. **Storage of solid waste by generator at serial no.11(a)**
- (1) In respect of large infrastructure projects including construction of flyovers, bridges etc, a waste management plan, including storage and transportation of waste has to be submitted to the Corporation for approval prior to construction.
 - (2) construction and demolition waste generated from utility services like road construction, water pipes, underground cables and pipelines, the concerned department and/or contractor shall store the waste without causing inconvenience to

the public passerby or nearby occupants of premises and shall be delivered to the Corporation.

49. Storage of solid waste by generator at serial no.13: The following provisions shall apply to the storage of the waste generated by the generator at serial no 13;

- (1) The bio-medical waste shall be stored as per the bio-medical waste (management and handling) rules, 1998
- (2) Wet waste and dry waste shall be stored in their own separate bins within the premises
- (3) All the other categories of waste shall be stored separately within the premises in their own separate bins/bags/sacks/heaps or any other convenient containers

50. Storage of solid waste by generator at serial no.14

- (1) The garden waste shall be stored in large bags or bins on site and transferred into a municipal system on a weekly basis on payment by the generator at serial no.14.
- (2) The other wet waste (excluding garden waste) and dry waste shall be stored by generator at serial no 14 in separate nearby community containers provided by the Corporation.

51. Storage by generator at serial no 15 & 16: Generators at serial no (15) & (16) shall store the wet waste and dry waste in separate community containers provided by the Corporation/owner/trust

52. Storage by Generators at serial no. 17, 18, 19 & 20: The segregated waste shall be stored in their own suitable bins/bags/sacks/heaps or any other convenient containers within their premises by the generators at serial no 17,18, 19 & 20

CHAPTER – VII

DELIVERY AND COLLECTION OF SOLID WASTE

53. Delivery and Collection of solid waste by generators at serial no. 1,4 &6: The following provisions shall regulate the delivery and collection of various categories of the waste generated by Generators at serial no. 1, 4 &6

- (1) The segregated wet waste shall be delivered to the door-to-door waste collectors authorized by the Corporation at the time specified by the Corporation or it shall be dumped in the community containers provided by the Corporation
- (2) The dry waste shall be delivered to the agents/agency/individual authorized by the Corporation at the time specified by the Corporation or shall be dumped in the community containers provided by the Corporation
- (3) For the construction and demolition waste above two tonnes, the generators shall seek instructions from the Corporation on its local help line number and deliver the waste accordingly. The generator will have an option to directly deposit the waste in the sites notified by the Corporation
- (4) The Commercial/Household hazardous and bio-medical waste shall be delivered by every generator to the collection vehicle which shall be provided periodically by Corporation or any other agent/agency/individual authorized by the Corporation for the purpose.
- (5) E-Waste shall be delivered by every generator as per the instructions notified by the Corporation from time to time

54. Delivery and Collection of Wastes by Generators at serial no. 2,3 &12: The following provisions shall regulate the delivery and collection of various categories of the waste generated by Generators at 2,3 &12

- (1) The segregated wet waste shall be collected by the generator through private safai workers/agents/agencies engaged by them for the purpose and deposit the same in the community bins provided within the premises at designated spots from where the Corporation shall collect.
- (2) The segregated dry waste shall be collected by the generator through private safai workers/agents/agencies engaged by them for the purpose and deposit the same in the community bins provided within the premises at designated spots from where the same shall be collected by authorized agents/agency/individual. The generators can

deliver the same directly to agents/agencies/individuals authorized by the Corporation for the collection of same through private safai workers

- (3) For the construction and demolition waste above two tonnes, the generators shall seek instructions from the Corporation on its local help line number and deliver the waste accordingly. The generator will have an option to directly deposit the waste in the sites notified by the Corporation
- (4) The Commercial/Household hazardous and bio-medical waste shall be delivered by every generator to the collection vehicle which shall be provided periodically by Corporation or any other agent/agency/individuals authorized by the Corporation for the purpose.
- (5) E-Waste shall be delivered by every generator as per the instructions notified by the Corporation from time to time

55. Delivery and Collection of solid wastes by generators at serial 8,10,15 & 16: The segregated wet waste and dry waste shall be collected by generators at serial no 8,10, 15 & 16 shall be deposited in nearby separate community containers provided by the Corporation and the other waste shall be delivered to the agents/agencies/individuals authorized by the Corporation for the purpose.

56. Delivery and Collection of solid waste by generators at serial no 5,7&13: Generators at serial no. 5,7 & 13 shall not deposit any category of waste in the community containers provided by the Corporation. They shall deliver their segregated waste on paid basis to authorized agents/agencies or individuals provided by the Corporation or make their own arrangements to collect waste through private agents/agencies or individuals.

57. Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 9: Generators at serial no. 9 shall not deposit any category of waste in the community containers provided by the Corporation. They shall deliver their waste to the closed body collection vehicles or containers provided by the Corporation for the purpose.

58. Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 11: The following provisions shall regulate the delivery and collection of various categories of the waste generated by Generator at serial no. 11

- (1) The generator shall inform the Corporation about of construction and demolition waste in prescribed form within the specified period as notified by the Municipal Commissioner.

- (2) The Corporation shall provide necessary infrastructure and labor on paid basis for collection of C&D waste.
- (3) They can also deposit the C&D waste at designated sites notified by the municipal commissioner, in case the generator does not want to avail the services of Corporation.
- (4) All other municipal solid waste viz. wet waste and dry waste shall be deposited in community bins provided by the owner or nearby community containers provided by the Corporation

59. Delivery and Collection of solid wastes by Generators at serial no. 17,18,19 & 20

- (1) Generators at serial no. 17, 18, 19 & 20 shall not deposit effluents, hazardous waste, oil waste, batteries or any other waste particular to their category in community containers/door-to door collection agencies or mix with municipal waste stream. This waste shall be processed and disposed off as per provisions contained in chapter 8. However, other segregated wet waste and dry waste shall be deposited in separate community containers provided by the Corporation.

60. Delivery and collection of solid waste by generator at serial no. 14: The segregated garden waste shall be delivered to the designated collection vehicle arranged by the Corporation on a periodic basis and other segregated wet waste and dry waste shall be deposited in the community containers by the Corporation.

CHAPTER - VIII

PROCESSING AND DISPOSAL OF SOLID WASTE

61. Processing and disposal by generators at serial no. 1-4, 6&12: Depending on the availability of space and infrastructure, the wet waste may be processed by composting, bio-gas generation etc depending on the availability of space and infrastructure by generators at serial no. 1-4, 6 & 12. Similarly the dry and recyclable wastes may be reduced, recycled, reused so as to reduce the load on municipal landfills.

62. Processing and disposal by generators at serial no.5, 7,9, & 14

(1) Generators at serial no. 5, 7, 9 & 14 shall set up and maintain their own facilities by obtaining a license from the Corporation laying down the conditions therefore.

63. If the generators are not in a position to set up such facility due to land constraint, they shall deliver bio-degradable waste to the agent/agency/individual authorized for the purpose by the Corporation. The generators shall be required to pay for such service provided to them as fixed by the Corporation based on the quantity of waste.

64. Processing and disposal of solid waste by generator at serial no.13

(1) Generators at serial no. 13 shall set up and maintain their own facilities by obtaining a license from the Corporation laying down the conditions therefore.

(2) If the generators are not in a position to set up such facility due to land constraint they shall deliver bio-medical waste to the agent/agency/individual authorized for the purpose by the Corporation. The generators shall be required to pay for such service provided to them as fixed by the Corporation based on the quantity of waste.

65. Processing and disposal by generators at serial no.17,18, 19 &20: Generators at serial no. 17,18, 19 & 20 shall set up and maintain their own facilities by obtaining a license from the Corporation laying down the conditions therefore

Note:- Any generator who is served with a written notice from the Corporation regarding processing of waste shall comply to the same by processing specified category of waste in specified manner within prescribed time period at a location specified by the Corporation.

CHAPTER - IX
LIQUID WASTE MANAGEMENT

66. Liquid Waste Management by generators at serial no. 1- 4, 14,15 &16

- (1) In case of locations where municipal sewer lines exist, the waste water generated inside the premises shall be discharged by the generators at serial no 1-4 in proper manner into the sewer lines using pipes of prescribed specifications and shall simultaneously ensure that it does not cause nuisance to others.
- (2) Where municipal sewer lines do not exist, the generator shall construct their own septic tanks of sufficient capacity subject to the following conditions:
 - a) The generator shall ensure that there is a minimum distance of 15 mtrs between the septic tank and the source of water
 - b) The septic tanks shall be designed and constructed in accordance with the National Building Code guidelines and other relevant standards. The details of designing and construction shall be submitted to the Corporation
 - c) Depending on the capacity of the septic tanks, the same shall be de-sludged periodically during 2 to 5 years through the agency/contractor authorized by the Corporation for the purpose or with the assistance of the Corporation on payment basis
 - d) The generators shall ensure that septic tanks are not manually de-sludged and the effluents are not disposed to nearby water ways, open lands, agricultural lands or any other non-designated locations.
 - e) The generators at serial no 2 & 3 shall make all efforts to recycle/reuse the grey water for non-drinking purposes

Note:-The condition at serial no (a) above shall apply to the soak pits constructed by generator at serial no. 1&4

66. Liquid Waste Management by generators at serial no. 5, 6,7, 12 & 13

- (1) The generators at serial no. 5,6,7,12 & 13 shall dispose sewage to the municipal sewer lines after taking necessary permissions.
- (2) The Hotels, Restaurants and other eateries shall not discharge sewage into storm water drains, water bodies, open lands or any other non-designated spots

67. Liquid Waste Management by generator at serial no. 9

- (1) The liquid waste from slaughter houses shall not be mixed with municipal sewage before treatment
- (2) The liquid waste shall be flushed away from the premises fish, meat markets/slaughter houses by safe potable, constant and adequately pressurized supply of water and discharged to the common pre treatment facility
- (3) The fish, meat markets/slaughter houses shall follow standards prescribed in Environment Protection Act, 1986 (Annexure 5.1) for the treatment of liquid waste/effluents

Note: Generators at serial no. 17-20 shall comply with the requirements as specified in the Environment Protection Act, 1986 and the Water (Prevention and Control of Pollution) Act, 1974 and any other relevant acts for liquid waste management

CHAPTER X

PREVENTION OF WATER BORNE, VECTOR BORNE AND FOOD BORNE DISEASES

68. Prevention of Water Borne, Vector Borne and FoodBorne diseases by all generators

All generators shall ensure that:

- (1) They adhere to the instructions issued from time to time by concerned department of the Corporation for prevention of Water Borne, Vector Borne and FoodBorne diseases.
- (2) Prevent vector breeding within their premises by preventing water logging, waste dumping, cracks in the walls etc thereby keeping the environment clean and hygienic and prevent vectorogenic situation.
- (3) take necessary permission from concerned department of the Corporation before taking water connection and/or sewage connection, temporary water storage tanks or essential repairs as and when required
- (4) take essential care to prevent effluent discharge from septic tanks/soak pits.
- (5) ensure that all the water storage tanks have air tight closures/lids or wire gauze mesh so as to prevent entry of mosquitoes
- (6) prevent vector breeding within the premises by preventing water stagnation and anti larval measures

69. Prevention of Water Borne, Vector Borne and FoodBorne diseases by Generator at serial no. 9

Generator at serial no. 9 shall ensure that:

- (1) The slaughtering halls shall be properly ventilated and surfaces shall be disinfected with non-poisonous disinfectant and aerobic deodorants to prevent odour and fly nuisance in fish, meat markets/slaughter houses
- (2) Slaughtering of animals shall be undertaken only in authorized slaughter houses under hygienic conditions.

70. Prevention of Water Borne and Vector Borne diseases by generators at serial no. 11

Generator at serial no. 11 shall ensure that:

- (1) The builder/contractor/owner shall provide sufficient drinking water and toilet facilities to the workers engaged in construction in the construction site and near, temporary dwellings, if any, constructed for the workers
- (2) The builder/owner/contractor shall ensure the sanitation and cleanliness of surroundings of the construction site and around temporary dwellings, if any, constructed for the workers

71. Prevention of Water Borne and Vector Borne diseases by Generator at serial no. 19

The dairy and cattle shed generator shall:

- (1) Ensure regular cleaning of the area of cattle sheds and around with regular spraying of suitable insecticide and keeping the area free from filth and vectorogenic situation.
- (2) Ensure that drinking water facility for the cattle is not kept open and stagnant

CHAPTER XI

OFFENSES UNDER THESE BYE-LAWS

72.1 No generator shall:

- (1) dump, deposit, discharge, spill or release waste, or cause or permit such waste, to be dumped, discharged, spilled or released, whether or not the waste is in a container or receptacle, in or at any public or private place except in a container or at a place which has been specially indicated, provided or set apart for such purpose. For this purpose of these Bye-laws, public or private place includes but not limited to the following:
 - i. any occupied, open or vacant land, play ground and gardens
 - ii. on the bank of a water body or into water body like rivers, waterways, catchments, sewers, storm water drains,
 - iii. Public street or on any unoccupied ground alongside any street, road, side walk, road dividers etc
 - iv. In a dustbin/vehicle not intended for the removal of the same
- (2) Will fully allow rubbish, filth etc to accumulate on premises for more than twenty four hours.
- (3) Spit, throw or deposit waste on any public or private road or on any public or private premises within the Corporation while driving a vehicle, or from a parked vehicle or while being conveyed in a vehicle. No driver of vehicle shall allow or permit any passenger in such vehicle to spit, throw or deposit such waste in a like manner.
- (4) shall place, deposit or allow to be placed or deposited on his premises/property any waste, except as permitted by the terms of these Bye-laws
- (5) indulge in the production, distribution, storage, sale and use of banned plastic, thermocol or any such items responsible directly or indirectly for damage of public health
- (6) Cook, bath, spit, urinate, defecate, feed animals or birds, utensils or any other object or keep any type of storage in any public place except in such public facilities or conveniences specifically provided for such purposes.

- (7) Dispose of any type of solid waste at road sides, dump sites or any public/private property by burning. This prohibition shall be applicable to all the people including the sweepers (Safai Kamdars) or other employees of the Corporation, Contract Workers, Rag pickers or any other individual involved in the work of sweeping and cleaning of the roads and streets and other public places. It shall be the responsibility of the main contractor/ Agency working.
 - (8) remove, dispose or treat hazardous waste in a manner offensive to public health and safety
 - (9) Damage or remove without permission any infrastructure including vehicles, containers and equipments provided for the provisions under these Bye-laws.
 - (10) No builder/contractor/agency/individual shall cause mosquito breeding within the premises of construction sites due to water logging/stagnation
 - (11) Shall keep the premises dirty of litter of the animals
 - (12) Deposit C&D waste/debris in storm water drains, road pavements, open lands belonging to government or Corporation and/or on the sides of public roads.
 - (13) Discharge the effluents from de-sludging of septic tanks in water ways, drains, open land, agricultural field or any other non-designated spot, but shall discharge it in the sewage treatment plants only
- 72.2.** Any infringement of the provisions of above Bye-laws 72.1 by even servants, agents, representatives of the agents or servants of the agents shall be considered as offense under these Bye-laws by generators and shall be punished/fined/compounded as detailed in Schedule 1 of these Bye-laws.

CHAPTER - XII

ENFORCEMENT OF THE PROVISIONS OF THESE BYE-LAWS

Detailed orders in respect of the following shall be issued by the Municipal Commissioner.

- (1) Procedures to be followed for the implementations of the provisions of these Bye-laws.
- (2) Delegation of Powers to the Officers / Employees of the Corporation.
- (3) Procedures to be followed for the levy of the fines/compromise fees
- (4) Records and data to be maintained
- (5) Distribution of bins

Notes:

- i. The Municipal Corporation shall prepare a detailed manual for the implementation and enforcement of the various provisions of these Bye-laws. The same shall also include delegation of powers to agents/representatives of the agents/officers and employees of the Corporation laying down the conditions subject to which the said powers shall be exercised.
- ii. Any Offense under this bye law is compoundable and the concerned officer of the Corporation duly delegated and empowered by the Municipal Commissioner can enter into compromise and collect Compromise Fee under section 481(b) of MMC Act as described in the Schedule I of this bye laws.
- iii. Corporation is at liberty to levy administrative charges as fixed by the Municipal Commissioner with the sanction of the Corporation under section 479 of the MMC Act. Administrative charges are to be collected from the offender who violates any of the provisions of this bye laws. Administrative charges shall be collected by authorized nuisance detector/employee/agency/agent of the corporation. By the collection of the administrative charges offender shall not get himself free from the liability of facing penal action, but is an additional source to meet the expenses incurred by the Corporation for removal of nuisance.

SCHEDULE 1

Offenses under Bye-Laws and Compromise Fee under Section 481(b) of MMC Act,

N ^o	By-Law No	Offense	Generators ⁴	Compromise Feed/administrative charges	
				Min	Max
1	33-40	Non-Segregation of solid waste	Residential	200	400
			Commercial & Institutional	300	600
			Industrial	500	1000
			Others	300	600
2	41-52	Storage disregarding of the provisions of bye-laws	Residential	200	400
			Commercial & Institutional	300	600
			Industrial	500	1000
			Others	300	600
3	53-60	Delivery and Collection disregarding of the provisions of bye-laws	Residential	300	600
			Commercial & Institutional	400	800
			Industrial	500	1000
			Others	400	800
4	61-64	Processing and disposal disregarding of the provisions of bye-laws	Residential	NA	
			Commercial & Institutional	500	1000
			Industrial	1000	2000
			Others	500	1000
5	65-67	Liquid Waste Management disregarding of the provisions of bye-laws	Residential	500	1000
			Commercial & Institutional	1000	2000
			Industrial	1000	2000
			Others	1000	2000

⁴ Residential includes Generators at Serial No 1-4, Commercial & institutional includes generators at serial no from 5-13, industrial includes generators at serial no. 17, 18, 19 & 20 and Others includes generators from 14-16

Pune Municipal Corporation 'Public-Health & Sanitation Bye-laws 2014'

N ^o	By-Law No	Offense	Generators	Compromise Fee/administrative charges	
				Min	Max
Prevention of Water borne, Vector borne and Food Borne diseases					
6	68(1)	Non-adherence to the instructions by corporation	All	200	400
7	68(2)	Lack of Prevention of vector breeding	All	250	500
8	68(3)	Lack of necessary permissions	All	500	1000
9	68(4)	Non prevention of effluent discharge	All	500	1000
10	68(5)	Lack of air tight closures	All	500	1000
11	69(1)	Lack of Cleanliness and Sanitation	9	500	1000
12	69(2)	Lack of Authorisation	9	1000	2000
13	70(1)	Non-adherence to the provisions of Drinking water and Toilet	11	500	1000
14	70(2)	Non-adherence to the provisions Cleanliness and Sanitation	11	500	1000
15	71(1)	Non-adherence to the provisions Cleanliness and Sanitation	19	500	1000
16	71(2)	Non-adherence to the provisions- Drinking water facility for the cattle	19	500	1000

General Offenses and Compromise fee

N O	Ref. as per by- law no 72.1	OFFENSE	Compromise Fee/administrative charges					
			Minimum			Maximum		
			Resid ential	Commer cial & Institutio nal	Indus trial	Resid ential	Comm ercial & Institut ional	Industr ial
(1), (3), (4) & (8)		Dumping or Littering of waste						
	a.	Open/vacant land, gardens, play grounds	250	1000	1000	-	2000	2000
	b.	Water body and/or on the bank of water body	500	2000	2000	-	4000	4000
	c.	Public streets, roads, side walk, traffic islands	250	1000	1000	-	2000	2000
	d.	From moving/parked vehicles	200			-		
	e.	Around Educational Institutions	500	1000	1000	-	2000	2000
	f.	Around Hospitals and other healthcare institutions	1000	2000	3000	-	4000	6000
	g.	Around Religious places	500	1000	1000	-	2000	2000
	h.	Around heritage buildings	1000	2000	3000	-	4000	6000
(2)	Accumulation of Filth in premises for more than 24 hours	500	1000	2000	-	2000	4000	
(5)		Banned Plastic/Thermocol/other items						
	a.	Production	5000 & seizure of product			10000 & seizure of product		
	b.	distribution	5000 & seizure of product			10000 & seizure of product		
	c.	sale	3000 & seizure of product			6000 & seizure of product		
	d.	use	500	2000	2000		4000	4000
(6)		Creating Public Nuisance						
	a.	cooking in non-designated place(s)	100			200		
	b.	washing utensils in non-designated place(s)	100			200		
	c.	bathing in non-designated place(s)	100			200		
	d.	defecating/urinating in non-designated place(s)	500			1000		
	e.	feeding animals or birds in non-designated place(s)	100			200		
(7)		Open Burning of waste						
	a.	For individuals	100			-		
	b.	Agency/Contractor	500			1000		

Pune Municipal Corporation 'Public-Health & Sanitation Bye-laws 2014'

(8)	Removal, Transfer or treatment of hazardous waste in an offensive manner	1000	2000	4000	2000	4000	8000
(09)	Damaging or removing corporation's infrastructure	1000			1000		
(10)	Mosquito breeding						
	(a) By Construction sites	2000			4000		
	(b) Residential	500			1000		
	(c) Commercial, industrial & institutional	1000			2000		
	(d) Others	500			1000		
(11)	Littering by pet/owned animals	200			400		
(12)	Disposing construction debris in storm water drains, road pavements etc	1000	3000	5000	2000	5000	10000
(13)	Discharge of septic tank effluents in non-designated locations	5000			10000		

Note: In case of non-payment of the compromise fees/Administrative charges, the offender shall be penalized with penalty under Section 468 & 402 of MMC Act, or under Sections 188, 268, 269, 270 of Indian Penal Code, 1860